

**Eva Ivanová
Ľubica Kopinová**

ETICKÁ VÝCHOVA

v 4. ročníku základnej školy

Metodická príručka pre učiteľov

ÚVODOM

Etická výchova v 4. ročníku je pokračovaním a zároveň zhrnutím a zúžitkovaním doterajších schopností žiakov získaných v nižších ročníkoch. Je teda vyvrcholením procesu jednak povinne voliteľného predmetu etická výchova v užšom zmysle slova, jednak výchovy k prosociálnosti v širšom zmysle slova. Základom procesu etickej výchovy je naďalej zážitkové učenie, zamerané na zvnútorňovanie hodnôt smerujúcich k prosociálnosti.

V snahe uľahčiť učiteľovi orientáciu v štyroch základných zložkách etickej výchovy (cieľ, obsah, štýl, metódy), v **prvej časti príručky** opäť nájde teoretické východiská, ktoré sú alfou a omegou tohto predmetu.

Druhá časť príručky obsahuje súbor aktivít podľa tematických celkov učebných osnov pre 4. ročník ZŠ. Z hľadiska formálneho usporiadania sa každá aktivita začína **čiasťkovým cieľom**, zameraným sa rozvoj danej sociálnej zručnosti. Cieľ určuje realizáciu celej aktivity. Na každej hodine sa ráta so **senzibilizáciou**, ktorá je v podstate vstupnou motiváciou. Čas, uvedený na realizáciu vlastnej aktivity, je orientačný. Dôležité ale je, aby učiteľ poskytol dostatočný čas na každú aktivitu, a tak umožnil mať **zážitok** každému žiakovi.

Realizácia aktivít, ako je uvedená, je odporúčaným postupom. Vytvára priestor na tvorivosť žiakov i učiteľa. Ťažiskom realizačného procesu aktivity je **hodnotová reflexia**, v ktorej treba poskytnúť priestor podľa individuálnej potreby každému žiakovi, aby mohol vyjadriť vlastné myšlienky, postoje a prežívanie v zmysle stanoveného cieľa aktivity. Prostredníctvom reflexie zároveň upevňujeme aj ďalšie sociálne zručnosti, ktoré aktivita ponúka. Otázky na reflexiu učiteľ modifikuje podľa vlastného uváženia. Pri reflexii je dôležité pozorne sa vzájomne počúvať. Výpovede detí sa spravidla nehodnotia.

S pribúdajúcim vekom detí sa vytvára čoraz väčší priestor na **transfer** nacvičovaných sociálnych zručností, t.j. na ich aplikáciu v každodennom živote.

Pri výchove k prosociálnosti je v každej etape metodického postupu dôležitý **takt učiteľa**. S ním súvisí aj akceptovanie rozhodnutia dieťaťa nezapojiť sa do aktivity. Učiteľ by sa však mal rozhodne vyvarovať akéhokoľvek diagnostikovania a psychologizovania správania dieťaťa.

Dodržiavanie pravidiel a rešpektovanie práv je každodennou súčasťou **výchovného štýlu etickej výchovy**. Pomáha vytvárať atmosféru radosti, dôvery a istoty. Aplikujeme ho sústavne aj v rámci aktivít.

Ponuka aktivít v príručke je bohatšia, ako sú konkrétne realizačné možnosti. Umožňuje však učiteľovi výber podľa špecifických osobitostí žiakov a podmienok triedy.

Keďže etická výchova sleduje cyklické rozvíjanie osobnosti žiaka, **zdôrazňujeme dynamiku** dlhodobého a postupného **rozvoja sociálnych zručností**. To znamená, že podľa potreby sa vraciame k témam z predchádzajúcich ročníkov, prehľbujeme a upevňujeme získané atribúty. Napríklad v téme „Rozvoj tvorivosti a iniciatívy“ nadväzujeme v 4. ročníku nielen na predpoklady získané v 2. roč. v témach „Tvorivosť“ a „Iniciatíva“, ale aj v iných témach z predchádzajúcich ročníkov (napr. ľudská dôstojnosť a sebaúcta, vcítanie sa do prežívania iných – empatia, ale aj všetky ostatné). Učiteľ pri práci s deťmi využíva aj aktivity z predchádzajúcich ročníkov.

Sme presvedčené, že etická výchova prispeje k žiaducemu rozvoju osobnosti dieťaťa v zmysle prosociálnosti. Hľadáme preto spolu možnosti, ako naplniť to, k čomu nás vyzýva ľudská túžba: byť jeden pri druhom, vážiť si život a vkladať do dieťaťa už od malička úctu k životu a odvahu chrániť ho.

Autorky

I. ČASŤ

1 ZÁKLADNÉ ZLOŽKY ETICKEJ VÝCHOVY

Etická výchova ako výchovno-vzdelávací predmet a zároveň ako organická súčasť edukačného systému školy je predovšetkým výchovou k prosociálnosti. **Etická výchova sa realizuje cez štyri základné zložky:**

1. **Cieľ.**
2. **Obsah** (výchovný program, ktorý sa premieta do jednotlivých tém v osnovách).
3. **Výchovný štýl** (vzťah, prístup k žiakovi – bližšie je o ňom reč v procesuálnej stránke osnov).
4. **Metódy.**

2 VÝCHOVNÝ CIEĽ

Prvoradým cieľom etickej výchovy je rozvíjanie etických postojov a prosociálneho správania žiakov. (*Učebné osnovy etickej výchovy pre I. stupeň ZŠ.*)

Slovo prosociálnosť je odvodené z latinského slova socius = spoločník, priateľ. Prosociálny je teda človek, ktorý sa k iným ľuďom správa ako k potencionálnym priateľom.

Prosociálnym nazývame správanie, ktoré je zamerané na pomoc alebo prospech iných osôb, skupín, spoločenských cieľov, avšak bez nároku na odmenu (napr. finančnú, resp. pochvalu, uznanie). To znamená, že motívom a predpokladom takéhoto správania je vnútorná potreba robiť to, čo prospeje inému. Cieľom výchovy k etickému správaniu však nie je len osvojenie si určitého správania, ale aj snaha **priviesť deti k vnútornej potrebe takéhoto správania.**

Prosociálne správanie je v zhode so zlatým pravidlom mravnosti: „Čo (ne)chceš, aby robili tebe, (ne)rob ani ty druhým.“ Ak nie som prosociálny, nebudem schopný ani ochotný robiť iným to, čo by som chcel, aby oni robili mne.

Prosociálnosť a láska k blížnemu sú príbuzné pojmy. Láska zdôrazňuje vzťah k blížnemu, prosociálnosť ochotu pomáhať.

Výchova k prosociálnosti je systém výchovných metodických postupov a krokov usporiadaných do programu, ktoré rozvíjajú morálne postoje a praktické morálne činy a správanie. Podstatnou časťou programu je rozvoj sociálnych zručností. Tie, zamerané na etické ciele, stávajú sa etickými spôsobilosťami, cnosťami, čo je trvalá dispozícia správať sa eticky, pozitívne.

Výchovu k prosociálnosti tvorí ucelený program, ktorý zahŕňa rôzne vekové kategórie: od materských škôl až po stredné školy, dá sa však aplikovať aj na výchovu dospelých.

V rámci procesu výchovy k prosociálnosti dochádza k zmene v medziľudských vzťahoch všetkých zúčastnených činiteľov:

učiteľ – dieťa,
dieťa – dieťa,
dieťa – rodič,
učiteľ – rodič.

Cieľom etickej výchovy je vychovať osobnosť, ktorá:

- má svoju vlastnú identitu (je sama sebou), pritom táto identita zahŕňa v sebe aj prosociálnosť,
- má pozitívny vzťah k životu a ľuďom spojený so zdravou kritickosťou (k sebe i svojmu okoliu),
- jej správanie je určované osobným presvedčením a zvnútornenými etickými normami vyplývajúcimi z univerzálnej solidarity a spravodlivosti, a preto je do istej miery nezávislá od tlaku spoločnosti,
- má zrelý morálny úsudok opierajúci sa o zovšeobecnené morálne a etické zásady, preto je schopná správne reagovať aj v neočakávaných a zložitých situáciách,
- charakterizuje ju jednotnosť v myslení a konaní,
- koná nielen v súlade so svojimi zásadami, ale aj s citovým nasadením, čiže je u nej súlad medzi emóciami a chcením (nekoná len z povinnosti a bez nadšenia, s pocitom sebaobetovania).

Sociálne zručnosti, ktoré sú prostriedkom k dosahovaniu cieľov, sú predpokladom duševného zdravia. Etická výchova tak uskutočňuje primárnu prevenciu porúch učenia sa a správania. V tomto zmysle je zároveň významným príspevkom k riešeniu problémov detí s poruchami správania.

Výchova k prosociálnosti zameraná na takéto náročné dlhodobé ciele prostredníctvom dosahovania čiastkových cieľov, je náročným a dlhodobým procesom.

3 OBSAH (VÝCHOVNÝ PROGRAM) ETICKEJ VÝCHOVY

Obsah etickej výchovy v predloženom komplexnom systéme vzdelávania pozostáva z desiatich základných, logicky usporiadaných a vzájomne úzko previazaných tematických celkov, vyjadrujúcich atribúty osobnosti, ktoré napomáhajú zvyšovať sociálnu a emocionálnu inteligenciu dieťaťa.

TEMATICKÉ CELKY

1. Otvorená komunikácia.
2. Ľudská dôstojnosť a sebaúcta.
3. Pozitívne hodnotenie iných.
4. Tvorivosť a iniciatíva.
5. Komunikácia a vyjadrovanie citov.
6. Empatia.
7. Asertivita.
8. Schopnosť výberu žiaducich reálnych a zobrazených vzorov.
9. Spolupráca, pomoc, darovanie, delenie sa – prosociálnosť v osobných vzťahoch.
10. Komplexná prosociálnosť.

Poradie jednotlivých tematických celkov má svoj význam. Postupné zvládnutie každej témy znamená, že deti sú schopné osvojovať si sociálne zručnosti z nasledujúcej témy. Je dôležité si uvedomiť, že nejde len o nácvik jednotlivých zručností, napríklad komunikácie, tvorivosti, empatie, asertivity, ale ide predovšetkým o to, aby tieto zručnosti boli v službe prosociálnosti.

Výchovné ciele týchto tém smerujú k rozvoju sociálnych zručností žiakov.

Okrem uvedených 10 základných tematických celkov má slovenská podoba etickej výchovy nasledujúcich šesť aplikačných tém:

11. Etika – hľadanie koreňov prosociálneho správania.
12. Ekonomické hodnoty.
13. Náboženstvá – tolerancia a úcta.
14. Rodina, v ktorej žijem.
15. Výchova k manželstvu a rodičovstvu.
16. Ochrana prírody a životného prostredia.

Tieto umožňujú učiteľom i žiakom aplikovať získané sociálne zručnosti v konkrétnych životných situáciách.

3.1 OTVORENÁ KOMUNIKÁCIA

Na svete nie sme sami. Stretávame sa s ľuďmi, komunikujeme s nimi v rôznych situáciách, a najmä neustále. Človek nemôže nekomunikovať. Napríklad učiteľ už pri svojom príchode medzi deti s nimi komunikuje, a to aj vtedy, keď nič nepovie. Samozrejme, platí to i opačne. *Komunikácia je najprirodzenejším prostriedkom, ktorý používa pedagóg na rozvoj osobnosti dieťaťa (Zelina, 1994).*

Výchovné ciele:

1. Zoznámiť sa navzájom v spoločenstve, v triede.
2. Osvojiť si základné spôsobilosti verbálnej i neverbálnej komunikácie. Naučiť sa používať základné komunikačné spôsobilosti medziľudských vzťahov.
3. Vytvoriť základy aktívneho počúvania.

Slovo komunikácia je latinského pôvodu a v preklade znamená spojenie. Je známe, že všetky živé tvory medzi sebou komunikujú. Komunikácia medzi ľuďmi sa však odlišuje od komunikácie ostatných živočíšnych druhov cielenosťou a zámerom komunikovať. Človek je tvor, ktorý komunikuje slovom aj bez slov, a vďaka komunikácii sa stáva v plnom zmysle slova človekom. Čo je teda komunikácia? Je to každé vonkajšie vyjadrenie myslenia a zamýšľania sa. Komunikáciu možno chápať predovšetkým ako prostriedok na vyjadrenie a vytváranie svojho vzťahu k ľuďom a ľudským hodnotám.

Odborná literatúra uvádza **päť vecných dôvodov, prečo treba komunikovať:**

1. chcem sa viac dozvedieť o sebe, o druhých, o svete okolo nás,
2. chcem sa o niečo (informácie, zážitky, zámery) podeliť s druhými,
3. chcem sa zúčastniť na poznatkoch, zážitkoch, plánoch druhých,
4. chcem presvedčiť alebo ovplyvniť druhých,
5. pre potešenie (žart, veselosť, uvoľnenie, družnosť, radosť).

Poznáme **tri spôsoby, ako si pri vzájomnom kontakte niečo oznamujeme:**

1. mimoslovne – neverbálne,
2. slovne – verbálne,
3. činmi – tým, čo robíme, ako sa správame, ako konáme.

Literatúra uvádza aj 4. spôsob komunikácie: komunikovanie tichom.

Neverbálna komunikácia – (mimoslovné formy komunikácie)

Človek nemôže nekomunikovať. Komunikuje, aj keď je sám, dokonca aj v spánku. Vecný obsah informácie zdieľame slovami – verbálne. City, postoje, vzťah medzi partnermi komunikácie si odovzdávame prevažne neverbálne. Dôležitý je pritom nielen neverbálny prejav hovoriaceho, ale aj počúvajúceho. Napríklad pre učiteľa sú neverbálne prejavy detí dôležitou spätnou väzbou, ktorá mu umožňuje odhadnúť ich aktuálne citové dispozície, záujem alebo nezáujem, súhlas alebo nesúhlas, ich schopnosť vnímať jeho rozprávanie.

Pripomíname, že neverbálny prejav je pravdivejší ako slovný. Klamať neverbálne je ťažšie ako povedať nepravdu.

Veľa komunikujeme inak než slovami:

- mimikou, t.j. rôznymi výrazmi tváre,
- proxemikou, t.j. vzdialenosťou od partnera a orientáciou v priestore,
- posturologiou, t.j. postojom, držaním a pohybmi tela,
- gestikuláciou, t.j. pohybmi rúk,
- zrakovým kontaktom, t.j. pohľadmi,
- bezprostredným dotykom, úpravou zovňajška,
- paralingvistikou, t.j. sprievodnými znakmi reči, ako sú tón, rýchlosť reči, melódia hlasu, modulovanie hlasu, zrozumiteľnosť prejavu a pod.

Verbálna komunikácia (slovné odovzdávanie informácií)

Na prvý pohľad sa môžeme domnievať, že slová sú tým najdôležitejším, čo rozhovor robí rozhovorom. Hovoríme spolu slovami – presnejšie vetami, zároveň si mnoho dopovieme neverbálne a tým, ako sa správame.

Verbálna komunikácia je podmienená našou osobnou jedinečnosťou, životnými zážitkami, skúsenosťami, vzdelaním, kultúrnym prostredím, v ktorom žijeme. Obsahová stránka verbálnej komunikácie by sa mala vyznačovať vecnou správnosťou, presnosťou, zrozumiteľnosťou a primeranosťou veku a intelektu cieľovej skupiny, stručnosťou, vecnosťou a jazykovou správnosťou.

Pri otvorenej komunikácii rešpektujeme nasledujúce zásady:

- Konkretizujeme a kvantifikujeme svoje tvrdenia.
- Vysvetlíme presný význam kľúčových slov.
- Hovoríme v prvej osobe.

Pri komunikácii je dôležité vyjadriť tri podstatné veci:

1. Ako sme to mysleli (otázka jasnosti).
2. Odkiaľ to vieme (otázka platnosti).
3. Čo z toho vyplýva (otázka všeobecnosti a záverov).

V procese vytvárania výchovného spoločenstva detí na 1. stupni ZŠ možno prosím, ďakujem, prepáč povýšiť na slová, ktoré majú čarovnú moc.

Komunikácia činmi (ako sa správame)

To, čo robíme, ako sa správame, patrí k signifikantným prejavom v našich osobných stretnutiach. Práve činy robia našu reč vieryhodnejšou, autentickejšou. Pod pojmom čin rozumieme všetko, čo napĺňa a potvrdzuje hodnotovú a morálnu stránku komunikácie.

Umenie počúvať

Dôležitou súčasťou plnohodnotného komunikovania je schopnosť počúvať. Pri počúvaní ide o to, aby sme zachytili celok odovzdávanej informácie, nielen jej detaily. Počúvame všetkými zmyslami, snažíme sa preniknúť hlbšie, až k samému jadru veci. Je rozdiel medzi počutím (púhym zachytením okolitých zvukov bez spracovania informácie) a počúvaním, ktoré človeka aktivizuje k činnosti.

Poznáme tri spôsoby počúvania:

1. Počúvame ušami – počutím.
2. Počúvame očami – videním.
3. Počúvame srdcom – láskou.

Ak za cieľ počúvania prijmem úlohu stať sa jedným veľkým uchom – vnímať hovoriaceho všetkými zmyslami a chápať ho ako celok, potom môžeme hovoriť o cnosti počúvania.

Z uvedeného vyplýva, že **komunikácia v prosociálnom chápaní plní dvojaké poslanie:**

1. Považovať komunikáciu za dar.
2. Prostredníctvom komunikácie budovať hlboký, srdečný, prosociálny vzťah.

3.2 ĽUDSKÁ DÔSTOJNOSŤ A SEBAÚCTA

Prameňom každej sebaúcty je úcta k životu. Avšak k tomuto poznaniu a povedomiu treba človeka viesť správnou výchovou. Život každého človeka je nesmiernou hodnotou, je jedinečný.

Výchovné ciele:

1. Naučiť sa spoznávať svoje silné aj slabé stránky.
2. Vážiť si seba samého, svoju individualitu a rozvíjať schopnosť „byť sám sebou“. Posilňovať sebaoceňovanie.
3. Vytvoriť základy sebaúcty a ľudskej dôstojnosti.

Jeden z najdôležitejších poznatkov súčasnej psychológie hovorí, že obraz dieťaťa o sebe a jeho sebaoceňovanie majú kľúčový význam pre jeho psychické zdravie a rozvoj charakteru. Čo rozumieme pod týmito pojmami a aký je medzi nimi rozdiel?

Obraz o sebe je súhrn informácií, ktoré nejaká osoba o sebe má (dobrý kamarát, dobrý spevák, kresliar či tanečník).

Sebaoceňovanie je hodnotením informácií obsiahnutých v obraze o sebe. Zahŕňa aj pocity, ktoré v nás informácie vyvolávajú. Na sebaoceňovanie majú vplyv objektívne informácie a subjektívne hodnotenie týchto informácií.

Sebaúcta je relatívne stále vedomie a hodnotiaci úsudok, ktoré si osoba urobí o sebe vo vzťahu k želaným pozitívnym vlastnostiam. Jej základom je poznanie vlastných možností, fyzických, intelektuálnych a morálnych schopností, spoločenských vzťahov, postojov a správania.

Osoby s vysokou sebaúctou majú stabilný reálny obraz o vlastných schopnostiach a svojom význame, majú dôveru vo svoj úsudok a veria, že môžu dosiahnuť svoje predsavzatia. V konečnom dôsledku ich to motivuje sústrediť svoju energiu a pozornosť na dobré výkony.

Nízke sebaoceňovanie vzniká z rozporu medzi vnímaným a ideálnym „ja“. Príčinou nízkeho sebaoceňovania môžu byť aj privysoké, nereálne očakávania spôsobené napríklad ctižiadostivými rodičmi. Osoby s nízkou sebaúctou sú veľmi úzkostlivé, nevedia odolávať vonkajším tlakom, ľahko podliehajú vplyvom okolia. Majú malú dôveru voči iným, zaujímajú buď obrannú, defenzívnu polohu, alebo sú agresívne. Spravidla prísne vychovávané alebo odmietané deti majú nízku sebaúctu, prejavujú rezignovanosť, bývajú samotárske.

Obraz o sebe a sebaúcta nie sú nemenné stavy vedomia. Majú vývinovú dynamiku, nakoľko v každom období života sa človek do istej miery prispôbuje novým požiadavkám a rôznym zmenám. Sebaúcta sa môže meniť na základe rôznych skúseností, pohlavia, veku a iných rozhodujúcich podmienok.

Najhlbším motívom, ktorý nás oprávňuje k pozitívnemu sebaoceňovaniu, je ľudská dôstojnosť, ktorú nestrácame ani v prípade neúspechu alebo zlyhania. Zrelá osobnosť je tolerantná aj k svojim chybám, aj k chybám iných. To však neznamená, že sa ich nesnaží odstrániť. Zdravé sebaoceňovanie je dôležitým predpokladom prosociálnosti aj zdravého rozvoja charakteru.

Sebaúcta je emocionálny filter, cez ktorý ľudia vidia nielen samých seba, ale aj iných ľudí. Na vytvorenie zdravej sebaúcty dieťaťa je dôležité

dobré rodinné zázemie a dôležité miesto má aj učiteľ. Každé dieťa si zasluhuje rovnakú úctu ako rodič, učiteľ, ako každý človek. Aj ono je v prvom rade človekom a jeho rola žiaka je až druhoradá.

Čo môže urobiť učiteľ pre vytváranie pozitívneho sebaocenenia detí? Roche Olivar odporúča:

- *bezpodmienečne prijať dieťa aké je a vyjadrovať pozitívny vzťah k nemu,*
- *pripisovať mu pozitívne vlastnosti, nájsť niečo pozitívne aj v dieťati s poruchami správania a s nízkym sebaocenením a vhodným spôsobom ho podporiť,*
- *nevyslovovať globálne negatívne súdy o dieťati; pri nežiaducom správaní treba poukázať na negatívne dôsledky takého správania.*

3.3 POZITÍVNE HODNOTENIE INÝCH

Schopnosť hodnotiť iných úzko súvisí so sebahodnotením. Je postavená na rovnakých psychologických základoch a požaduje, aby sme sa k druhým správali podobným spôsobom, ako to my očakávame od nich. To znamená: podporovať sebaocenenie iných, vyslovovať pozitívne očakávania, viac chváliť ako kritizovať a pod.

Výchovné ciele:

1. Pozitívne prijať a hodnotiť iných v podmienkach bežných i sťažených.
2. Pozitívne vnímať a reálne hodnotiť situácie a udalosti.

V medziľudských vzťahoch sa často stretávame s javom, že ak sa nám darí, ľahko si navykneme na to, čo je dobré a považujeme to za samozrejmé. Človek má ale tendenciu vyslovovať častejšie sťažnosti, výčitky, negatívnu kritiku, než byť všímavý, niekoho úprimne pochváliť, poďakovať sa.

Všetky deti majú potrebu získať pocit uznania, pochvaly, akceptácie, prijatia, pocit, že si ho všímajú. Rozdiel je len v tom, že niektoré túto potrebu dávajú najavo a iné nie. U všetkých sa tak uspokojuje ich prirodzená túžba byť milovaný.

V každom z nás je tendencia stať sa lepším a v tom si môžeme navzájom pomáhať. Všímavosť a pripisovanie pozitívnych vlastností sú dôležité pedagogické nástroje. Neplatí to však len vo vzťahu učiteľ – žiak, ale aj vo vzťahoch detí medzi sebou a v medziľudských vzťahoch vôbec. **Deti sa stávajú takými, za aké ich trvalo považujeme.** Máme teda v rukách dôležitý nástroj, mali by sme ho zodpovedne využívať.

3.4 TVORIVOSŤ A INICIATÍVA

Každý človek má vrodenuú schopnosť byť tvorivý. Tvorivosť sa v rozmanitých podobách prejavuje u väčšiny ľudí počas celého života. V praktickom živote je tvorivosť a logické myslenie oveľa dôležitejšie ako faktografické znalosti alebo rutinné riešenie úloh.

Výchovné ciele:

1. Podnieť tvorivosť v rôznych oblastiach.
2. Vytvoriť schopnosť chápať, akceptovať iných s uplatnením tvorivého prístupu.
3. Vytvoriť predpoklady na rozvoj tvorivosti v medziľudských vzťahoch, vrátane riešenia problémov.

V etickej výchove nejde len o rozvoj tvorivosti ako takej, ale tvorivosť má napomáhať rozvoju prosociálneho správania. Čím je jednotlivец tvorivejší, tým viac dobra môže vykonať. Pravdaže, sama tvorivosť ešte nie je zárukou mravnej kvality ľudských skutkov. Mravnú kvalifikáciu dostáva v závislosti od cieľov, ktoré sleduje, a od spôsobov, pomocou ktorých sa realizuje.

Definíciú tvorivosti je veľa. „*Tvorivosťou rozumieme produkciu nových a súčasne užitočných riešení, nápadov, myšlienok, činov, správania*“ (Fulöpová, Zelinová: *Hry v materskej škole*. Bratislava: SPN - ML, 2003, s. 9). Nasledujúca definícia zohľadňuje aspekt prosociálnosti: „*Tvorivosť je vnútorná sila človeka, ktorá ho poháňa robiť všetko čo najlepšie a po novom, a to nielen pre seba, ale aj pre svoje okolie a v konečnom dôsledku pre celé ľudstvo.*“

Tvorivosť môžeme chápať ako vlastnosť osobnosti, ale aj ako proces i produkt. V podmienkach výchovy a vzdelávania je prvoradý tvorivý proces.

Z definícií tvorivosti vyplývajú základné axiómy tvorivosti:

1. Tvorivý môže byť každý človek.

V škole a vo výchove to znamená, že každý žiak, študent, vychovávateľ, učiteľ môže byť tvorivý na svojej úrovni rozvoja poznania, myslenia, osobnosti. Neexistuje netvorivý človek. Ide len o mieru, stupeň úrovne tvorivosti. Tvorivosť je hlboko osobná. Každý človek, každé dieťa je jedinečné. V tvorivom procese deti objavujú svoju podstatu a demonštrujú navonok určitú časť toho, čím vo vnútri sú.

2. Tvorivosť sa môže prejavovať v každej činnosti.

Tvorivosť nie je len umelecká, vedecká, technická, ale uplatňuje sa aj v medziľudských vzťahoch. Najdôležitejším objektom tvorivosti je sám človek ako tvorca seba, svojho ja, svojej osobnosti. To je aj podmienkou, aby sa prejavil ako tvorivý aj v iných oblastiach.

3. Tvorivosť sa dá rozvíjať.

Je to možné už u malých detí v rodine alebo v škole. Každý vychovávateľ má byť tvorivý a má vytvárať podmienky na rozvoj tvorivosti detí a žiakov

4. Tvorivosť je náročná práca.

Tvorivý proces núti človeka premýšľať a učiť sa, poznávať, zbierať informácie, pozorovať, hľadať nové riešenia. V oblasti medziľudských vzťahov tvorivosť kladie na človeka ešte vyššie nároky.

Najdôležitejšie faktory tvorivosti

1. Fluencia (plynulosť): schopnosť vyprodukovať čo najväčšie množstvo nápadov za určitý čas. Ide o množstvo myšlienok, predstáv, symbolov, pohotovosť sformulovať myšlienky. Mierou fluencie je počet nápadov.

2. Flexibilita (pružnosť): schopnosť produkovať rôznorodé predstavy, myšlienky, nápady. Mierou flexibility je počet a rôznorodosť nápadov rôzneho typu.

3. Originalita: schopnosť produkovať nové, neobvyklé riešenia, prekvapujúce kombinácie prvkov. Mierou originality je jedinečnosť nápadov.

Typy tvorivých úloh vhodných na rozvoj tvorivosti

1. Kombinovať dané prvky:
 - a) doplniť nedokončené čiary tak, aby vznikol zmysluplný obrazec,
 - b) dokončiť príbeh, rozprávku,
 - c) vytvoriť obraz, plastiku z daných materiálov.
2. Riešiť hádanky.
3. Dramatizovať a pantomímou vyjadrovať rozmanité situácie.
4. Vytvoriť symbol pre daný pojem, napr. rodina.
5. Riešiť hypotetické situácie: Čo by si urobil, keby...

Iniciatíva

Tvorivá práca predpokladá iniciatívu a zároveň vedie k iniciatíve (na druhej strane však iniciatíva nemusí byť podmienená tvorivosťou). Jej dosiahnutie je podmienkou zdravého morálneho vývoja. Bez určitého stupňa iniciatívy nie je možné osvojiť si a uplatňovať sociálne zručnosti. Je nevy-

hnutnou súčasťou riešenia každodenných problémov, vrátane schopnosti brániť sa nežiaducej iniciatíve, ktorá ohrozuje zdravie a osobnú bezpečnosť (napríklad fajčenie, alkohol, nebezpečie sexuálneho zneužívania detí).

Tým, že motivujeme deti k tvorivosti a iniciatíve, naprávame aj škody spôsobené chybnou výchovou v útlom detstve, prejavujúce sa zakríknutosťou a pasivitou.

3.5 VYJADRENIE A KOMUNIKÁCIA CITOV

Citmi nazývame prežívanie vzťahu k skutočnostiam v nás a mimo nás: k veciam, udalostiam, javom, k iným ľuďom, k sebe samému. City sú vlastné len človeku, obohacujú a skrášľujú mu život.

City sa navonok výrazne vyjadrujú prostredníctvom všetkých neverbálnych prejavov, ovplyvňujú dýchanie, srdce a vazomotorický systém (zrýchlené alebo spomalené dýchanie, pulz, zblednutie alebo sčervenanie).

Rozoznávame:

Nižšie city – sú krátkodobé a sú spojené s uspokojovaním alebo neuspokojovaním biologických potrieb (pocit hladu, smädu, ospalosti, sexuálne potreby, pocity tepla, chladu a pod.).

Vyššie city – sú dlhodobé a týkajú sa duševného a duchovného života človeka. Patria k nim intelektové, estetické, etické, sociálne, náboženské city.

Podľa vplyvu na ľudský organizmus, psychiku a činnosť človeka rozoznávame:

- **stenické city** (dobroprajnosť) – pôsobia na nás posilňujúco,
- **astenické city** (zlosť, depresia) – pôsobia na nás negatívne, oslabujú nás.

Z hľadiska prosociálnosti sa citom venujeme z dvoch dôvodov:

1. Schopnosť vedieť rozpoznať, identifikovať a usmerňovať svoje city je jednou zo základných podmienok sebapoznania, duševnej hygieny a seba výchovy (je dôležitá pre rozvoj charakteru a zrelosť osobnosti).
2. Schopnosť vyjadrovať city ako dôležitý predpoklad komunikácie, empatie, základov budovania medziľudských vzťahov a schopnosti porozumieť iným.

Výchovné ciele:

1. Identifikovať, pomenovať a vyjadrovať city (napr. vedieť porozprávať čo ma teší, po čom túžim, čo ma naplňuje radosťou, optimizmom).
2. Vytvárať schopnosť nenásilným spôsobom usmerňovať city
3. Prejavovať city voči iným a akceptovať citové prežívanie iných.

Vyjadrovanie citov a duševné zdravie

City sú cenným zdrojom informácií o našich najhlbších postojoch, ktoré ovplyvňujú naše reakcie a správanie, a o rebríčku hodnôt v našom živote. Sú dôležité pre mentálne zdravie človeka. Každý človek by si mal všímať svoje city, oceňovať ich a s nimi pracovať.

Často sa správame podľa toho, čo práve prežívame. City však nemôžeme ovládať tak, ako napr. ovládame svoje končatiny. Môžeme ich však usmerňovať.

Niekoľko možností usmerňovania citov:

- Cit sa utíši už tým, že ho identifikujeme a pomenujeme.
- Odvedme pozornosť od predmetu citu tým, že sa sústredíme na iný predmet, napr. na činnosť, ktorú máme v oblúbe.
- Pripomeňme si chyby, ktorých sme sa dopustili, keď sme boli pod vplyvom podobného citu, a odložme rozhodnutie na pokojnejšiu chvíľu.
- Pripomeňme si, že sebaovládanie, čiže usmerňovanie našich vnútorných pohnútok, je jednou zo zložiek sebaoceňovania. Vedomie, že nie som schopný ovládať svoje nálady a emócie, vedie k nízkemu sebaoceňovaniu.

Vo vzťahu k citom sa vyskytujú dva extrémny:

1. podceňovanie citov – ich vyjadrovanie sa považuje za slabosť,
2. preceňovanie citov - nechať sa nimi zaplaviť, ovládnuť, zotročiť.

City nemôžeme hodnotiť ani ako dobré, ani ako zlé, pretože pôsobia len ako katalyzátor toho, čo je v nás. Vzhľadom na rôznorodosť citov a ich vplyv na zdravie človeka a jeho psychiku rešpektujeme isté pravidlá.

Roche Olivar odporúča nasledujúce:

- *Často vyjadrovať pozitívne city, láskavosť, vďačnosť, prijatie.*
- *Dôverne, ale nie často, vyjadrovať aj negatívne city, nesúlady, sklúčenosť.*
- *Negatívne city týkajúce sa správania iných osôb vyjadrovať opatrne a len vo vhodnej chvíli.*
- *Rešpektovať vlastnosti citov a vyslovovať ich v 1. osobe. Vyhybať sa priamemu obvineniu druhého.*
- *Bezpodmienečne sa vyhýbať výčitkám, najmä okamžitým. Výčitka vo všeobecnosti vyvoláva práve opačný efekt.*

3.6 EMPATIA

Empatia je schopnosť pochopiť a vycítiť, čo druhá osoba prežíva, čo cíti a na čo myslí. Empatia sa začína tam, kde opustíme svoje vlastné myšlienky, city a predstavy a začneme uvažovať o tom, ako by sme sa cítili v situácii iného človeka alebo sa ho snažíme pochopiť, resp. i predvídať jeho konanie. Je to jedna z najpozoruhodnejších možností človeka. Umožňuje, aby sme prekročili hranice vlastnej osoby, vymanili sa z egoistického zajatia v sebe a, takpovediac, žili životom iných.

Výchovné ciele:

1. Pochopiť podstatu a význam empatie.
2. Na primeranej úrovni pochopiť práve prežívané myšlienky a city iného.
3. Vytvoriť elementárne základy sociálnej empatie.

Rozhodujúcim a základným motívom prosociálneho správania je empatické spoluprežívanie potrieb, radosti alebo bolesti iných.

Medzi prosociálnym správaním a empatiou je veľmi úzky vzťah; čím je človek empatickejší, tým je prosociálnejší. Empatia nesúvisí priamo s inteligenciou, skôr závisí od množstva a rozmanitosti skúseností človeka, ale v prvom rade od vedomého chcenia porozumieť iným.

Zložky empatie

Rozlišujeme dve zložky (stránky) empatie:

1. Poznávacia (kognitívnu, rozumovú).
2. Citovú (emocionálnu, efektívnu).

Poznávacia zložka empatie je schopnosť pochopiť situáciu druhej osoby pomocou predstavivosti tak, že s určitou pravdepodobnosťou predvidáme jej myšlienky, reakcie, správanie. Niektorí autori ju stotožňujú so schopnosťou predvídať správanie druhej osoby.

Citová zložka empatie je schopnosť vcítiť sa do prežívania inej osoby, pochopiť jej vnútorný svet, čo je pre ňu príjemné, ako sa momentálne cíti.

Poznávacia a citová zložka empatie sú vzájomne späté, nemožno ich od seba oddeliť, hoci jedna z nich vždy prevláda. Môže to byť v súvislosti s konkrétnym človekom i v súvislosti s konkrétnou situáciou.

Empatiu v osobných vzťahoch možno pomerne ľahko pochopiť a osvojiť si ju, pretože sa týka konkrétnej osoby. Väčšiu zrelosť si vyžaduje **sociálna empatia**, ktorá sa vzťahuje na celý národ, spoločenskú alebo etnickú skupinu.

Vo vývine dieťaťa je empatia dôležitou mierou jeho sociálnej osobnostnej zrelosti. Ak je dieťa empatické, slová ako dôvera, cit, porozumenie, priateľstvo dostávajú pravý význam. Zároveň sa vymaňuje zo sociálnej izolovanosti.

Empatické správanie predpokladá:

- otvorenosť a aktívne počúvanie,
- verbálne a neverbálne prejavovanie prijatia,
- občasné vyjadrenie, že chápeme, čo náš partner cíti alebo si myslí,
- sústredenie sa na prítomný okamih,
- stať sa vnímavým, čiže zbaviť sa zaujatia vlastnými myšlienkami, citmi a plánmi a úplne sa venovať partnerovi.

Empatia zjednodušuje komunikáciu medzi ľuďmi. Čím väčšia je empatia, tým kratšia môže byť komunikácia. Empatickí ľudia potrebujú málo slov na to, aby pochopili a vžili sa do situácií iných. Len na základe tohto uvedomenia môže človek vyjsť v ústrety inému – či už ide o pomoc verbálnu (útechu, vypočutie..), alebo fyzickú (urobiť niečo pre iného, darovať niečo...). Existuje tiež súvislosť medzi schopnosťou identifikovať svoje city a medzi empatiou. Čím lepšie poznáme svoje vlastné prežívanie, svoj vlastný citový svet, tým viac dokážeme pochopiť prežívanie a správanie sa iných ľudí.

Empatia si vyžaduje čas, ako si ho vyžaduje každý vzťah, každý rozhovor, každý zážitok či skúsenosť.

3.7 ASERTIVITA

Každý, kto prichádza do styku s ľuďmi, nevyhnutne prežíva situácie, ktoré sa ťažko riešia. V snahe presvedčiť iného o tom, že sa mýli a že jeho požiadavky sú neopodstatnené, môže ľahko vzniknúť konflikt vedúci k strate dôvery. Človek má však možnosť riešiť veci rozhovorom.

Problémy v interpersonálnych vzťahoch často riešime pri silnom citovom zainteresovaní a naše správanie je extrémne. Tieto extrémny v správaní sú známe ako pasivita (vzdávame sa, vyhýbame sa problémom, unikáme od problému) alebo agresivita (vnucujeme vlastné názory za každú cenu, útočíme, vyjadrujeme sa sarkasticky). Existuje však aj tretia forma správania – asertívne správanie, ktorú môžeme v komunikácii použiť na efektívne zvládnutie interpersonálnych problémových situácií.

Čo je asertivita?

V psychológii **asertivita znamená otvorené vyjadrovanie citov, názorov a očakávaní**, uplatňovanie nárokov a práv pri súčasnom rešpek-

tovaní citov, názorov, očakávaní, zámerov a práv iných. Asertívny človek v každej situácii zachováva svoju identitu, ale nenarúša identitu iných.

Byť asertívny znamená, môcť vyjadriť svoje presvedčenie a názory a obhajovať svoje oprávnené požiadavky priamo a úprimne s tým, že budeme rešpektovať oprávnené požiadavky druhej osoby a poskytneme jej priestor na ich obhájenie. To umožňuje obojstranným stranám veriť, že dosiahnu uspokojivé riešenie a môžu sa vyhnúť prejavom pasívneho a agresívneho správania.

Výchovné ciele:

1. Utvárať základy asertivity.
2. Posilňovať individualitu osobnosti a schopnosť byť sám sebou.
3. Osvojovať si nenásilné riešenie konfliktov.

So zreteľom na asertivitu rozoznávame tri druhy správania:

1. Pasívne správanie

Pasívne sa správajúci človek uniká pred problémom. Nedokáže jasne vyjadriť svoje želania a potreby. Rovnako je však bezbranný voči požiadavkám iných. Chýba mu istota v konaní, trápi ho, že sa nedokáže uplatniť. Neodolá manipulácii. Byť pasívny znamená vyhýbať sa vyjadrovaniu vlastných názorov a presvedčenia alebo vyjadrovať ich negatívnym či obranným spôsobom. Dôsledkom pasívneho správania je výhra/prehra, pričom pasívny prehráva.

Avšak nie každé vzdanie sa svojich požiadaviek a oprávnených nárokov je prejavom pasivity. Človek sa môže slobodne rozhodnúť, že mu „niečo“ nestojí za to, aby na jeho presadenie vynakladal energiu a úsilie. Tiež má právo na veľkorysosť voči iným. V takom prípade tým, že ustúpi, realizuje svoje prianie. S výsledkom svojho konania je aj v takýchto situáciách spokojný.

2. Agresívne správanie

Agresívne sa správajúci človek sa presadzuje na úkor iných. Nerešpektuje názory a práva iných, ponižuje ich, znižuje ich sebadôveru. Agresívne sa správajúci človek je často neúspešný, iní sa k nemu správajú rezervovane, a tak v konečnom dôsledku dosiahne len jedno – dočasne sa zbaví napätia. Nechýba mu sebavedomie, či správnejšie pseudosebavedomie. Všetky svoje neúspechy sám pred sebou obhajuje a premieňa na úspechy. Keď sa to nedá, z neúspechu obviňuje svoje okolie. Agresívne správanie nie je len fyzické napadnutie alebo silné a hlasné slová. Agresívne pôsobí aj sarkazmus a ironizovanie.

Formou agresívneho správania je aj **manipulatívne správanie**. Je protipólom asertivity. Aj jeho zámerom je presadiť sa na úkor iných. Nebezpečie spočíva v tom, že na prvý pohľad nemusí byť jasné, o čo takto sa správajúcemu ide. Dôsledkom agresívneho správania je výhra/prehra. Prehráva agresívny, aj keď na prvý pohľad sa niekedy zdá, že vyhral.

3. Asertívne správanie

Asertívne sa správajúci človek dokáže jasne a presne vyjadriť, o čo mu ide, ako situáciu vidí, čo si o nej myslí a ako ju prežíva. Má primerané sebavedomie a pozitívny postoj k iným. Celou svojou bytosťou vyjadruje, že si je vedomý oprávnenosti svojej požiadavky a partnera považuje za korektného a ústretového. Počúva iných a je pripravený robiť kompromisy. Pod vplyvom argumentov je schopný zmeniť svoj názor. Nemá problém iného požiadať o láskavosť či sám láskavosť poskytnúť. Vystupuje pokojne, pôsobí uvoľneným dojmom, jeho slovný i mimoslovný prejav je bez napätia. Dôsledkom asertívneho správania je kompromis (výhra/výhra). V konečnom dôsledku nejde o to, kto má pravdu, ale čo je správne.

Asertívne práva, zásady a techniky

Asertívne práva vyplývajú z práva každého človeka rešpektovať jeho ľudskú dôstojnosť, slobodu a právo mať svoj názor a rozhodovať sa. Nie sú návodom na správanie. Slúžia ako prostriedok na ochranu práv a dôstojnosti jednotlivca v prípade manipulácie.

Asertívne práva podľa A. J. Smitha:

1. *Mám právo sám posudzovať svoje správanie, myšlienky a city a byť za ne a za ich dôsledky zodpovedný.*
2. *Mám právo neponúkať nijaké výhovorky ospravedlňujúce moje správanie.*
3. *Mám právo posúdiť, či a nakoľko som zodpovedný za riešenie problémov ostatných ľudí.*
4. *Mám právo zmeniť svoj názor.*
5. *Mám právo robiť chyby a byť za ne zodpovedný.*
6. *Mám právo povedať: „Ja neviem.“*
7. *Mám právo byť nezávislý od dobrej vôle iných.*
8. *Mám právo robiť nelogické rozhodnutia.*
9. *Mám právo povedať: „Ja ti nerozumiem.“*
10. *Mám právo povedať: „Je mi to jedno.“*

Využitie asertívneho práva má súčasne rešpektovať asertívne zásady, ktoré vychádzajú zo základnej tézy: čo nechceš, aby iní robili tebe, nerob ani ty im.

Asertívne zásady:

1. Učme sa kontrolovať svoje emócie.
2. Rešpektujme a tolerujme osobné práva druhého.
3. Stručne a úprimne vyjadrujme svoje city.
4. Snažme sa vidieť seba aj iných reálne.
5. Pokúsme sa poznať stanovisko druhého.
6. Načúvajte a snažme sa vypočuť iných.
7. Vážme si názor a presvedčenie iných.
8. Nechcime mať „pravdu“ za každú cenu.
9. Učme sa nachádzať kompromis.
10. Priznajme si chybu a pokúsme sa ju napraviť.
11. Uvedomujme si včas, čo naozaj chceme.

Schopnosť správať sa asertívne predpokladá zvládnutie primeraných asertívnych zručností. Ich osvojenie nie je jednoduché. Pomáhajú nám ich zvládnuť **asertívne techniky**. Vyžaduje si to však tvorivý prístup k riešeniu problému a citlivý výber a aplikáciu techník.

Zo základných asertívnych zručností (asertívnych techník) uvádzame len niektoré:

1. **Pokazená gramoplatňa** (pokojným opakovaním toho, čo chceme, nás učí vytrvalosti v presadzovaní svojej požiadavky).
2. **Pootvorené dvere** (učí akceptovať manipulatívnu kritiku tak, že pokojne priznáme kritikovi, že v tom, čo hovorí, môže byť aj kus pravdy).
3. **Sebaotvorenie** (uľahčuje sociálnu komunikáciu).
4. **Voľné informácie** (učia rozlišovať v konverzácii prvky pre partnera zaujímavé a dôležité).
5. **Negatívne vypytovanie** (vedie k aktívnej podpore kritiky s cieľom použiť získané informácie, ak sú konštruktívne, alebo ich vyčerpať, ak sú manipulatívne).
6. **Prijateľný kompromis** (ak nie je ohrozená moja sebaúcta, je vhodné v rámci sebaapresadenia sa ponúknuť pre obe strany prijateľný kompromis).

Nezabúdajte, že zámerom asertívnych techník je zabrániť konfliktu, a nie pripravovať „terén“ pre ďalšie strety.

Neodporúčame precvičovať ich s deťmi na 1. stupni ZŠ!

So zreteľom na cieľovú skupinu detí treba asertivitu chápať ako prostriedok na osvojenie si určitých **komunikačných spôsobilostí**, najmä:

- schopnosť požiadať o láskavosť,
- schopnosť presadiť svoje oprávnené nároky (požiadavky),
- schopnosť povedať **nie**, ak chcem povedať **nie**,
- schopnosť vyrovnávať sa s kritikou,
- schopnosť prijať ocenenie a vedieť aktívne oceňovať.

3.8 REÁLNE A ZOBRAZENÉ VZORY

Problematika modelov správania – vzorov je v školskom veku bezpochyby dôležitou témou, aj keď sa čiastočne vymyká zo sústavy základných sociálnych zručností. Jej miesto pri rozvíjaní prosociálnosti je však opodstatnené. Sleduje totiž schopnosť orientovať sa v modeloch správania, ktoré sa dieťaťu ponúkajú v procese vývinu jeho osobnosti.

Výchovné ciele:

1. Osvojovať si zmysel hodnoty modelu prosociálneho správania.
2. Utvárať primeranú schopnosť nazerania na negatívne vzory.
3. Vychovávať kritického diváka.

Pojem reálne a zobrazené vzory

Prvými, koho deti pozorujú, sú rodičia, neskôr aj ostatní členovia rodiny. Dieťa od nich získava a napodobňuje základné vzorce správania. Deti neskôr prirodzene a spontánne napodobňujú správanie svojich učiteľov, kamarátov a v neposlednom rade aj hrdinov rozprávok a iné zobrazené literárne a filmové postavy. Pozitívne vzory, či už reálne alebo zobrazené, sú dôležitým a účinným prostriedkom prosociálnej výchovy.

Modelom, vzorom, teda tým, koho činnosť či správanie napodobňujeme, je zvyčajne určitá osoba, ale môže ním byť napr. aj zviera. Ak je vzorom osoba, potom záleží pri napodobňovaní na jej vlastnostiach (vek, pohlavie, črty osobnosti atď.), na jej sociálnom postavení a prestíži a na mnohých iných znakoch. Modelom však môže byť aj dvojica alebo väčšia skupina ľudí.

Vzory delíme na:

- **Pozitívne** – sú zosobnením pozitívnych hodnôt, vytvárajú a šíria okolo seba lásku, snažia sa o spravodlivosť a dobré medziľudské vzťahy v každom prostredí, každý svojím spôsobom.
- **Negatívne** – sú opakom pozitívneho vzoru, často pôsobia skryto, pritom vedome a manipulatívne (vedia že sú negatívnymi vzormi).

Ďalšie delenie vzorov:

- **Reálne** – sú to ľudia, ktorí reálne žijú alebo žili.
- **Zobrazené** – ľudia zobrazení v literárnych dielach, filmoch, dramatickej tvorbe, ktoré najčastejšie sledujeme cez televíziu, filmy a iné médiá.

Prosociálna identifikácia so vzorom

Vzor možno imitovať alebo sa s ním identifikovať .

Imitácia je napodobňovanie, preberanie správania sa iných ľudí a vykonávanie ho tak, ako to robia oni. Uskutočňuje sa len v prítomnosti vzoru.

Identifikácia je prevzatie záujmov a cieľov iných, spojená s priáním podobať sa im. Je to voľba istého vzoru (modelu) správania a konania a stotožnenie sa s ním. Identifikácia sa stáva súčasťou správania sa jednotlivca a trvá aj keď prítomnosť vzoru pominie. To znamená, že dochádza k zvnútorneniu modelového správania.

Predmetom nášho záujmu je predovšetkým **identifikácia s prosociálnym vzorom** a z toho vyplývajúce následné prosociálne správanie. Výskumy odborníkov môžeme zhrnúť do nasledujúcich poznatkov:

- Deti, ktoré pozorovali „štedré“ vzory, dávali a delili sa častejšie ako deti, ktoré pozorovali „lakomé“ vzory.
- Ak rodičia v hrách alebo v iných aktivitách s deťmi často obdarúvajú, prejavujú účasť, delia sa, spolupracujú alebo utešujú iných, potom aj deti sa správajú podobne.
- Ak rodičia a vychovávatelia obdarúvajú svoje deti (tzv. komplementárne správanie), má to na rozvoj prosociálneho správania detí pozitívny vplyv.
- Účinnosť učenia podľa vzoru (modelu) závisí od situácie a vlastností pripisovaných modelovej osobe, t.j. od toho, či deti sú presvedčené o jej nezištnosti a dobrých úmysloch.
- Osoby s určitou autoritou, ku ktorým majú deti pozitívny citový vzťah, väčšmi ovplyvňujú ich správanie.

V podmienkach základnej školy na 1. stupni je prvoradým vzorom pani učiteľka a ostatný personál školy. Ako vzory môžu slúžiť známe osoby verejného života, literárne a rozprávkové postavy, ale aj nenápadní a verejnosti neznámi ľudia, z ktorých vyžaruje ľudskosť, pokoj a ochota nezištné pomáhať.

V súčasnosti je naliehavým problémom široká ponuka „scestných“ a nežiaducich vzorov, prezentujúcich negatívne hodnoty, ako sú násilie a agresivita, zisk víťazstva za každú cenu a pod. Uvedené vzory ponúka

najmä televízia, film, videoprodukcia, počítačové hry, reklama ale aj niektoré rozprávky. Na prvý pohľad sa niekedy môže zdať, že dej príbehu je nevinný a zábavný. Ale pri hlbšej analýze zistíme, že princípom je schéma: silnejší, prefikanejší víťazí nad slabším, a nie dobro nad zlom, ako to prezentuje prosociálnosť. Riziko vplyvu negatívneho vzoru spočíva podľa zistení odborníkov v tom, že diváci po piatich minútach sledovania filmu strácajú zábrany a súdnosť a stotožňujú sa so správaním hrdinov. Divák žije tým, čo vidí na obrazovke. Identifikuje sa s hrdinom – vzorom. Uvedený mechanizmus platí v prípade negatívneho, a našťastie, i pozitívneho vzoru. Práve u detí mladšieho školského veku sú účinky prosociálnych programov výraznejšie, ak pozeranie filmu bolo spojené s následným výkladom správania osôb.

Je viac ako pravdepodobné, že kvalitu ponuky televízneho programu a jeho negatívny vplyv na deti nemôžeme výrazne ovplyvniť. Mali by sme sa však viac sústrediť na využitie pozitívnych vzorov. Účinná je napríklad metóda analýzy a hodnotenia televíznej relácie v rodine. Iná možnosť je sústavne, ale nenápadne a jemne usmerňovať deti, aby si všímali pozitívne prvky v televíznych reláciách.

3.9 SPOLUPRÁCA, POMOC, DAROVANIE, DELENIE SA – PROSOCIÁLNOŠŤ V OSOBNÝCH VZŤAHOCH

Je cieľovou rovinou prosociálnej výchovy. Dáva zmysel všetkým predchádzajúcim témam a súčasne je nimi podmienená. Počnúc komunikáciou až po asertivitu, t.j. všetky doposiaľ uvedené sociálne zručnosti sú predpokladom a integrálnou súčasťou prosociálneho správania.

Výchovné ciele:

1. Utvárať základy a posilňovať kooperatívne správanie sa vo všeobecnosti.
2. Utvárať schopnosť nezištne pomáhať iným a mať vnútorné uspokojenie z tejto činnosti.
3. Utvárať schopnosť prosociálneho správania v sťažených podmienkach (napríklad k problémovým a nám menej sympatickým deťom a ľuďom).

V odbornej literatúre sa prosociálne správanie charakterizuje ako správanie, ktoré je na prospech inej osobe, skupine ľudí alebo sociálnemu cieľu bez toho, aby takto sa správajúci človek (dospelý či dieťa) zaň očakával odmenu (materiálnu alebo nemateriálnu alebo len povšimnutie). Takéto

správanie predpokladá odpútanie sa od svojich vlastných potrieb a byť v službe potrebám iného.

Prejavmi prosociálneho správania v osobných vzťahoch sú spolupráca, pomoc, darovanie, delenie sa.

Spolupráca (kooperácia) je v tomto rebríčku najmenej náročnou formou prosociálneho správania, pretože je to správanie výhodné pre obe zainteresované strany. Bez spolupráce nie je možný spoločenský pokrok, ba ani život spoločnosti. Vyžaduje málo: predpokladom i podmienkou je iba ochota spolupracovať, urobiť prvý krok a riskovať eventuálne sklamanie. V prípade úspechu sa pri spolupráci sily účastníkov nielen sčítajú, ale znásobia.

Pomoc, darovanie, delenie sa je náročnejšie, pretože priame výhody má iba ten, komu pomáhame alebo ho obdarujeme. To je však iba povrchný pohľad. V konečnom dôsledku prosociálne správanie prináša hlboké uspokojenie a potešenie i tomu, kto pomáha, daruje alebo sa delí. Napokon, prosociálne správanie málokedy zostáva bez odozvy. Nezištná pomoc vyvoláva tendenciu recipacity.

3.10 KOMPLEXNÁ PROSOCIALNOSŤ

Spoluprácu, pomoc, darovanie, delenie sa pokladáme za prosociálne správanie predovšetkým v osobných vzťahoch. Vrcholom prosociálnosti je tzv. komplexná prosociálnosť. Komplexná prosociálnosť zahŕňa prosociálne postoje a správanie jednotlivca k spoločenskej skupine, k národu, k celej ľudskej spoločnosti a správanie spoločenských skupín medzi sebou.

Je to kompetencia prosociálneho prístupu v rámci sociálnych skupín počnúc rodinou a školou, smerujúca k tolerancii, nenásilii a znášanlivosti medzi národmi a národnostnými, etnickými a náboženskými skupinami.

Výchovný cieľ:

1. Rozvíjať základy porozumenia a spolupatričnosti (rodina, trieda, škola, región) a prijatia odlišností v rámci etnických a národnostných skupín, osôb na okraji spoločnosti (bezdomovci, drogový závislí), oslabenie a prevencia negatívnych postojov k nim.

Komplexná prosociálnosť je vyvrcholením predchádzajúceho rozvoja sociálnych zručností, postojov a správania. V mladšom školskom veku ide o získanie základných predpokladov na získanie tejto sociálnej kvality osobnosti, ktorá sa zatiaľ prejavuje v rovine vzájomného bezvýhradného prijatia sa v rámci rodiny, triedneho spoločenstva a v ostatných sociálnych vzťahoch, ktoré deti nadväzujú, bez ohľadu na vyššie uvedené odlišnosti.

Základné témy programu etickej výchovy, ktoré sme uviedli, sú obsahom uceleného projektu výchovy k prosociálnosti. Z nich sú do učebných osnov 1. stupňa príslušného ročníka zaradené tie, ktoré zodpovedajú systému postupného rozvoja osobnosti so zreteľom na vekové osobitosti žiaka. Z aplikačných tém sú do osnov etickej výchovy na 1. stupni ZŠ zaradené témy: rodina vrátane výchovy k manželstvu a rodičovstvu a ochrana prírody a životného prostredia.

4 VÝCHOVNÝ ŠTÝL

Dieťa je v období mladšieho školského veku mimoriadne vnímavé na podnety sveta, ktorý ho obklopuje. Podstatnú funkciu pri rozvoji jeho osobnosti prirodzene plní rodina. Popri nej významnú úlohu zohráva škola ako inštitúcia s pedagogicky erudovaným personálom, ktorého podstatným činiteľom je učiteľ. V procese je dôležitý uplatňovaný typ výchovného štýlu.

Štýlom výchovy rozumieme spôsob, akým učiteľ pristupuje k žiakovi, ako sa snaží pôsobiť na jeho názory a postoje, ako reaguje na jeho správanie, aký ma k nemu vzťah.

Moderná pedagogika vychádza z toho, že **výchova je predovšetkým vzťah medzi vychovávateľom a vychovávaným.** Tento vzťah je definovaný práve tak partnerstvom a priateľskou blízkosťou, ako aj neformálnou autoritou. Učiteľ i žiak sú spolutvorcami prostredia dôvery, radosti, tvorivosti a vzájomnosti. Vychovávateľ sa môže a má stať otcovským priateľom.

Výchovný štýl vo výchove k prosociálnosti **je charakterizovaný** týmito **výchovnými zásadami:**

1. Vytvoríme z triedy výchovné spoločenstvo.
2. Prijmeme dieťa aké je a prejavujeme mu priateľské city.
3. Pripisujeme deťom pozitívne vlastnosti, najmä prosociálnosť.
4. Formulujeme jasné a splniteľné pravidlá.
5. Na negatívne javy reagujeme pokojným poukázaním na ich dôsledky (induktívna disciplína).
6. Nabádajme, je to osvedčený výchovný prostriedok.
7. Odmeny a tresty používajme opatrne.
8. Do výchovného procesu zapojme rodičov.
9. Buďme nositeľmi radosti.

Tieto zásady výchovy neuvádzame podľa dôležitosti alebo časovej následnosti. Súvisia spolu, podmieňujú sa, niekedy sú v rovine cieľa, inokedy môžu byť v rovine prostriedku.

1. Vytvoríme z triedy výchovné spoločenstvo.

Táto zásada je založená na princípoch spolupráce všetkých členov spoločenstva, vrátane učiteľa. Znamená to, že deti pomáhajú vytvoriť v triede spravodlivé spoločenstvo bez krívd, schopné efektívne spolupracovať, vzájomne si pomáhať a zodpovedne sa rozhodovať. Pritom každý člen spoločenstva má v ňom dostatočný priestor na svoju autonómiu. Učiteľ ako člen spoločenstva usmerňuje výchovný proces, je poradcom a otcovským kamarátom s prirodzenou autoritou.

Účinná je napríklad spoločná práca detí v malých skupinách, kde sa prirodzene naučia rešpektovať názor iného, počúvať ho a reagovať na jeho podnety. Vzniká skúsenosť pozitívnych výhod spolupráce a budujú sa dobré vzťahy medzi žiakmi. Výchovné spoločenstvo sa prehlbuje aj v pravidelných komunitných stretnutiach.

Utváraniu triedneho spoločenstva napomáha:

- zapájanie detí do vytvárania pravidiel pre triedu,
- otvorenosť voči potrebám, názorom a návrhom detí,
- poverovanie dieťaťa vekuprimeranými zodpovednými úlohami,
- venovanie pozornosti dieťaťu v deň jeho sviatku.

2. Prijmeme dieťa aké je a prejavujeme mu priateľské city.

Úlohou učiteľa je objavovať a rozvíjať povedomie vlastnej hodnoty u každého dieťaťa tým, že ho akceptuje bez podmienok a prejavuje mu priateľské city. Prívetivý vzťah učiteľa uľahčuje každú výchovnú činnosť. Tento vzťah oslobodzuje dieťa od starosti, ako si získať náklonnosť učiteľa, prípadne, ako si vysvetliť jeho indiferentný postoj. Prijímanie bez podmienok znamená, že prejavujeme náklonnosť dieťaťu aj vtedy, keď sa očakávané správanie nedostaví ihneď. Je to základná podmienka dobrej výchovnej atmosféry. Niekedy je prijatie dieťaťa zložité, pretože vychovávateľia majú neprimerané očakávania. Dieťa ale má cítiť, že učiteľ ho má rád, a učiteľ ho má mať rád ako prvý.

3. Pripisujeme deťom pozitívne vlastnosti, najmä prosociálnosť.

Každý nemôže byť múdry, ale každý môže byť dobrý. Pripisujeme deťom dobré vlastnosti a uvidíme, že sa takými aj stanú. V človeku existuje tendencia prijať názor, ktorý majú o ňom iní, najmä tí, ktorí sú pre neho autoritou. V našej psychike totiž existuje tendencia zosúladiť naše správanie s názormi o nás. Z toho vyplýva, že deťom treba pripisovať vlastnosti, ktoré chceme v nich rozvíjať. Podmienkou pozitívneho pôsobenia týchto mechanizmov je pozitívny vzťah medzi učiteľom a dieťaťom.

Ak by však pripisovanie žiaducich vlastností bolo priveľmi intenzívne, znížilo by to jeho osobnú iniciatívu zameranú na zmenené správanie. Táto zásada je dôležitým výchovným nástrojom, najmä pri výchove zanedbaných a problémových detí.

4. Formulujme jasné a splniteľné pravidlá.

Zmyslom tejto zásady je naučiť dieťa dobrovoľne prijímať pravidlá dané spoločnosťou, ale aj sebou samým. Je to základný predpoklad zmysluplného a zodpovedného života. Prakticky to znamená, že v triednom spoločenstve si deti vnútorne osvojujú zásadné pravidlá medziľudských vzťahov, ktoré sú podmienkou zodpovednej slobody každého jednotlivca. Príklady takýchto pravidiel: Navzájom sa počúvajte, hovorme vtedy, keď máme slovo. Nerozprávajte o spolužiakovi, ktorý nie je prítomný. Dodržiavajte stanovený čas. Zo spoločenstva nevynášajte dôverné informácie. Dieťa, ktoré nenaučíme prijímať zodpovednosť a zachovávať určité pravidlá, žije chaoticky, nevie sa orientovať vo svete a medzi ľuďmi.

5. Na negatívne javy reagujeme pokojným poukázaním na ich dôsledky.

Negatívne javy správania nie sú ojedinelosťou. Ako však na ne reagovať? Názory sú rozdielne. Tvrdé tresty prinútiť deti dočasne sa prispôbiť, ale zároveň aj hľadať spôsoby, ako dosiahnuť svoje a pritom sa vyhnúť trestu. A naopak, ak nehrozí trest, dieťa sa môže vrátiť k zakázanému spôsobu správania. Tento jav potvrdzujú skúsenosti, že drasticky trestané dieťa si málokedy uvedomuje následky svojich činov; vníma iba dramatickosť trestu, ktorý ukazuje moc vychovávateľa, pričom dieťa často ani nerozumie, prečo je trestané. Celkom iná je situácia, ak vychovávateľ vysvetlí následky nesprávneho správania, a tým usmerní pozornosť dieťaťa na ublíženie spôsobené druhému dieťaťu (induktívna disciplína). V takomto prípade zásah vychovávateľa podporuje empatiu a prosociálnosť. Takéto reagovanie na negatívne javy, kombinované s dobrým prijatím a uznaním dieťaťa, je výchovne priaznivé. Je však náročné na trpezlivosť vychovávateľa.

6. Nabádajme, je to osvedčený výchovný prostriedok.

Pod nabádaním myslíme jasné usmerňovanie detí, ako sa majú správať, čo majú robiť. Malý vplyv majú dlhé "kázne", ale aj len sporadické upozornenia. Z hľadiska účinnosti je optimálne nabádanie strednej intenzity podoprené primeranou argumentáciou. Dobrý výsledok predpokladá jasné

a zrozumiteľné nabádanie k pozitívnemu správaniu. Vhodnou formou nabádania sú napríklad heslá týždňa, t.j. stručná a výstižná formulácia zásady, ktorú sa deti majú snažiť dodržiavať počas jedného týždňa.

7. Odmeny a tresty používajme opatrne.

Odmeny a tresty patria k častým výchovným prostriedkom, a preto je dôležité uvedomiť si ich dosah. Dotýkajú sa centrálnych aspektov osobnosti, ako sú sebaobraz a sebaoceňovanie. Uvádžajú do pohybu zložité psychické procesy, preto aj ich účinnosť môže byť niekedy opačná. Trest svojou podstatou nepodporuje žiadaný model správania natrvalo, ale iba dočasne – počas trvania trestu, prípadne v prítomnosti trestajúceho. Dieťa si často neuvedomuje dosah svojho správania, čo vyvoláva skôr emocionálnu ostražitosť, odmietanie alebo až agresivitu. Odmena nesporne pôsobí ako prostriedok posilňovania pozitívneho správania. Na druhej strane môže zovšednieť, ak je pričastá, stráca na hodnote, ak sa dieťa zameria iba na odmenu a nie na správanie, za ktoré odmenu dostáva. V praxi to znamená, že odmena má nasledovať až po žiadanom správaní a jej forma a intenzita má byť primeraná dieťaťu i odmeňovanému správaniu. Za odmenu treba považovať aj prejavy sympatie, záujmu, pochvalu, pohladenie, prejavenie dôvery a podobne.

8. Do výchovného procesu zapojme rodičov.

Základom účinného výchovného pôsobenia je spolupráca ťažiskových prostredí, v ktorých deti vyrastajú. V našom chápaní je to rodina a škola. Vyžaduje to vzájomnú informovanosť, komunikáciu a zosúladenie cieľových hodnôt. V mnohých prípadoch, keď rodina vo výchovnej funkcii zlyháva, môže učiteľ pomôcť rodičom, aby videli a pochopili niektoré dôležité skutočnosti, ktoré z rôznych dôvodov nevnímajú. Škola sa takto stáva inštitúciou, ktorá výchovne pôsobí nielen na deti, ale aj na rodičov. Priamy kontakt s rodičmi nie je jedinou formou, ako ich môžeme zapájať do výchovného procesu. Ďalšou možnosťou je kontakt prostredníctvom dieťaťa, napríklad zadávaním úloh, ktoré sú orientované na komunikáciu s rodičmi. Spolupráca medzi učiteľom a rodičmi môže mať blahodarné účinky nielen na deti, ale aj na osobnostný rast učiteľa, rodičov a predovšetkým na vzájomné vzťahy v rodine.

9. Budme nositeľmi radosti.

Radosť a veselosť patria k prirodzeným ľudským reakciám na vnímanie a prežívanie okolitého sveta. Osobitné postavenie majú predovšetkým

v období detstva a mladosti, lebo sú vyjadrením základnej dôvery, bezstarostnosti, istoty a novej nádeje. Radosť a veselosť súvisia s hravosťou, dynamizmom i túžbou po pohode. Z tejto skutočnosti má vychádzať učiteľ pri výchove. Nemal by prejavy detskej radosti eliminovať, ale ani podporovať divokú, neviazanú rozpustilosť. Vhodné je usmerňovať ju v zmysle umiernennej radosti. Takáto radosť i zmysel učiteľa pre láskavý humor pomáha kultivovať aj vnútro dieťaťa.

Učiteľ etickej výchovy určite s uvedenými zásadami súhlasí a je pripravený ich prijať a realizovať. Vyžaduje si to však jeho ľudskú a profesijnú zrelosť a možno aj zmenu jeho postojov a správania. Etická výchova totiž kladie osobitné nároky na osobnosť učiteľa, ktoré súvisia so všetkými štyrmi zložkami výchovy k prosociálnosti (od cieľovej roviny cez obsah, výchovný štýl až po používané špecifické metódy). Ide predovšetkým o všeobecné ľudské kvality učiteľa, ktorý svojím správaním a celkovým životom má byť príkladom prosociálnosti. Jeho bezpodmienečná láska k deťom sa prejaví predovšetkým v jeho bezvýhradnom prijatí, láskavom a priateľskom vzťahu a v dôvere k nim. Ďalšou nevyhnutnou podmienkou sú odborné predpoklady, najmä vedomosti z psychológie, predovšetkým vývinovej a sociálnej, a z pedagogiky. Schopnosť tvorivo ich aplikovať a pritom rešpektovať vek a individualitu dieťaťa je podmienkou optimálneho reagovania a vyrovnávania sa s aktuálnymi každodennými situáciami v triednom spoločenstve. Dôležité sú tvorivé schopnosti učiteľa a jeho otvorenosť voči novým podnetom a poznatkom.

5 METÓDY ETICKEJ VÝCHOVY

Vyučovacia a z hľadiska výchovy k prosociálnosti predovšetkým výchovná metóda (z gréc. methodos – cesta, postup) je spôsob zámerného usporiadania činnosti učiteľa i žiakov, ktoré smerujú k stanoveným cieľom (Skalková, 1999, s.166).

To znamená, že tak ako v iných výchovno-vzdelávacích oblastiach (zložkách), aj vo výchove k prosociálnosti je potrebné pri výbere metód rešpektovať cieľové zameranie a zároveň špecifiká obsahu. Keďže v cieľovej rovine je rozvoj prosociálneho správania, budú v popredí také metódy, ktoré **podporujú socializáciu detí a učenie cez zážitky**. Tieto napomáhajú zvnútorneniu potrebných sociálnych zručností.

Na hodinách etickej výchovy sa najčastejšie používajú metódy:

1. dialóg a diskusia,
 2. zážitkové (skúsenostné) metódy,
 3. učenie posilňovaním žiaduceho správania,
 4. učenie disciplinovaním.
- **Dialóg a diskusia** sú prostriedkami na vyjadrenie vlastného názoru, sledujú nácvik počúvania, učia deti hovoriť len vtedy, keď majú slovo. Dialóg a diskusia sú súčasne realizačnými prostriedkami zážitkových metód.
 - V aktivitách zameraných na prosociálnu výchovu budú prevažovať **zážitkové (skúsenostné) metódy**. Pod zážitkovou metódou rozumieme cestu k dosiahnutiu učiteľom stanoveného čiastkového cieľa prostredníctvom osobného zážitku dieťaťa. Ide o postupné prijímanie a zvnútorňovanie nacvičovanej zručnosti, ktoré smeruje k danej hodnote. Aj keď zážitkové metódy budú v prevahe, zákonite sa budú prelínať s tzv. klasickými metódami. **Jednotlivé cvičenia a techniky v etickej výchove nazývame aktivitami**. Z pohľadu dieťaťa nižších ročníkov ZŠ majú prevažne podobu hry, ktorá pre dieťa mladšieho školského veku vytvára prirodzené prostredie.
 - **Hra** sa od nepamäti považuje za **základný prostriedok výchovy dieťaťa**. Patrí medzi jeho základné potreby, mobilizuje jeho aktivitu. Vzhľadom na špecifiká vývinového obdobia detí je nevyhnutné vytvoriť dostatočný priestor aj na ich pohybové aktivity. V tomto zmysle ju možno považovať za prioritnú zážitkovú metódu. Dieťa sa pri hre dokáže dokonale sústrediť. Hra je vhodná príležitosť učenia sa v najširšom zmysle, počnúc manuálnymi zručnosťami až po učenie sa sociálnym zručnostiam a prosociálnosti. Poznávanie prebieha nenásilne a spontánne. V didaktických hrách sa dieťa učí zachovávať stanovené pravidlá. To podporuje jeho socializáciu a sebakontrolu. Hra v mladšom školskom veku vytvára vhodné prostredie aj pre ďalšie metódy a formy práce. Z hľadiska výchovy k prosociálnosti sú zaujímavé najmä hry, ktoré sú spojené predovšetkým s etickými hodnotami.
 - **Dramatizácia** ako zážitková metóda *skonkrétňuje danú situáciu, uľahčuje hlbšie prežiť a pochopiť jej obsah, oživiť ju, vyvolať hlbší záujem o ňu, zapamätať si ju a rozvíjať tvorivosť* (Skalková, s. 186).

Dramatizácia sa realizuje predovšetkým v dvoch podobách:

Hranie roly nemá vopred pripravený scenár, je zadaná iba situácia a roly, ktoré účastníci majú zahrať. Má otvorený koniec. Je užitočným nástrojom pri rozvíjaní morálneho úsudku, rozhodovaní, riešení problémov a osvojovaní sociálnych zručností.

Scénky majú scenár a dej vopred pripravené. Cieľom nie je riešenie problému, ale rozvíjanie komunikácie, prípadne prezentovanie nejakého modelu správania.

K dôležitým podmienkam na dosiahnutie hlavného i čiastkových cieľov prosociálnej výchovy patrí dodržiavanie **optimálneho metodického postupu** pri realizovaní jednotlivých aktivít. *Model R. Roche Olivara* pozostáva z troch fáz:

1. *fáza senzibilizácia (emocionálna a zároveň kognitívna)* je zameraná na emocionálny podnet a súčasne na nastolenie problému a pochopenie novej skutočnosti. Je to v podstate vstupná motivácia zahrnujúca vzбудenie záujmu (prevažne emócie), ale aj prípravu na prijatie danej problematiky (rozumové pochopenie).
2. *fáza nácvik* je vyvodenie praktických dôsledkov z novej skutočnosti a osvojenie si správania, ktoré s ňou súvisí, teda precvičovanie prostredníctvom vyššie uvedených metód.
3. *fáza transfer alebo reálna skúsenosť*, v ktorej ide najmä o prenos (aplikáciu) skúseností a poznatkov získaných v prvých dvoch fázach do každodenného života.

Dôležitou a nevyhnutnou súčasťou všetkých troch fáz je **hodnotová reflexia**.

Pod pojmom **hodnotová reflexia** rozumieme úvahu a pochopenie **prežitého**, takpovediac zmocnenie sa zážitku rozumom a následná verbilizácia, podelenie sa s myšlienkami s ostatnými žiakmi. Práve ona zabezpečuje porozumenie a interiorizáciu poznaných, precvičených a v praxi realizovaných hodnôt a noriem, a preto má svoje miesto po každej, t.j. 1. až 3. fáze. Prehlbuje zážitok, zdôvodňuje a zovšeobecňuje danú skúsenosť. Je účinná vtedy, keď sa realizuje v celom spoločenstve. Deti sa v spoločnom rozhovore vzájomne obohacujú, oceňujú, učia sa priamo sa oslovovať, rešpektovať, objavovať navzájom svoje vlastnosti, najmä pozitívne a pod. Práve toto je prostredie, v ktorom deti prijímajú a zvnútorňujú svoje sociálne skúsenosti. Medzi učiteľom a deťmi je spätná väzba.

Keďže etická výchova sa uskutočňuje aj v rámci celého edukačného procesu, zamerajme sa predovšetkým na metódy, ktoré fungujú v každej činnosti a predovšetkým v dialógu učiteľ – žiak. Pritom správanie učiteľa a jeho reakcie sú pre dieťa ešte dôležitejším prostriedkom prosociálneho učenia ako osobitné cvičenia (aktivity). Vyžaduje si to prácu učiteľa na sebe a následne vedomé usmerňovanie žiaduceho správania detí. Na to slúžia metódy permanentného charakteru: učenie posilňovaním žiaduceho správania a učenie disciplinovaním.

Posilňovanie žiaduceho správania učiteľom znamená zásah inej osoby, ktorá:

- prináša pudovo materiálne uspokojenie (nemateriálna a materiálna odmena),
- vyjadrenie náklonnosti, uznania, prejavenie dôvery, vyjadrenie pozitívneho očakávania.

Základným a možno najdôležitejším posilnením žiaduceho správania dieťaťa je pozornosť učiteľa venovaná jeho osobe a správaniu.

Disciplinovanie znamená zákaz, trest, obmedzovanie nežiaduceho správania. U dieťaťa vyvolávajú direktívy negatívny zážitok ako dôsledok jeho nežiaduceho správania, a preto takéto správanie brzdí, obmedzuje alebo úplne odstraňuje (pozri aj kap.3.2).

Treba si však uvedomiť, že samotná láska a pozitívne podnety nestačia. Dieťa, ktoré je primeraným spôsobom usmerňované a disciplinované, sa postupne učí rozlišovať sociálne únosné a neúnosné formy uspokojovania svojich potrieb.

UČEBNÉ OSNOVY ETICKEJ VÝCHOVY PRE 4. ROČNÍK ZŠ

Učebné osnovy sú základným školským dokumentom, ktorý je pre učiteľa východiskom, oporou aj pomôckou. Učiteľ sa nimi v etickej výchove riadi tak, ako v každom inom predmete.

Učebné osnovy etickej výchovy pre 1. stupeň ZŠ uvádzajú stručnú charakteristiku predmetu a predstavujú jeho 4 základné zložky. Východiskové sú ciele etickej výchovy, ktoré sa realizujú cez obsah, špecifický výchovný štýl a špeciálne výchovné metódy.

Špecifické ciele pre 4. ročník sú:

- Poznávať a uplatňovať svoje práva a plniť si svoje povinnosti
- Osvojovať si sociálne normy
- Rozvíjať mravný úsudok
- Prezentať prosociálne vzory

Výber tematických celkov v 4. ročníku taktiež vychádza z uceleného programu etickej výchovy:

1. Sociálne postoje a zručnosti v medziľudských vzťahoch

- tolerancia vo vzťahoch (čo nechceš, aby ľudia robili tebe, nerob ani ty iným),
- rešpekt a úcta voči všetkým ľuďom (rovnoprávnosť pohlaví, rás...),
- dôležitosť komunikačných interpersonálnych zručností v medziľudských vzťahoch,
- kultivované spávanie k osobám iného pohlavia (vnímanie rozdielov nielen v stavbe tela a jeho fungovaní, ale aj v myslení, prežívaní, správaní, záujmoch a empatické správanie voči osobám iného pohlavia).

2. Reálne a zobrazené vzory

- Sloboda a zodpovednosť (každé rozhodnutie nesie so sebou dôsledok),
- pozitívne a negatívne vplyvy TV, filmu, počítačových hier...(reklama, akčné filmy, čas trávený pred TV),
- prezentácia prosociálnych vzorov v bezprostrednom okolí dieťaťa (rodičia, priatelia rodičov, učitelia, spolužiaci, kamaráti),
- čitateľský návyk ako možný zdroj objavovania prosociálnych zdrojov.

3. Rozvoj tvorivosti a iniciatívy
 - podporovanie záujmov, ktoré rozvíjajú osobnostné kvality (šport, umelecké aktivity, sociálna činnosť, činnosť na ochranu prírody,...),
 - osobnostné kvality využívané pre dobro jednotlivca i pre celé spoločnosť,
 - tvorivosť, iniciatívnosť a vytrvalosť pri riešení každodenných problémov.

4. Napĺňanie obsahu Dohovoru o právach dieťaťa
 - súvislosti práv detí, dôvody, prečo vznikli a ich akceptácia v demokratických krajinách, podiel UNESCO na ochrane dieťaťa (Čo znamená, mám právo? Čo znamená, mám zodpovednosť?),
 - práva dieťaťa v slovenskom právnom poriadku (ako je to u nás; ako sa to týka mňa),
 - solidarita a prijatie odlišností (uvedomenie si svojich práv a ich akceptácia v našom prostredí vedie k solidarite s deťmi, ktoré sú vykorisťované, zaťahované do vojnových konfliktov, zneužívané sexuálne alebo na ťažkú prácu...).

5. Náš, región, naša vlasť
 - rozvíjanie povedomia a príslušnosti k svojmu regiónu, k svojej vlasti (čo sa mi najviac páči na našom regióne, čo na Slovensku; čo z toho by mi najviac chýbalo?),
 - iniciatíva pri poznávaní a ovplyvňovaní vlastného regiónu - dobre poznať svoje bydlisko a jeho okolie, geografiu, kultúru, osobnosti, ale aj vedieť, čo nášmu regiónu chýba, čo by v ňom bolo treba vylepšiť, objavovanie tradícií, ich ochrana a rozvoj, vzťah k faune a flóre, ekologické správanie ale aj čo sa mi nepáči, čo ma trápi na našom regióne? Čo by som mohol urobiť v jeho prospech ja alebo my všetci spoločne).

II. ČASŤ

1 AKTIVITY K TEMATICKÝM CELKOM OBSAHU

1.1 SOCIÁLNE POSTOJE A ZRUČNOSTI V MEDZILUDSKÝCH VZŤAHOCH

...A TY SI KTO?

Cieľ: Zopakovať a zapamätať si mená spolužiakov, utvárať atmosféru prijatia.

Pomôcky: žiadne

Čas: 10 min.

Realizácia: Žiaci s učiteľom sedia v kruhu. Predstavovanie začína učiteľ takto: *Ja som učiteľ Marián a ty si kto?* Žiak sediaci po pravici učiteľa pokračuje tak, že zopakuje meno učiteľa: *Vy ste pán učiteľ Marián, ja som Zuzana....* a obrátiac sa na spolužiaka vpravo sa spýta: *...a ty si kto?* Opýtaný spolužiak zopakuje mená predchádzajúcich: *Vy ste pán učiteľ Marián, ty si Zuzana, ja som Peter* a spolužiaka sediaceho vpravo sa opäť spýta: *...a ty si kto?* Takto pokračujeme až k poslednému žiakovi, ktorý menuje všetkých účastníkov aktivity a nakoniec povie svoje meno. V prípade, že si niekto nevie spomenúť na niektoré meno, pomôžu mu ostatní.

Poznámka.: Aktivita je náročnejšou obdobou hry „Vzájomné predstavovanie“ z 1. ročníka.

Reflexia: Spomenul si si na všetky mená svojich spolužiakov? Rád si prijal pomoc, keď si ju potreboval? Prečo je dôležité oslovovať sa menami?

HRA SO STOLIČKAMI

Cieľ: Vytvoriť atmosféru uvoľnenia, radosti a zblíženia sa.

Pomôcky: Stoličky v dvoch radoch otočené tak, že sa dotýkajú operadlami, v počte o jednu menej, ako je účastníkov aktivity. Dynamická, napr. tanečná hudba

Čas: 15 min.

Realizácia: Žiaci stoja obrátení ľavou stranou tela k stoličkám. Za znenia hudby sa pohybujú dookola. Prerušenie hudby je pokynom na to, aby si žiaci sadli. Komu stolička nezostane, môže hru ukončiť alebo si sadnúť so súhlasom ktoréhokoľvek spolužiaka na jeho kolená. Hra pokračuje rovnako, ale stoličky postupne odoberáme. To znamená, že žiaci, ktorým sa stolička neušla, si vzájomne sadajú na kolená. Aj po odložení poslednej sto-

ličky majú všetci účastníci hry sedieť, no nikto nesmie sedieť na zemi, na stole, stoličke. Väčšinou sa tak vytvorí kruh hráčov navzájom si sediacich na kolenách.

Reflexia: Ako si prežíval hru? Ako sa darilo tebe a spolužiakom dodržiavať pravidlá hry? Prijal si a bol si prijatý spolužiakmi? Podarilo sa vám uskutočniť aj posledné kolo hry? Čo bolo na to potrebné? Ako sa cítiš v takto vzniknutom spoločenstve?

SPOMÍNAME NA PRÁZDNINY

Cieľ: Učiť sa aktívne počúvať, zblížiť sa.

Pomôcky: žiadne

Čas: 20 min.

Realizácia: Žiaci utvoria dvojice. Učiteľ v úvode aktivity i v jej priebehu požiada o trpezlivosť a vzájomné počúvanie sa. Prvý z dvojice (A) v rozsahu dvoch minút porozpráva partnerovi (B) o zážitkoch z prázdnin. Druhý z dvojice (B) pozorne počúva A a nepýta sa, ani inak nezasahuje. Potom sa v roliach hovoriaci a počúvajúci vystriedajú. To, čo si každý z rozprávania partnera zapamätal, potom prezentuje takto: B sa postaví za A, položí mu ruky na ramená a rozpráva to, čo si z počutého zapamätal. A do toho nezasahuje. Až po skončení rozprávania má B možnosť stručne objasniť potrebné. Potom sa v úlohách vystriedajú. Postupne takto referujú všetky dvojice v skupine.

Reflexia: Bol si trpezlivý pri počúvaní? Čo bolo pre teba náročnejšie – počúvať, alebo rozprávať? Ako si sa cítil, keď si hovoril ty, a ako, keď hovorili o tebe? Čo bolo podmienkou toho, aby si dokázal porozprávať o partnerovi? Prečo je dôležité pozorne počúvať?

ALIAR A ALKA

Cieľ: Precvičiť si aktívne počúvanie, zažiť radosť zo spoločnej tvorby.

Pomôcky: žiadne

Čas: 10 min.

Realizácia: Učiteľ začne aktivitu rozprávaním: Bol raz jeden pán a ten nevedel dobre rozprávať. Vždy vynechal prvú hlásku. Nehovoril *maliar* a *šálka*, ale *aliar* a *alka*. Bolo to zábavné. Spôsob reči tohto pána použijeme aj my. Aby sme takto vyslovované slová spoznali, musíme rozmýšľať, ale predovšetkým dobre počúvať. Existujú však slová, ktoré sú podobné a my musíme uhádnuť, o ktoré ide. Učiteľ potom hovorí slová bez prvej hlásky a žiaci ich dopĺňajú, napr.:

kola – škola,
aliny – maliny,
ruška – hruška,

ama – mama, jama, sama,
rak – drak, mrak vrak, frak,
ôl – kôl, vôl, bôl.

Postupne slová na dopĺňanie bez prvej hlásky hovoria aj žiaci.

Reflexia: Čím bola pre teba zaujímavá táto aktivita? Čo bolo potrebné na to, aby sa hra darila? Dokázal si aj ty vytvoriť viac slov, keď sa to dalo? Čo ťa pobavilo na tejto hre?

PROSÍM, ĎAKUJEM, PREPÁČ

Cieľ: Prehĺbiť základné komunikačné zručnosti.

Pomôcky: kniha E.de Amicis: Srdce, z nej poviedka Florentský pisárik (príloha 1)

Čas: 15 min.

Realizácia: Aktivita je zameraná na potrebu a význam používania „čarovných“ slovíčok, ktoré patria k základným podmienkam dobrého spolunažívania medzi ľuďmi. Motivačným východiskom je príbeh poviedky Florentský pisárik. Po jeho prečítaní žiaci spolu s učiteľom rozoberajú príbeh a zamerajú sa na obetavosť chlapca. Hľadajú situácie, ktoré sú prejavom láskavosti a pomoci a v ktorých je vhodné povedať prosím, ďakujem, prepáč, odpusť. Spolu vyberieme niektoré z nich a deti ich zahrajú formou scénok. Aktivitu možno rozvinúť tak, že deti predvedú nespemý, agresívny aj primeraný spôsob prosby.

Reflexia: Na čom bol založený vzťah otca a syna? Ako ho prejavovali? Prečo slovám prosím, ďakujem, prepáč, odpusť hovoríme čarovné slová? V čom spočíva ich čarovná moc? V akej situácii si použil ty niektoré z čarovných slov? Vieš sa ospravedlniť, aj keď sa nevedomky dopustíš chyby? Ktorá zo scénok ti bola blízka? Aký spôsob pri vyslovení prosby pokladáš za najvhodnejší?

INTERVIEW

Cieľ: Zdokonaľiť komunikačné zručnosti (rozhovor, otázka, počúvanie), upevňovať vzťahy kamarátstva.

Pomôcky: žiadne

Čas: 15 min.

Realizácia: Žiakom, ktorí sedia v kruhu, vysvetlíme, že budeme robiť rozhovor (interview) so žiakom; ten bude sedieť v strede kruhu. V strede sediaci žiak – dobrovoľník, si postupne vyberie troch zo spolužiakov sediacich po obvode kruhu, ktorí mu môžu dať tri ľubovoľné otázky, ktoré sa

týkajú jeho osobných údajov, životopisu, záujmov, koníčkov, kamarátov, športu. V strede kruhu sa žiaci – dobrovoľníci striedajú. Je dobre, keď ako prvý sedí v kruhu učiteľ.

Reflexia: Kde si sa cítil príjemnejšie, v kruhu alebo na jeho obvode? Počúval si spolužiakov? Počúvali ťa oni? Bolo zaujímavé, čo si sa o nich dozvedel? Spoznal si ich lepšie?

MYSLÍM NA NIEKOHO

Ciel': Podnietiť vzájomnú všímavosť, prehĺbiť kamarátske vzťahy medzi spolužiakmi.

Pomôcky: žiadne

Čas: 15 min.

Realizácia: Aktivitu začne učiteľ slovami: „Myslím na niekoho. Je to ...“ nasleduje opis žiaka, ktorého všetci dobre poznajú. Napríklad chlapec, dievča, výška, postava, farba vlasov, oblečenie, jeho schopnosti, záujmy, školské výsledky, kamaráti, obľúbené činnosti. Žiak, ktorý ako prvý identifikuje spolužiaka, vystrieda učiteľa a dáva hádanku.

Reflexia: Čo ti pomohlo uhádnuť hádanku? Ako máme počúvať? Prečo je dôležité počúvať a vzájomne sa všímať? Aký to má význam pre kamarátstvo a dobré medzil'udské vzťahy?

BUĎME TOLERANTNÍ

Ciel': Uvedomiť si potrebu tolerantnosti v medzil'udských vzťahoch.

Pomôcky: kúzelná škatuľka

Čas: 20 min.

Realizácia: Na dno primerane malej škatuľky prilepíme zrkadlo. Žiaci sedia v kruhu. Učiteľ začne aktivitu slovami: Poznáte niekoho, kto je veľmi zvláštny? Aký je to človek? Dnes som vám priniesol kúzelnú škatuľku. Škatuľku si budete podávať. Každý z vás sa do nej teraz môže pozrieť a uvidieť niečo zvláštne; niekoho, pre každého z vás dôležitého človeka. Neprezradte ale nikomu, čo ste v škatuľke videli. Kto bol tým zvláštnym a hodnotným človekom, to je vaše tajomstvo. Potom podá škatuľku žiakovi sediacemu po jeho ľavici. Ten sa do nej krátko zahľadá a podá ju bez slova kamarátovi vľavo. Škatuľka takto putuje od žiaka k žiakovi bez akéhokoľvek komentovania. Nakoniec sa vráti k učiteľovi.

Reflexia: Čo zaujímavé si v škatuľke objavil? Si spokojný so svojím objavom? Čím je to, že každý z nás je niečím jedinečný? Čím si jedinečný ty? Čo ťa spája s ostatnými? V čom sme si všetci podobní? Prečo je dôležité

objavovať, v čom sa vzájomne odlišujeme a v čom sme si podobní? Ktoré odlišnosti iných dokážeš prijímať. Prečo je to dôležité?

ČO SI NA TEBE VÁŽIM

Ciel': Učiť sa prijímať vzájomné odlišnosti, rozvíjať toleranciu.

Pomôcky: pre každého žiaka hárok baliaceho papiera, pastelky, nožnice

Čas: 30 min.

Poznámka: Dobré je aktivitu zaradiť ako trvalý skupinový rituál alebo ju opakovať dlhší čas tak, aby sa všetci žiaci vystriedali.

Realizácia: Aktivitu začne učiteľ slovami: Určite sa vám stalo, že vás niekto kritizoval či neprijal, a to bez toho, aby vás bližšie poznal. Bolo to veľmi nepríjemné a nevedeli ste sa brániť. Je ľahké niekoho kritizovať a zosmiešňovať. Je však oveľa múdrejšie a lepšie sústrediť sa na pozitívne stránky druhého či jeho konanie. Riadiť sa zlatým pravidlom, ktoré hovorí: *(Ne)rob druhému to, čo (ne)chceš, aby iní robili tebe.* Preto si teraz budeme všimáť všetko dobré a pekné, čo každý z nás do našej triedy prináša. Žiaci utvoria dvojice. Vzájomne si obkreslia hrubé obrisy svojej postavy na pripravené papiera. Nakreslené postavy vystrihnú a spolu vyfarbia postavy tak, aby sa dalo spoznať, o koho ide. Po tejto prípravnej fáze učiteľ vyzve prvého dobrovoľníka, ktorý sa chce o sebe dozvedieť, čo dobré si o ňom myslia jeho spolužiaci. Všetci žiaci potom napíšu na papier všetko pekné, čo si o tomto spolužiakovi myslia. Druhý z dvojice zápisy prečíta a upevní ich na vystrihnutú postavu tak, aby sa do zápisov dali pripisovať jeho ďalšie dobré vlastnosti. Nakoniec sa dohodnú, kedy bude ďalšie pokračovanie aktivity. Dohodnutý termín treba dodržať!

Reflexia: Čo sa ti na aktivite páčilo? Čím bola pre teba zaujímavá? Ako sa cíti dobrovoľník, ktorý bol prvý? Bolo náročné nájsť pozítiva a prijať odlišnosti vybraného spolužiaka? V čom a prečo? Ako sa cítite vy ostatní?

ČO OČAKÁVAME OD CHLAPCOV (MUŽOV) A ČO OČAKÁVAME OD DIEVČAT (ŽIEN)?

Ciel': Ujasniť si predstavy o chlapcoch a dievčatách; učiť sa tolerovať a kultivovane sa správať k osobám iného pohlavia.

Pomôcky: žiadne

Čas: 20 min.

Realizácia: Aktivitu motivuje učiteľ otázkami: *Správajú sa chlapci a dievčatá rovnako? Čo smú robiť chlapci a čo majú robiť dievčatá?* Potom žiaci uvažujú o tom, či počuli o ženách: o pilotkách, o ženách, ktoré

súťažia na automobiloch, ktoré vedia opraviť výfuk? O mužoch, ktorí vedú domácnosť, ktorí pracujú v materských školách ako učitelia, ošetrojú chorých? Vedia a dokážu ženy viac ako muži, alebo naopak? Učiteľ ďalej kladie žiakom otázky, na ktoré môžu odpovedať podľa vlastného uváženia – každý, kto chce odpovedať *áno*, vstane. Učiteľ sa potom pýta každého, kto odpovedal *áno*, na základe čoho dospel k svojmu názoru. (*Prečo si to myslíš? Ako si na to prišiel? Prečo by to tak malo byť? Aké to má výhody? Aké nevýhody?*)

1. Majú byť chlapci veľkí a silní?
2. Majú byť dievčatá milé a nežné?
3. Majú dievčatá nosiť šaty (sukne) – vyzerajú v nich lepšie?
4. Majú dievčatá pracovať v domácnosti a chlapci vonku?
5. Majú sa dievčatá hrať na hrdinov?
6. Majú dievčatá a chlapci spolu športovať?
7. Majú mať chlapci dlhé vlasy?
8. Majú ženy pracovať u hasičov?
9. Majú otcovia kŕmiť a prebaľovať bábätká?
10. Majú sa dievčatá hrať s autami?

Reflexia: Čím ťa zaujali rozhovory? O čom teraz premýšľaš? Čo ťa znepokojovalo? Ktorú ženu a ktorého muža obdivuješ? Ako sa máme správať k dievčatám a ako k chlapcom? Prečo sa treba slušne správať k ženám aj mužom? Čo chceš ešte povedať?

VYRASTAŤ AKO PRÍSLUŠNIK INÉHO POHLAVIA

Ciel': Zamyslieť sa nad vnútorným svetom druhého pohlavia.

Pomôcky: papier, pero

Čas: 25 min.

Realizácia: Učiteľ uvedie aktivitu slovami: Predstavte si, že máte veľmi zvláštny sen. Prežijete nepokojnú noc, ráno sa chlapci prebudíte ako dievčatá a dievčatá ako chlapci. Opíšte, ako by táto situácia pokračovala. Čo by táto zmena pre vás znamenala? Čo by ste si mysleli? Čo by ste robili? Ako by túto zmenu prijali vaši blízki? Aké nové možnosti by vám táto zmena priniesla? Čo by ste už nemohli robiť? Aký by bol váš ďalší život? Napíšte všetko, čo vás o tejto situácii napadne.

Reflexia: Čo sa ti na aktivite páčilo? Čo bolo pre teba ťažké? Čo bolo ľahké? Čo si ako dievča myslíš o predstavách chlapcov? Čo si ako chlapec myslíš o predstavách dievčat? Čo ti je najťažšie predstaviť si o živote opačného pohlavia?

AKO SPOLU VYCHÁDZAME

Cieľ: Pozitívne prijať príslušníka iného pohlavia a kultivovane sa k nemu správať.

Pomôcky: žiadne

Čas: 20 min.

Realizácia: Na úvod tejto aktivity je vhodné porozprávať sa so žiakmi o tom, či je ťažké pre chlapcov, aby sa k dievčatám správali ohľaduplne a zdvorilo. Tiež, či je pre dievčatá veľmi náročné rešpektovať chlapcov. Rozhovor ukončíme otázkou: *Čo je zvláštne na tom, keď zažijeme poklonu od príslušníka opačného pohlavia?* Potom žiaci utvoria dve skupiny – skupinu chlapcov a skupinu dievčat. Chlapci vytvoria kruh (v sede) – dievčatá si sadnú do vnútra kruhu (akvárium) a rozprávajú sa o tom, čo sa im na správaní chlapcov páči, čo je na ich správaní príťažlivé. Čo si na chlapcoch – spolužiakoch vážia. Tiež môžu navrhnúť, ako by bolo možné vzájomné vzťahy zlepšiť. Chlapci do rozhovoru nevstupujú, iba počúvajú. Potom vedú obdobný rozhovor chlapci. Dievčatá počúvajú.

Reflexia: Čo ťa na rozprávaní dievčat zaujalo? Čo si sa dozvedela, keď si počúvala chlapcov? Čo ťa zvlášť potešilo? Čo ťa rušilo? Ktorý nápad na zlepšenie vzájomných vzťahov ťa zaujal? Ako ja prejavujem svoju náklonnosť a sympatiu spolužiakovi iného pohlavia? Dokážem prijať sympatiu iného? Podpichujem? Čo chcem ešte povedať?

HVIEZDNE DIETĽA

Cieľ: Učiť sa tolerovať odlišnosti.

Pomôcky: Rovnomenný príbeh (príloha 2). Obrázky vyjadrujúce úctu, toleranciu, ponižovanie, vysmievanie sa.....

Čas: 25 min.

Realizácia: Učiteľ si dopredu pripraví obrázky vyjadrujúce úctu, toleranciu, ponižovanie a vysmievanie a vyzve žiakov, aby si pozorne vypočuli príbeh. Ak sa v rozprávke bude hovoriť o vysmievaní a krutosti, vyberú obrázky, ktoré o tom vypovedajú. Keď budú počuť o úcte, dobrom skutku, pomoci, opäť vyberú príslušné obrázky. Nakoniec si z obrázkov urobia skladačku a pokúsia sa ňou vyjadriť pravidlo tolerancie a úcty.

Reflexia: Ako sa ti páčil príbeh? Podarilo sa ti podľa neho vytvoriť pravidlo vhodného správania? Aké bolo Hviezdne dieťa, keď bolo pekné? Ako sa zmenilo? Čo ho zmenilo? Vysmieval sa ti už niekto? Ako si sa vtedy cítil? Prečo? Cítiš sa lepšie, keď ti iní vyjadrujú, že ťa prijímajú, že si ťa vážia, že ťa majú radi? Ocenil ťa už niekto? Ako si sa pri tom cítil? Chceš svoje pravidlo teraz poopraviť? Ako? Urob to.

Po rozhovore učiteľ vyzve žiakov, aby si navzájom povedali niečo pekné a použili pri tom slová: *d'akujem, že..., páčilo sa mi, keď..., cením si na tebe..., oceňujem, že...* Dbáme na adresné vyjadrovanie. Nakoniec môžu napísať ocenenie pre svoju mamu, otca, súrodenca alebo niekoho z rodiny a toto ocenenie doma pripevniť na viditeľné miesto. Je vhodné sa o zážitku z rodinného prostredia potom porozprávať na nasledujúcej hodine.

1.2 REÁLNE A ZOBRAZENÉ VZORY

UHÁDNEM KTO SOM?

Ciel': Motivovať k uvažovaniu a hľadaniu pozitívnych vzorov.

Pomôcky: lepky s menami prosociálnych vzorov (podľa počtu žiakov)

Čas: 15 min.

Realizácia: Učiteľ nalepí žiakom na čelo „lepku“ s menom osoby, ktorá je známa svojím prosociálnym správaním, tým, ako sa angažovala za ľudské dobro a pomoc iným. Môže to byť reálna osoba, ktorá žije v súčasnosti, alebo osoba, ktorá žila v minulosti. Žiaci však nevedia, koho meno majú na čele. Ich úlohou je uhádnuť, koho práve predstavujú. Preto budú chodiť po miestnosti a klásť otázky, na ktoré je možné odpovedať iba „áno“ alebo „nie“. Napríklad: *Som žena? Žila som v dvadsiatom storočí? Pochádzam zo Slovenska?* Takto si postupne skladajú informáciu o nimi predstavovanej osobe. Žiak, ktorý uhádne, koho predstavuje, si sadne na svoje miesto. Je nutné, aby osoba bola známa všetkým žiakom.

Reflexia: Úloha, spoznať osobnosť, ktorú si mal nalepenú na čele, bola náročná. Prečo? Vedel si odpovedať na otázky spolužiakov? Čo si sa o tejto osobnosti dozvedel? Ako si sa cítil, keď si zistil, ktorú prosociálne sa správajúcu osobnosť predstavuješ? V čom sa jej chceš podobať? Chcel by si sa stretnúť s človekom, ktorého si predstavoval? Prečo? Čo chceš ešte povedať?

MÔJ VZOR

Ciel': Schopnosť zodpovedne si vybrať vzor a riadiť sa podľa neho.

Pomôcky: rôzne materiály podľa výberu žiakov, papier a lepidlo na koláž

Čas: 30 min.

Realizácia: Učiteľ položí žiakom niekoľko otázok, na ktoré odpovedia. Napríklad: *Na koho z dospelých si zvedavý? Koho rád pozoruješ pri práci? Čie názory sú pre teba dôležité? Kto ti dáva optimizmus a odvalu? V prítomnosti koho sa cítiš dobre? Kto ťa povzbudzuje? Kto ti naznačuje*

alebo ukazuje, aký je život? Komu z dospelých by si sa chcel podobat'? Koho z dospelých považuješ za svoj vzor? Sú to tvoji rodičia? Susedia? Učiteľ? Nieкто z kamarátov? Po skončení rozhovoru žiaci utvoria portrét osoby, ktorá je ich vzorom tak, aby sa dal pozrieť, prípadne nahmatať. Pomocou ľubovlného materiálu a formou, ktorá bude zodpovedať povahe vybranej osoby, môžu vyjadriť všetko, čo k nej cítia, čo si o nej myslia, čím ich oslovuje. Nakoniec si žiaci navzájom ukážu svoje koláže a predstavia svoj vzor.

Reflexia: Bolo ťažké rozhodnúť sa pre niekoho konkrétneho? Napadlo ti viac osôb, ktoré sú ti vzorom vo všetkom? Ako často sa stretávaš so svojím vzorom? Čo by si chcel vedieť tak ako on? Na čo si ešte prišiel?

NALIEHAVÁ SPRÁVA

Ciel': Uvažovať o osobe dôležitej v živote jednotlivca; podnietiť komunikáciu so vzácnym človekom; prehľbovať ohľaduplnosť voči iným a schopnosť prijať ich starosti.

Pomôcky: papier, pero

Čas: 15 min.

Realizácia: Vyzveme žiakov, aby vyslali naliehavú správu osobe z okruhu svojich blízkych, s ktorou pociťujú potrebu hovoriť. Táto správa môže obsahovať výzvu k zmene v ich vzťahoch alebo potrebu poradiť či pomôcť, resp. opätovné potvrdenie priateľských vzťahov. Takúto správu modeluje ako prvý učiteľ.

Forma správy: *Milý(á)....., nalieham na teba, aby si..... Tvoj(a)..... (prídavné meno) kamarát(a) meno.*

Reflexia: Bolo ťažké napísať takúto správu? Našiel si pre ňu adresáta? Ako sa cítiš po napísaní správy? Čo si si pri písaní správy uvedomil? Prečo je potrebné mať človeka, na ktorého sa môžem v naliehavej situácii s dôverou obrátiť? Chcem aj ja byť pre niekoho takýmto človekom?

POZNAJ A CHRÁŇ SA

Ciel': Učiť sa odhaľovať negatívne modely správania.

Pomôcky: papier, pastelky

Čas: 20 min.

Realizácia: Učiteľ vyzve žiakov, aby nakreslili aspoň tri zvieratá, ktorým sa pripisujú ľudské negatívne vlastnosti. Napríklad: líška – falošnosť, korytnačka – lenivosť, vlk – zákernosť, mačka – falošnosť, straka – zlodejka. Žiaci potom zvieratá aj s negatívnou vlastnosťou napíšu na tabuľu a spo-

ločne uvažujú, ktorá z týchto vlastností je častá v ich prostredí. Uvažujú aj o tom, ktorá z vlastností sa im najviac nepáči a prečo, ktorú sú ochotní tolerovať a prečo, ktorú z nich pociťujú aj u seba, ktorej z nich by sa chceli zbaviť. Nakoniec si každý žiak nakreslí zviera s typickou pozitívnou vlastnosťou, zviera, na ktoré by sa malo premeniť ich prvé nakreslené zviera s negatívnou vlastnosťou.

Reflexia: Ktoré zviera, ktorému ľudia pripisujú iba negatívne vlastnosti, poznáš? Poznáš zviera, ktorému ľudia pripisujú len pozitívne vlastnosti? Objavil si podobné vlastnosti aj u seba? Ktoré? Ako si s nimi spokojný? V čom nám môžu byť zvieratá príkladom?

MÔJ OBLÚBENÝ LITERÁRNY HRDINA

Ciel': Uvedomiť si možnosť pozitívneho ovplyvnenia cez literatúru.

Pomôcky: knihy a časopisy podľa výberu detí

Čas: 20 min.

Realizácia: Na predchádzajúcej hodine dostanú žiaci za domácu úlohu vyhľadať a priniesť časopis alebo knižku (môže byť rozprávková alebo o zvieratkách), v ktorej sa hrdina bude správať prosociálne. Vybraného literárneho hrdinu potom žiaci v malých skupinkách zahrajú v scénke, prípadne sa pokúsia urobiť scenár jeho ďalšieho života. Všimnú si jeho reakcie na udalosti podľa toho, ako vnímajú jeho správanie, vzťahy, charakter, prosociálnosť,

Reflexia: Ako sa vám páčili scénky? Ktorý literárny hrdina sa ti najviac páčil a prečo? Aké zaujímavosti objavuješ pri čítaní kníh? Rád čítaš? Ktorú knižku si čítal naposledy? Čím ťa zaujala? Prečo je dôležité veľa čítať?

ROZPRÁVKOVÝ HRDINA

Ciel': Učiť sa rozlišovať, čo je dobré a čo zlé na správaní rozprávkových hrdinov.

Pomôcky: žiadne alebo nahrávka vybranej rozprávky, najlepšie z produkcie Walta Disneyho

Čas: 20 až 35 min.

Realizácia: Učiteľ premietne žiakom rozprávku. Ešte predtým ich požiada: *Všímajte si, ako sa správajú hlavní hrdinovia. Zaznamenajte si svoje pozorovanie o pozitívnom a negatívnom správaní.* Potom vyzve žiakov, aby porozprávali, čo videli a čo si zaznamenali. Žiaci jednotlivo rozprávajú o pozitívnom i negatívnom správaní hrdinov, o tom, čo ich zaujalo, čo sa im páčilo, čo nepáčilo a čo by na správaní hrdinov zmenili. Čo majú tieto

postavy spoločné so správaním ľudí? Neskôr v malých skupinkách môžu zahrať scény, v ktorých napodobnia to, čo ich v rozprávke zaujalo.

Reflexia: Čo sa ti najviac páčilo na rozprávke? Čo zo správania hrdinov rozprávky by si chcel vedieť aj ty? Čo sa ti už podarilo spraviť podľa vzoru televíznych či filmových hrdinov? Ako by si sa cítil, keby sa k tebe správal niekto tak, ako (záporné, kladné) rozprávkové (televízne) postavy?

PRÍNOS TELEVÍZIE

Ciel': Učiť sa rozlišovať žiaduce a nežiaduce správanie televíznych hrdinov.

Pomôcky: žiadne

Čas: 30 min.

Realizácia: Na predchádzajúcom stretnutí učiteľ vyzve žiakov, aby si všímali pozitívne správy a programy televízie a zaznamenali si svoje pozorovania. Potom na hodine žiaci najprv rozprávajú, čo dobré a zaujímavé si všimli v televíznom vysielaní. Žiaci sa rozdelia na 4 až 6-členné skupinky, ktoré budú predstavovať redakcie (pre deti a mládež, zábavných programov, telovýchovy a športu...). Každá redakcia pripraví krátke (max. 5 min.) vysielanie, v ktorom bude prezentovať prosociálne správanie. Pripravené relácie nakoniec predvedú ostatným spolužiakom.

Reflexia: Ako sa vám páčili práve „odvysielané relácie“? Čím ťa potešili? Bolo náročné nájsť situáciu, ktorá bola prosociálna? Bola to skutočná alebo vymyslená situácia? Čím ťa oslovilo to, čo ti spolužiaci vo svojom vysielaní ponúkli? Koľko času tráviš pri pozeraní televízie? Vyberáš si program podľa reklamy, alebo podľa vlastného záujmu?

Transfer: Ako domácu úlohu si žiaci budú všímať negatívne prvky vybraných programov televízneho vysielania.

BUDEM KRITICKÝM DIVÁKOM?

Ciel': Naučiť sa analyzovať a hodnotiť programy vysielané masmédiami.

Pomôcky: fixky, papier

Čas: 35 min.

Realizácia: V úvode učiteľ vysvetlí žiakom zámer reklamných vysielaní, porozpráva sa s nimi o negatívach televízie (násilie, rozdiely medzi realitou a virtuálnou realitou ...), naznačí zámery tvorcov. Potom vyzve žiakov, aby nakreslili niektorú postavu z populárneho filmu. Žiaci rozmýšľajú a zapíšu si odpovede na nasledujúce otázky:

V čom sa chcem podobať tejto postave?

V čom sa jej podobám?

V čom som lepší ako ona?

Nakoniec sa žiaci rozdelia do troch skupín. V rámci skupiny vypracujú odpoveď na jednu z troch otázok:

O čom rozmýšľa dobrý človek?

Čo robí dobrý človek?

O čo sa usiluje dobrý človek?

Všetky 3 skupiny svoju odpoveď prezentujú pred ostatnými a porovnávajú, čo má dobrý človek spoločné s nakresleným hrdinom súčasných detských filmov.

VZOR

Cieľ: **Priblížiť sa k svojmu vzoru z bezprostredného okolia.**

Pomôcky: žiadne

Čas: 20 min.

Realizácia: Učiteľ položí žiakom nasledujúce otázky: *O akom odvážnom čine ste počuli v poslednom čase? Aký dobrý skutok ste naposledy videli alebo zažili? Koho obdivujete pre jeho odvahu, dobrotu, statočnosť, usilovnosť, dobrosrdečnosť, láskavosť...? Kto je vaším vzorom odvahy, dobroty, statočnosti...? Nato ich vyzve, aby každý myslel na osobu, ktorú osobne pozná, o ktorej čítal alebo počul, ktorá urobila niečo dobré a odvážne. (Čin si žiaci vybavujú v pamäti.) Ďalej pracujú v štvorčlenných skupinkách. Predstavujú si navzájom vybrané činy tak, že vždy jeden žiak čin opíše ostatným v prvej osobe. Ostatní traja počúvajú. Nakoniec sa všetci stretnú vo veľkej skupine, kde sa porozprávajú o tom, čo bolo pre nich nové..*

Reflexia: *Čo ťa na tejto aktivite zaujalo? Spomenul si si na človeka, ktorého pre niečo obdivuješ? V čom ti je vzorom? Čo robíš pre to, aby si sa mu v niektorých jeho vlastnostiach alebo schopnostiach podobal? Ako sa ti to darí? Oslovil ťa niektorý čin, o ktorom hovorili tvoji spolužiaci? Ktorý a prečo?*

MOJE AUTORITY

Cieľ: **Upozorniť na vzory v bezprostrednom okolí.**

Pomôcky: papier, pastelky

Čas: 30 min.

Realizácia: Aktivitu začne učiteľ nasledujúcimi otázkami: *Kto vás ochráni, keď ste v nebezpečenstve? Kto vám pripomína, aké máte povinnosti?*

Kto určuje, ako sa máte správať? Kto vás môže odmeňovať alebo trestať? O koho uznanie sa usilujete? Kto je v vašom vzorom? Po ich vypočutí žiaci rozmýšľajú o tom, ktorí ľudia sú pre nich zvlášť silné authority, kto má na nich silný vplyv. Kto v nich vyvoláva príjemné alebo aj nepríjemné pocity. Potom nakreslia jednoduchý obrázok, na ktorom symbolicky (tak ako na nich pôsobia) znázornia dôležité osoby svojho života (napr. ako nejaké zviera, rastlinu, predmet, farebnú plochu...). Kresby si navzájom ukážu a porozprávajú sa o tom, v čom majú uvedené osoby na nich silný vplyv.

Reflexia: Našiel si vo svojom okolí viacerých ľudí, ktorí majú na teba silný vplyv? Čo ti títo ľudia poskytujú? Ako s nimi vychádzaš? Čo na nich obdivuješ? V čom sa im chceš podobať?

KDE BÝVA KRÁSA

Ciel': Poznávať a pochopiť význam pozitívnych ľudských hodnôt.

Pomôcky: kniha D. Harmanová: Svetlo v dlani – Kde býva krása (príloha 3)

Čas: 40 min.

Realizácia: Východiskom pre aktivitu je rozprávka „*Kde býva krása*“, ktorú učiteľ žiakom prečíta. Potom vedie so žiakmi rozhovor o ľuďoch, ktorí nemajú zrak, a o tom, ako im môžeme my vidiaci pomôcť. Môže spomenúť Braillovo písmo, životopis Braila, ktorý ako malý chlapec prišiel o zrak a v túžbe po vzdelaní vytvoril hmatové písmo.

Na základe dobrovoľnosti žiaci utvoria dvojice (kamarátske), ktoré si budú vzájomne dôverovať, rešpektovať sa a ochotne spolupracovať. Jeden člen dvojice bude predstavovať nevidiaceho, druhý nepočujúceho. Nevidiacemu môžeme zaviazať oči šatkou. Učiteľ vysvetlí žiakom, že nepočujúci bude sprevádzať nevidiaceho v určitom priestore. Dorozumievať sa môžu len pomocou hmatu. Nepočujúci vedie nevidiaceho v známom priestore a do rúk mu môže vkladať predmety – prekážky (kľučku, stoličku, stenu, kvetináč, kriedu...), ktoré sa nevidiaci svojím hmatovým vnímaním učí poznávať aj ich rozloženie v priestore. Po určitom čase si dvojica vymení úlohy.

Reflexia: Žiaci sa rozprávajú o svojich pocitoch, hovoria o ťažkostiach komunikácie nevidiaceho a nepočujúceho, hodnotia ich možné prežívanie, vyjadria sa, ktorá úloha bola pre nich ťažšia, hovoria o dôvere a pocite zodpovednosti za svojho kamaráta.

1.3 ROZVOJ TVORIVOSTI A INICIATÍVY

VNÍMANIE PRIATEĽA

Ciel': Vnímať detaily na iných a ich zmeny, všímať si najmä zmeny v správaní.

Pomôcky: žiadne

Čas: 15 min.

Poznámka.: Aktivita je vhodná najmä na kognitívnu senzibilizáciu.

Realizácia: Skupinu žiakov učiteľ rozdelí do dvojíc a požiada ich, aby sa vzájomne dobre poobzerali. Po dvoch minútach sa polovica skupiny (vždy jeden z dvojice) odoberie do druhej miestnosti. Chrbtom k sebe každý zmení na sebe do 5 vecí (na oblečení, obutí, v doplnkoch, na účese a pod.). Dvojice sa znovu stretnú a hľadajú zmeny na partnerovi.

Reflexia: Ako si sa cítil, keď si pozoroval spolužiaka, resp. keď ťa pozoroval on? Aké zmeny si urobil na sebe? Pomáhali ste si navzájom? Našiel si všetky zmeny na partnerovi? Čoho všetkého sa môžu týkať zmeny na iných (v škole, doma, v skupine priateľ'ov)? Je potrebné si ich všímať? Prečo? Čo sa môže stať, ak sme nevšímaví k iným?

NAJLEPŠÍ

Ciel': Prezentovať svoje osobnostné kvality, využiť ich tvorivo v prospech iných.

Pomôcky: žiadne

Čas: do 20 min.

Realizácia: Aktivitu uvedie učiteľ rozprávaním o schopnostiach (známych) ľudí, na ktoré môžu byť hrdí, a o sebadôvere vo vlastné schopnosti, vrátane prítomných žiakov. Ich úlohou bude uviesť jednu, resp. dve činnosti, v ktorých vynikajú a ku ktorým sa dopracovali vlastným úsilím. Môžu to byť výkony v športe, vo varení, v umeleckej oblasti, cudzích jazykoch... Opäť tu možno použiť formulku: „*Nechcem sa chváliť, ale...*“, resp. „*Viem veľmi dobre...*“ Upozorníme žiakov, aby pozorne počúvali. Po odznení výpovedí všetkých žiakov učiteľ dáva otázky, ktorými napovedá využitie uvedených osobnostných kvalít, typu: *Ak budeme potrebovať, aby nám niekto pripravil pohostenie na večierok, na koho sa obrátíme? Koho pošleme, aby našu školu zastupoval na atletických pretekoch? Koho poprosíme o kultúrny program na večierok? Koho poveríme, aby pripravil nástenku?* Zároveň sa spýtame, kto je ešte pri danej úlohe ochotný pomôcť.

Reflexia: Podarilo sa ti vybrať z tvojich záujmov a dosiahnutých výsledkov ten najlepší? Musel si sa rozhodovať medzi viacerými tvojimi schop-

nosťami? Teší ťa, že v niektorej oblasti vynikáš? Za akých okolností sa Tvoja radosť z toho, v čom si dobrý, znásobí? Teší ťa, keď si užitočný pre iných?

BINGO

Ciel': Rozvíjať schopnosť oslovit' partnerov a motivovať ich v prospech ušľachtilého zámeru.

Pomôcky: papier s tabuľkou s okienkami na mená podľa zamerania detí (príloha 8).

Čas: 10 min.

Realizácia: Učiteľ sa porozpráva so žiakmi o chystanom prekvapení pre deti v materskej škole, resp. pre klub dôchodcov alebo podobnú organizáciu (s ktorou vopred dohodneme reálne podujatie). Úlohou každého žiaka je rozhodnúť sa, či sa chce zúčastniť na príprave darčiekov, hudobného vystúpenia, literárnej scény (pre deti v MŠ aj športovej chvíľky). Potom rozdá papiere s predtlačenu tabuľkou s počtom okienok súhlasných s pripravovaným programom. Žiaci chodia po triede, pýtajú sa detí, v ktorom programe chcú účinkovať a vpisujú do okienok ich mená. Snažia sa zapísať takto všetkých žiakov. Každý žiak však môže byť v tabuľke zapísaný len raz. Komu sa to podarí, zvolá „Bingo“. Učiteľ počká, kým úlohu nesplnia všetci žiaci. Na záver si porovnajú tabuľky.

Reflexia: Vedel si sa rozhodnúť pre niektorú s ponúknutých činností? Na základe čoho si si ju vybral? Robilo ti problém oslovovať spolužiakov a zisťovať ich záujmy? Ako uplatníš svoje schopnosti pri príprave prekvapenia?

PREKVAPENIE PRE...

Ciel': Pripraviť návrhy na prekvapenie; vytvoriť v skupine darček pre konkrétneho adresáta.

Pomôcky: k 1. variantu: materiály pre chystanú činnosť,

k 2. variantu: materiál na zhotovenie vybraného darčeka

Čas: 45 min. na tvorbu s prezentáciou a reflexiou – dlhodobá

Realizácia:

1. variant: Realizácia tejto aktivity môže nadväzovať na predchádzajúcu, pričom spôsob bude závisieť od vybraného prekvapenia, t.j. konečného výrobku či programu, ktorý mienime ponúknuť adresátovi (deťom, starším občanom...). Určitý čas pred realizáciou aktivity učiteľ prezradí žiakom zámer prekvapenia. Priblíži im adresáta, prípadne tému. Deti si majú premyslieť možnosti riešenia, o ktorých priebežne informujú učiteľa, referujú

mu o svojich predstavách a spoločne sa radia (je to dôležité napr. aj pre výber pomôcok, ktoré teba dopredu pripraviť). Aktivita sa potom realizuje (na hodine, v krúžku, v ŠKD a pod.) v skupinách podľa záujmu detí (pozri Bingo). Učiteľ určí približný časový limit na prípravu. Deti v skupine sa spoločne dohodnú na postupe tvorby, aby sa na nej všetci zúčastnili.

2. variant: Pre celú triedu zvolíme rovnaký cieľ, napr. vyrobiť pre deti v MŠ vhodné darčeky výtvarnými technikami (hračky, obrázky...). Aj v tomto prípade rozdelíme žiakov do skupín, aby si zvolili darček (napr. zhotoviť bábkové divadlo z varešiek), na ktorom bude skupina spolupracovať.

V oboch variantoch skupiny navzájom prezentujú pripravené prekvapenie.

Reflexia: Ako si prijal ponuku „pripraviť prekvapenie pre...“? Ako si sa pri jeho tvorbe uplatnil v skupine? Využil si plne svoje schopnosti? Máš radosť z výsledku?

Transfer: Vystúpenie, resp. odovzdanie darčiekov opäť reflektujeme, pričom sa zameriame najmä na radosť tých, ktorým bolo prekvapenie určené, ale aj na zážitok z vlastnej prezentácie.

KLOBÚK

Cieľ: Využiť tvorivosť ako prostriedok na spravodlivé riešenie problému.

Pomôcky: pri prvej alternatíve – pero a papier,
pri druhej alternatíve – žiadne

Čas: 20 min.

Realizácia: Žiaci sedia v kruhu, učiteľ im opíše takúto situáciu: Na chodníku nájdeš nejaký predmet: klobúk (šatku, detskú topánku, preukaz, peniaze, lyžičku...) Ako sa tam dostal, komu patrí?“ Žiaci rozmýšľajú, hľadajú odpovede a riešia otázky: *Chceš nájsť majiteľa? Čo urobíš?* Spoločne navrhujú riešenia.

Možno zvoliť aj širšiu alternatívu, pri ktorej každý píše svoje riešenie. Tie potom preberú v skupinách, pričom spoločne hľadajú optimálne riešenie. Vo veľkej skupine ho predstavia ostatným, resp. ho zahrajú ako scénu.

Reflexia: Podarilo sa ti nájsť vhodné riešenie? Ktoré z navrhnutých riešení sa ti najviac páčilo?

Je dôležitý predmet vrátiť, prečo? Aký máš pocit, keď môžeš nájdenu vec vrátiť? Potešilo by ťa, ak by ti niekto priniesol stratenú vec?

PRAVIDLÁ, KTORÉ NÁM ULAHČUJÚ ŽIVOT

Cieľ: Uvedomiť si, že dodržiavanie pravidiel je podmienkou spolužitia bez konfliktov.

Pomôcky: tabuľa a kriedy, veľký hárok papiera, fixky

Čas: 20 min.

Realizácia: Na etickej výchove v 1. – 3. ročníku sme sa zaoberali pravidlami správania sa. Žiaci sa aktívne podieľali na ich vytváraní. Vo 4. ročníku nadviažeme na už zaužívané pravidlá, bez ktorých by vzájomné spolužitie v triede, v škole, doma alebo v ktoromkoľvek sociálnom spoločenstve bolo problematické. Učiteľ vyzve žiakov, aby si spomenuli na pravidlá, ktoré platili v minulom školskom roku. Píšu ich na tabuľu a premýšľajú, čím boli pre ich nich prospešné. Napríklad pravidlo *neskáčeme si do reči, ale navzájom sa počúvame* – zabezpečuje úspešnú komunikáciu, vzájomné prijatie a rešpektovanie sa. Žiaci môžu uvádzať konkrétne príklady situácií, keď sa pravidlá dodržiavajú a keď sa nedodržiavajú až do takej miery, že dochádza ku konfliktu.

V diskusii vedieme žiakov k tomu, aby svoje skúsenosti s používaním (rešpektovaním) pravidiel preniesli aj za rámec triedy a školy: napr. do rodiny, medzi kamarátov, na ulicu, do obchodu... Vzhľadom na širší kontext využívania pravidiel rozšíria základný repertoár o ďalšie. Dopíšu ich do zoznamu a prepíšu na veľký papier, ktorý zavesia v triede.

Reflexia: Prečo je nutné dodržiavať pravidlá vo vzťahoch medzi ľuďmi? Čo môže stať, keď nedodržíme stanovené pravidlo? Ako vplývajú pravidlá na kvalitu medziľudských vzťahov? Ako sa ti darí rešpektovať pravidlá v triede, doma, s kamarátmi, pri športe

ROZHOVOR PODĽA PRAVIDIEL

Cieľ: Rozvíjať komunikačné schopnosti, dodržať pravidlo určené hrou, navzájom si pomôcť.

Pomôcky: kotúč toaletného papiera

Čas: 20 min.

Realizácia: Žiaci sedia v kruhu a podávajú si toaletný papier, z ktorého si odkrútiť a odtrhnú taký kus, aký uznajú za vhodné. V rozhovore v kruhu má každý možnosť povedať toľko informácií na určenú tému, koľko dielikov toaletného papiera si odtrhol. Po každej výpovedi odloží dielik do stredu kruhu. Je tu však možnosť požiadať o dielik niekoho, kto ich má viac, ako vie rozprávať. Rovnako môže ponúknuť dielik, ktorý mu zvyšuje, tomu, kto chce povedať ešte viac.

Reflexia: Vyhovovalo ti pravidlo dané samotnou aktivitou? Využil si všetky dieliky, ktoré si si zobral? Podelil si sa s ostatnými? Dokázal si požiadať spolužiaka, ktorý mal dieliky navyše?

ČO SA STALO, ČO SA MOŽE STAŤ...

Ciel': Využiť tvorivé schopnosti a iniciatívu žiakov pri riešení každodenných problémov.

Pomôcky: žiadne

Čas: 25 min.

Realizácia: Je to variant aktivít *Predstavte si, že..., Môže sa stať*, k téme tvorivosť a iniciatíva v 2. ročníku (MP pre 2.r.). Východiskové situácie v tejto podobe aktivity sú však náročnejšie, sú zamerané na zmapovanie a zároveň aj na riešenie každodenných problémov. Podľa závažnosti volíme jeden aj viac problémov. Odporúčame vychádzať z bežných situácií, kde problémy vznikajú pri nedodržiavaní bežných pravidiel, napríklad:

Čo sa stalo, keď:

si sa nepripravil na vyučovanie?

si neodpovedal spolužiakovi na pozdrav?

si si zobral bez dovoľenia spolužiakovu knihu? (Toto môže byť ako „rozcvička k ďalšiemu.)

Čo sa stane, keď:

sa budeme vysmievať za chybu, ktorú niekto (z nás) neurobil naschvál?

sa nevieme dohodnúť na mieste školského výletu?

stretneme spolužiaka, ktorému ublížili starší žiaci?

Na každú situáciu, ktorá je problematická, hľadajú žiaci možné riešenia hneď po položení otázky. Podľa konkrétneho problému učiteľ zvolí postup buď formou spoločného rozhovoru v kruhu, alebo individuálnym zápisom, ktorý si žiaci prediskutujú najprv v malých skupinách a potom sa problému venujú spoločne.

Reflexia: Čo si myslíš o situácii (situáciách), o ktorých ste hovorili? Bol tento problém aj tvojím problémom? Prispel si k možnosti jeho riešenia?

Ktorý návrh na riešenie pokladáš za vhodný? Čím môžeš ty pomôcť pri jeho riešení? Prečo treba byť iniciatívny v podobných situáciách?

PRAVDA A LOŽ

Ciel': Vnímať rozdiel medzi pravdou a lžou, uvedomiť si ich dosah na ostatných v spoločnosti.

Pomôcky: žiadne

Čas: 20 min.

Realizácia: Učiteľ rozdelí žiakov do 4 až 5-členných skupín. Každý člen povie o sebe jednu pravdivú a jednu nepravdivú informáciu. Ostatní hádajú, čo je pravda, a čo nie.

(Alternatívou je uviesť jednu pravdivú a jednu nepravdivú neuveriteľnú informáciu.)

Vo veľkej skupine zástupcovia skupiniek uvedú najzaujímavejšie tvrdenia.

Poznámka: V menšom kolektíve nie je nutné žiakov deliť na malé skupiny.

Reflexia: Prekvapila ťa niektorá pravdivá informácia? Ktorá nepravda bola len zábavná a ktorá skôr nebezpečná? Aký je rozdiel medzi pravdou a lžou? Čo môže lož spôsobiť? Ako môže lož ublížiť jednotlivcovi, resp. skupine (triede)?

HRA NA MARTĀNA

Cieľ: Uvedomiť si pojmy a súvislosti týkajúce sa medziľudských vzťahov.

Pomôcky: žiadne

Čas: 20 min.

Realizácia: Žiakom sediacim v kruhu sa učiteľ predstaví ako návšteva z Marsu: *Som Mart'an a prišiel som vás navštíviť na Zem. Postupne sa učím vašu ľudskú reč, ale sledujem aj vaše zvyky a vzájomné správanie. Budem rád, keď mi pri poznávaní pomôžete a vysvetlíte mi niektoré slová.* Postupne sa pýta na: kamarátstvo, hádku, spravodlivosť, klamstvo a pod. Pomáha im otázkami, aby sa širšie rozhovorili o danom pojme, aby ho prípadne aj konkretizovali. Napríklad: *Kto s kým môže byť kamarátom? Vyskytuje sa kamarátstvo aj mimo triedy? Funguje aj medzi dieťaťom a dospelým? Prečo je kamarátstvo dôležité?* Podobne analyzujeme aj formu záporného vzťahu či správania, ktoré môže vyvolať problém. Ako ho riešime? Žiaci môžu niektorý pojem Mart'anovi vysvetliť formou listu.

Reflexia: Dozvedel si sa aj ty niečo nové? Ťažko sa ti slovami opisoval tebe známy pojem? Potreboval si veľa slov, aby Mart'an všetko pochopil? Uviedli ste aj príklady z vlastnej praxe? Dal by sa daný pojem vysvetliť aj bez slov? Skúste to.

UHÁDNI PRIANIE TOHO DRUHÉHO

Cieľ: Vedieť iniciatívne vyjadriť svoje želanie; vystihnúť želania iného, prežívať s ním radosť pri jeho naplnení.

Pomôcky: žiadne, iba dostatočný priestor na pohyb.

Čas: 15-20 min.

Realizácia: Dvojice sa držia za ruku. Jeden z nich si vyberie miesto, kam chce, aby ho druhý dovedol. Partner sa pokúša splniť jeho nevyslovené želanie. Keď odhaduje správne, dáva sa prvý hráč viesť, ak ide nesprávnym smerom, kladie odpor. Keď prídu na určené miesto, usmeje sa a prikývne. Partneri si potom úlohy vymenia. Platí pravidlo, že dvojica sa nerozpráva.

Poznámka: Aktivita si vyžaduje úprimnosť a dôveru medzi deťmi. Učiteľ môže v úvode vysvetliť, že aktivita sa nepodarí, ak žiak bude meniť miesto, kam sa chce dostať. Deti môžu učiteľovi vopred pošepkať, kam sa ktoré chce dostať.

Reflexia: Podarilo sa partnerovi priviesť ťa na želané miesto? Čo bolo k tomu potrebné? Ako si naznačoval, že ťa partner vedie nesprávnym smerom? Ťažko sa Ťi hádalo, kam sa chce partner dostať? Mal si radosť, keď sa ti to podarilo?

Reflexiu vedieme k pochopeniu potreby iniciatívy na obidvoch stranách pri riešení problému.

ROKUJEME

Cieľ: Učiť sa konštruktívne riešiť problémy týkajúce sa kolektívu triedy.

Pomôcky: žiadne

Čas: 25 min.

Realizácia: Učiteľ vyberie spolu so žiakmi taký problém, pri ktorom sa treba rozhodnúť najmenej medzi dvoma riešeniami, resp. ktorý umožňuje argumentovať „za“ aj „proti“. Príklad: *Ísť, či nejst' na školský výlet? Usporiadať preteky v tom či onom...?* Žiaci sa rozdelia na dve skupiny a každá si vyberie svojho zástupcu, ktorý bude sedieť v kruhu. Kruh pozostáva z opo- nujúcich si skupín, každá pritom sedí za svojim zástupcom v polkruhu. Jeden zo zástupcov spolu so svojou skupinou predstavuje názory „za“, druhý so svojou skupinou názory „proti“. Diskusiu k vybranej téme začínajú najprv zástupcovia v kruhu. Žiaci zvonku však môžu kedykoľvek zasiahnuť tak, že ktokoľvek z polkruhu môže povedať: „stop!“, keď cíti potrebu podporiť svojho zástupcu. Vtedy diskutujúci v kruhu stíchnu a slovo má žiak z polkruhu. Potom opäť môžu zástupcovia v kruhu pokračovať v diskusii, až kým iný žiak z kruhu nepovie „stop“. Diskusiu ukončí učiteľ podľa svojho uváženia.

Reflexia: Ako si sa cítil vo funkcii zástupcu? Ako si prežíval diskusiu z pozície člena svojej skupiny? Vyhovovali ti pravidlá diskusie? V čom spočívali? Prejavil si aj ty snahu prispieť k riešeniu problému? Pokladáš takúto diskusiu za užitočnú?

ŽELANIE V SKUPINE

Cieľ: Tvorivo riešiť problémy ústiace do hnevu, vyvarovať sa hnevu, resp. hnev zmeniť na želanie; hovoriť adresne.

Pomôcky: žiadne

Čas: 30 min.

Realizácia: Aj v skupine, v ktorej členovia držia spolu a rozumejú si, občas dochádza k nedorozumeniam. Vtedy je vhodné povedať, že niekoho znepokojuje či ruší správanie jednotlivca voči nemu. Treba hovoriť otvorene, adresne, pokojne. Napríklad: *Roman, hnevá ma, keď rozhadzuješ moje knihy. Betka, prekáža mi, keď o mne hovoríš iným.* Učiteľ požiada žiakov, aby porozmýšľali a podľa uváženia sa zapojili do „kola sťažností“. Môžu otvorene povedať svoje negatívne pocity, resp. skúsiť ich vyjadriť formou želania: *Betka želám si, aby si o mne nehovorila iným.* Učiteľ požiada žiakov, aby pozorne počúvali tieto výroky. Po tomto kole vyzve žiakov, aby porozmýšľali o vyjadreniach, ktoré im adresovali spolužiaci.

Reflexia: Dokázal si otvorene povedať, čo ťa trápi? Zamyslel si sa nad názorom, ktorý ti adresoval spolužiak? Vedel si ho prijať? Môžeš, resp. chceš zmeniť to, čo druhému prekáža na tvojom správaní k nemu? Ako si prijal prvú a druhú podobu vyjadrenia názoru? Ktorá bola príjemnejšia? Pomôže skupine, keď sa otvorene vyjadria takéto želania?

1.4 NAPLNENIE OBSAHU DOHOVORU O PRÁVACH DIEŤAŤA

DETI A DOSPELÍ

Cieľ: Poznať osobitosti detského veku.

Pomôcky: veci z domácnosti, ktoré sú špeciálne vyrobené pre ľudí rôzneho vekového obdobia, prípadne obrázky s vecami, ktoré patria týmto ľuďom

Čas: 20 min.

Realizácia: Učiteľ vyzve žiakovi, aby porozmýšľali o veciach, ktoré vložili na stôl. Na čo sú dobré? Komu slúžia? Aký rozdiel je medzi ľuďmi v rôznych vývinových obdobiach života (batola, predškolský vek, mladší školský vek, starší školský vek...) Čo môže robiť dieťa a čo nemôže robiť dospelý? A naopak? Za čo je zodpovedné dieťa a za čo je zodpovedný dospelý? Čo dokáže iba dieťa? Čo dokáže iba dospelý? Uvažovanie by malo vyústiť do nasledujúceho záveru: Deti majú spoločné, že sú slabšie ako dospelí, menej skúsené, sú odkázané na ich ochranu a opateru, ale sú pre nich veľmi dôležité.

RODINNÉ OBRÁZKY

Ciel': Uvedomiť si svoj pôvod a to, kto tvorí moju rodinu.

Pomôcky: papier, pastelky

Čas: 30 min.

Realizácia: Žiaci sedia pohodlne a uvoľnene tak, aby ich nič nerušilo. Učiteľ ich požiada, aby zavreli oči a sústredili sa na seba a na svoje pocity. Vyzve ich, aby sa v myšlienkach vrátili do obdobia svojho raného detstva a vo svojich predstavách nechali pred sebou prebiehať obrázky z tohto obdobia. Ich obrazotvornosť podporuje otázkami: *Čo vidíš? Ktoré osoby sa ti zjavili? Vidíš aj seba? Čo práve robíte?* (asi 2 min.). Potom žiaci pomaly otvoria oči a na papier nakreslia jednoduchý obrázok toho, čo sa im v predstavách vynorilo (asi 10 min.). Z obrázkov si žiaci urobia galériu a každý o svojom obrázku porozpráva ostatným. Hovoriť treba v 1. osobe a v prítomnom čase. Napríklad: *So svojimi rodičmi sedím v záhrade u mojich starkých. Vedľa mňa sedí mačka a pradie. Psík spí pod stolom. Babka pletie sveter pre moju malú sestričku. Mamička sedí vedľa babky a vysvetľuje, aká vzorka sa jej páči. Dedko si ako vždy doberá babku, že vždy všetko vie, a môj ocko mu v tom pomáha.*

Reflexia: *Čo si odhalil o sebe? Čo o svojich najbližších? Čo bolo vo vašom odhaľovaní spoločné pre viaceré (všetky) rodiny? V čom ste sa líšili? Prečo? Uvedomil si si aj svoje miesto v rodine? Čo ťa ešte napadlo?*

DETI SVETA

Ciel': Poukázať na to, že deti na celom svete majú veľa spoločného.

Pomôcky: fotografie detí z rozličných krajín sveta

Čas: 30 min.

Realizácia: Učiteľ krátko vysvetlí žiakom, že im priniesol fotografie detí z mnohých krajín sveta. Deti majú hádať, čo deti na fotografiách robia, čo asi prežívajú. Čo majú s nimi spoločné (deti rady skáču, behajú, tancujú, spievajú, majú rady sladkosti, teší ich, keď ich rodičia pochvália a pohladia, neznášajú bitku a krik dospelých, tešia sa na voľný čas s kamarátmi, rady sa kúpu...) Čo sa vám zdá na deťoch na obrázkoch zvláštne, iné (farba pleti, oči, vlasy, oblečenie). Myslíte si, že pre tieto vonkajšie zvláštnosti sú tieto deti iné ako vy (túžby, obavy, očakávania, strach...)?

Reflexia: Žiaci uvažujú a odpovedajú na otázky učiteľa:

Deti, počuli ste už niekedy o tom, že nejaké dieťa vášho veku nebolo rado:

- *keď sa ich mama a ocko majú radi?*
- *keď dostane nejakú novú hračku?*
- *keď môže ísť von za kamarátmi?*

- *keď ho pochvália v škole?*
- *keď niečo pekné urobí alebo dosiahne?*

Učiteľ prostredníctvom otázok vedie besedu k cielenému záveru: Všetky deti sveta majú rovnaké túžby i obavy. Všetky deti sveta majú veľa spoločného.

DETI CHCÚ MILOVAŤ DOSPELÝCH

Cieľ: Posilniť dôveru medzi deťmi a dospelými.

Pomôcky: text: Dohovor o právach dieťaťa (príloha 5)

Čas: 15 min.

Realizácia: Učiteľ vysvetlí žiakom, že nie v každej krajine majú rodičia možnosť dať svojim deťom to najlepšie, čo by chceli. V niektorých krajinách je vojna a chudoba. Mnohí ľudia v týchto krajinách trpia. Sú medzi nimi aj rodičia a ich deti. Keďže dospelí vedia, že deti nemôžu za problémy, v ktorých sa mnohé krajiny nachádzajú, veľmi túžia chrániť ich. Po tomto úvode vyzve žiakov, aby porozprávali, ako ich rodičia chránia, ako sa o nich starajú. Pre názornosť im môže ponúknuť aj obrázky, na ktorých je zobrazená starostlivosť dospelých o deti.

Reflexia: Môžeme ňou pokračovať podľa vyspelosti žiakov.

Niekedy sú deti vystavené zlovôli dospelých (niekedy rodičov). Potom deti trpia hladom, nevšímavosťou, odstrkovaním, ťažkou prácou... Je to veľké zlo, pri ktorom trpia nielen deti, ale aj ich blízki.

Záver: Dospelí celého sveta sa rozhodli, že túto svoju starostlivosť povýšia na svoju povinnosť. Napísali o tom dohodu – Dohovor o právach dieťaťa – v ktorom všetkým deťom sveta priznávajú právo na ich lásku, starostlivosť a ochranu, ktorá má rôzne podoby. Iba láska môže deťom pomôcť k plnému rozvoju a k opätovaniu tejto lásky. Deti chcú preto ešte viac milovať a cítiť si svojich rodičov. Na záver si žiaci prečítajú desať želaní, pouvažujú o nich a každý jednotlivo môže k nim doplniť jedenáste – vlastné želanie.

Desať želaní

1. Sme deti sveta. Nie je dôležité, kto sú naši rodičia, kde bývame alebo v čo veríme. Správajte sa k nám ako k seberovným. Zaslúžime si to najlepšie, čo svet poskytuje.
2. Chráňte nás, aby sme mohli vyrastať slobodne a dôstojne.
3. Dajte nám meno a krajinu, ktorú môžeme volať svojou.
4. Poskytnite nám teplo a útočisko. Dajte nám najesť a poskytnite nám miesto na hranie. Ak sme chorí, opatrujte nás a utešte nás.
5. Ak sme postihnutí telesne alebo duševne, starajte sa o nás ešte viac a vyjdite v ústrety našim mimoriadnym potrebám.

6. Nechajte nás vyrastať v rodine. Ak sa o nás nemôže starať naša vlastná rodina, vezmite si nás a majte nás radi ako vlastné.
7. Učte nás, ako prežiť šťastný a produktívny život. Nechajte nás, aby sme sa hrou učili žiť sami.
8. V ťažkých časoch pomôžte nám ako prvým. Budúcnosť sveta závisí od nás.
9. Chráňte nás pred krutosťou a pred tými, ktorí by nás chceli zneužívať.
10. Vychovávajúte nás s porozumením, slobodne a s láskou. Keď vyrastíme, aj my budeme hlásať slobodu, porozumenie na celom svete.

(*Ludské práva pre deti. Bratislava: Archa, 1992*)

CHLAPEC S DVOMA OČAMI

Ciel': Podporiť pozitívne vnímanie rozdielov medzi deťmi.

Pomôcky: rovnomenný príbeh (príloha 4)

Čas: 20 min.

Realizácia: Učiteľ žiakom prečíta príbeh *Chlapec s dvoma očami*. Potom so žiakmi vedie rozhovor o tom, aké je to byť iný? Aké to bolo, mať dve oči na planéte jednookých? Bol by si odlišný od ostatných, keby si žil inde na Zemi? Prečo? Aké sú rozdiely medzi ľuďmi: vo farbe pleti, v jazyku, v ich schopnostiach? Čo ťa na nich najviac priťahuje? Chceš ešte niečo povedať?

ČO CHCEM A ČO POTREBUJEM

Ciel': Naučiť sa rozlišovať medzi želaniami a potrebami (nie na všetko, čo si želám, mám aj právo).

Pomôcky: sady kartičiek a potrieb pre každú dvojicu, Dohovor o právach dieťaťa (prílohy č.5, 6), pre variant č. 2 hracia kocka

Čas: 40 min.

Realizácia: Žiakov rozdelíme do dvojíc. Každá dvojica bude pracovať so sadou kartičiek želaní a potrieb, ktoré učiteľ dopredu pripraví. Učiteľ vyze dvojice, aby si pozorne prečítali text na kartičkách a rozdelili ich tak, aby jeden z dvojice mal kartičky, na ktorých je znázornené to, čo chcem, ale nemám na to právo, druhý mal kartičky, ktoré znázorňujú to, čo potrebujem a mám na to právo. Výsledky svojho rozhodnutia si dvojice vzájomne zverejnia a porovnajú výsledky.

Reflexia: Ako sa vám podarilo zhodnúť sa s partnerom vo dvojici? V čom ste sa nezhodli? Zhodli ste sa v delení s inou dvojicou? Prečo sú potreby a želania jednotlivých ľudí rozdielne a prečo zhodné?

Záver: Učiteľ povie žiakom správne rozdelenie a zdôvodní ho prečítaním konkrétnych článkov z Dohovoru o právach dieťaťa.

Variant č. 2: Učiteľ rozdelí žiakov do štvoríc. Každá štvorica si pripraví sadu kartičiek želaní a potrieb a hraciu kocku. V skupine si žiaci pozorne prečítajú kartičky a uvažujú o tom, čoho by boli ochotní sa vzdať (napr. vreckového, počítača, zaujímavej hračky, módneho oblečenia...). Potom každý člen skupiny jedenkrát hodí kocku. Urobia súčet bodov. Podľa počtu získaných bodov vyradia príslušný počet kartičiek. Zástupcovia jednotlivých skupín nakoniec informujú ostatných, aký počet kartičiek museli vyradiť, ktoré kartičky sa rozhodli si ponechať.

Reflexia: Ako ste dospeli k svojmu rozhodnutiu? V čom ste sa zhodli a v čom sa rozchádzate s ostatnými? Čo bolo pri rozhodovaní najťažšie? Čo spôsobilo rozdiely? Ako ste sa v skupinke cítili, keď ste museli vyradiť väčší počet kartičiek? Chceš ešte niečo povedať?

MÁM PRÁVO NA...

Cieľ :Uvedomiť si, že naše práva nám nemôže nikto odňať.

Pomôcky: opotrebované veci, ktoré deti prinesú z domu, napr. vrecká, škatuľky, handričky

Čas: 15 min.

Realizácia: Žiaci s učiteľom sedia v kruhu. Učiteľ dá žiakom kolovať jednu vec. Každý si vec pozrie a vymyslí pre ňu nejaké využitie. Napríklad: vrecko môže byť klobúk, topánka, nohavica. Ak niekoho nič nenapadne, podá vec nasledujúcemu spolužiakovi. Postupne kolujú aj ďalšie prinesené veci a žiaci vymýšľajú, na čo ich možno použiť.

Reflexia: Bola táto hra zábavná? Ktorý nápad bol najvydarenejší? Napadli ti aj ďalšie možnosti použitia? Ktoré? Čo nám umožnilo mať nápady? Čo je fantázia? Na čo ju používame? Môže nám niekto fantáziu vziať? Môže nám niekto uprieť právo použiť ju?

Záver: Fantáziu a naše myšlienky nám nikto nemôže vziať, narodili sme sa s nimi. Rovnako je to aj s právami. Ľudia si ich môžu nevšímať alebo ich porušovať. My ich aj tak máme, bez ohľadu na to, kto sme, kde žijeme. Je to rovnaké ako s našimi myšlienkami, s našou fantáziou.

PRÁVA V BALÓNE

Cieľ: Uvedomiť si rozdiel medzi individuálnymi a skupinovými prá-
vami; utvárať názorový konsenzus.

Pomôcky: zošit, ceruzka, veľký hárok papiera

Čas: 30 min.

Realizácia: Učiteľ opisuje žiakom situáciu: *Predstavte si, že letíte v baló-
ne a v koši máte so sebou ako závažie desať práv. Každé z nich váži 10 kg.
Balón začína klesať a vy musíte vyhodiť jedno závažie – právo, aby ste kle-
sanie zastavili. To, ktoré ste vyhodili, dostane jeden bod. Takto budete po-
kračovať, kým sa nezbavíte všetkých práv, pričom každé ďalšie právo má
o jeden bod viac. Posledné dostane 10 bodov. Pracujte každý sám. Žiaci
utvoria 4 až 5-členné skupiny a zrátajú body, ktoré prideliť jednotlivým
právam. Potom vyberú právo, ktoré dostalo najviac bodov. To je ich „naj-
dôležitejšie právo“. Nakoniec na veľký papier napíšu všetky „najdôležitej-
šie práva“ jednotlivých skupín“ a tak vytvoria „najdôležitejšie práva“ celej
veľkej skupiny (triedy). Tie si potom zapíšu do pracovného listu a porovna-
jú s predtlačенými právami v balóne na pracovnom liste. Po zvážení si do
posledného riadku pracovného listu každý žiak môže napísať svoje „najdô-
ležitejšie právo“.*

Reflexia: Učiteľ ju vedie k uvedomeniu si, ktoré práva sa týkajú prežitia,
ktoré práva sú nevyhnutné, a preto musia byť garantované.

Práva v balóne

- 1. Mám právo mať vlastnú posteľ*
- 2. Mám právo otvoriť okno a vyvetrať*
- 3. Mám právo dostávať vreckové*
- 4. Mám právo na lásku a cit*
- 5. Mám právo nebyť stále niekým usmerňovaný*
- 6. Mám právo zmeniť názor*
- 7. Mám právo mať každý rok prázdniny*
- 8. Mám právo na jedlo a vodu*
- 9. Mám právo mať čas na hranie*
- 10. Mám právo byť vypočutý*

PRÁVA A POVINNOSTI

Cieľ: Poznať, že práva úzko súvisia z povinnosťami.

Pomôcky: kartičky práv (modrá) a povinností (červená) pre každú skupinu

Čas: 25 min.

Realizácia: Učiteľ rozdelí žiakov do 3 až 4-členných skupín. Každá skupi-
na dostane obidve sady kartičiek (modré i červené). Jeden člen skupiny

vyberie modrú kartičku s právom a prečíta ho ostatným. Tí potom hľadajú v druhej, červenej sade, kartičky povinností, ktoré nejako súvisia s vysloveným právom. (Napríklad: Právo na slušné zaobchádzanie súvisí s povinnosťou správať sa k iným slušne a s úctou alebo nešikanovať iných.). Učiteľ zdôrazní žiakom, že jedna kartička práv môže súvisieť s viacerými kartičkami povinností a naopak. Potom vytiahne kartičku s právom iný žiak a ostatní hľadajú súvislosti s povinnosťami. Takto postupujú v učiteľom vymedzenom čase. Nakoniec každá skupina predstaví triede jednu kartičku s právom a jej zodpovedajúce povinnosti.

Reflexia: Ako ste spolupracovali v skupinkách? Čo zaujímavé ste objavili? Bolo náročné hľadať súvislosti medzi právami a povinnosťami? Prečo niektoré karty práv bolo ľahšie prepojiť s povinnosťami a iné ťažšie? Prečo sa niektoré karty povinností viažu s viacerými kartami práv?

Zoznam práv na kartičky

Máme právo na čistú a pohodlnú triedu.

Máme právo na slušné zaobchádzanie.

Máme právo pracovať pokojne a bez vyrušovania.

Máme právo nechávať si v triede svoje veci.

Máme právo na voľný čas počas prestávok.

Máme právo ísť na záchod, keď potrebujeme.

Máme právo zostať počas prestávky v triede, keď prší.

Máme právo mať si kam zavesiť kabát.

Máme právo požiadať o pomoc, keď ju potrebujeme.

Máme právo mať v triede čas na zábavu.

Máme právo mať chvíľu pokoj.

Máme právo povedať učiteľovi, čo si myslíme a čo cítime

Máme právo mať miestnosť, kde si môžeme nechať veci.

Máme právo, aby sa snami zaobchádzalo ako s jedinečnými osobami.

Máme právo nenechať sa šikanovať a obťažovať.

Máme právo mať dostatok študijných materiálov.

Máme právo na to, aby si nás ostatní vypočuli, keď o to požiadame.

Máme právo vybrať si miesto, kde budeme sedieť.

Zoznam povinností na kartičky

Našou povinnosťou je byť k ostatným slušný.

Našou povinnosťou je využiť dobre čas v škole.

Našou povinnosťou je nešikanovať druhých.

Našou povinnosťou je nehrať sa so svojimi hračkami počas vyučovania.

Našou povinnosťou je nebiť sa so spolužiakmi.

Našou povinnosťou je nesústredovať pozornosť učiteľa len na seba, aby zostal čas aj na druhých.

Našou povinnosťou je počúvať učiteľov.

Našou povinnosťou je nekresliť na lavice.

Našou povinnosťou je vhodne sa do školy obliekať.

Našou povinnosťou je počúvať, čo hovoria druhí.

Našou povinnosťou je šetriť pomôcky a materiál používaný v triede.

Našou povinnosťou je podeliť sa o pomôcky.

Našou povinnosťou je neničiť veci druhých.

Našou povinnosťou je správať sa rozumne a dbať na bezpečnosť.

Našou povinnosťou je neprerušovať druhých, keď hovoria.

Našou povinnosťou je chodiť do školy.

Našou povinnosťou je vzájomne si pomáhať.

Našou povinnosťou je nechodiť do triedy v zablatených topánkach.

Našou povinnosťou je neodhadzovať odpadky.

Našou povinnosťou je nerobiť v triede zo seba šaša.

Našou povinnosťou je nenapádať alebo neurážať spolužiakov.

Našou povinnosťou je vrátiť sa po prestávkach včas do triedy.

Našou povinnosťou je správať sa ku každému s úctou.

Našou povinnosťou je nerozptyľovať druhých pri práci.

Našou povinnosťou je prichádzať do školy včas

Našou povinnosťou je pomáhať tým, ktorým nie je dobre.

Našou povinnosťou je nevyrušovať na hodinách.

BINGO II

Cieľ: Poznávať problematiku práv v každodennom živote.

Pomôcky: pracovný list s otázkami (príloha 7)

Čas: 20 min.

Realizácia: Žiaci si vzájomne kladú otázky, ktoré majú v pracovnom liste. Je žiaduce, aby na každú otázku odpovedal iný žiak (aby každý žiak diskutoval s viacerými spolužiakmi). Po každom rozhovore si napíšu do príslušnej kolónky v pracovnom liste odpoveď a meno spolužiaka, s ktorým sa rozprávali. Žiak, ktorý bude mať vyplnené všetky kolónky, si sadne a zavolá „bingo“. Hru ukončí ten, kto „bingo“ zavolá ako posledný.

Reflexia: Diskusiu učiteľ vedie k tomu, aby žiaci pomocou Dohovoru o právach dieťaťa vo svojich záznamoch objavovali, ktoré práva sa v ich dodržujú a ktoré sa porušujú.

MORÁLNE POUČENIE

Ciel': Uvedomiť si, aký dôležitý je spôsob nášho správania sa pre prijatie inými.

Pomôcky: príbeh o žene

Čas: 25 min.

Realizácia: Učiteľ prečíta žiakom príbeh: *Kedysi dávno boli mestá chránené hradbami a do mesta sa dalo dostať iba cez mestskú bránu, pri ktorej bola stráž. Istá žena sa rozhodla presťahovať do iného mesta. Keď prišla k mestskej bráne, strážca brány sa jej opýtal: „Akí ľudia žijú v meste, z ktorého prichádzaš?“ Žena odpovedala: „Majú zlú náladu, sú hašteriví, klebetní a celkovo nepríjemní.“ Strážca brány jej odpovedal: „V tomto meste nájdeš úplne rovnakých ľudí, takže ti radím, aby si šla niekam inam.“*

K bráne prišla druhá žena. Strážca jej položil rovnakú otázku, na ktorú žena odpovedala: „Ľudia v meste, odkiaľ prichádzam, sú láskaví a dobrí. V ťažkých časoch vedia byť statoční, vždy sa so mnou vedeli podeliť o svoje a k cudzincom sú prívetiví.“ Strážca brány povedal: „Vstúp, uvidíš, že ľudia v našom meste sú rovnako srdeční a ochotní pomôcť.“

Žiaci potom v menších skupinkách, resp. vo veľkej skupine diskutujú o zmysle príbehu, pričom im možno pomôcť otázkami:

- *Prečo prvú ženu nevpustili do mesta?*
- *Prečo mohla druhá žena do mesta vstúpiť?*
- *Čo si myslíte o pokynoch strážcu brány?*
- *Aký druh spoločenstva chcú mať ľudia v tomto meste?*

Reflexia: Na čo nás upozornil príbeh? Ako správanie jednotlivca môže ovplyvniť atmosféru v prostredí? Uved'te podobné príklady zo svojho života v škole, v rodine, v prostredí, kde sa pohybujete.

ŽELÁM SI...

Ciel': Vedieť prejavovať svoje želania, rešpektovať želania iných, prikladať želaniam iných potrebnú vážnosť, úctu a dôstojnosť.

Pomôcky: papier a pero

Čas: 20 min.

Realizácia: Učiteľ vedie so žiakmi dialóg o želaniach, ktoré si pamätajú zo svojho útleho detstva (pred vstupom do školy), o svojich doterajších splnených i nespĺnených, veľkých i menších želaniach, aj o ich aktuálnych želaniach. Môžeme spomenúť, aké želania majú ich rovesníci, čo si želajú deti staršie o rok-dva, ako sú ony.

Potom učiteľ požiada deti, aby sa zamysleli a každý z nich napísal jedno svoje želanie jednou vetou na pripravený lístok papiera. Lístočky pozbiera a prečíta želania. Môže pridať aj svoje vlastné.

Reflexia: Prečo si si práve toto želal? Je možné, aby sa ti želanie splnilo? Čo potrebuješ pre to urobiť? Prekvapili ťa želania iných? Sú splniteľné? Čo si želajú deti, ktoré žijú v ťažších životných podmienkach ako ty? Čo by mohlo pomôcť k ich splneniu?

HLADANIE POROZUMENIA

Ciel': Hľadať porozumenie medzi účastníkmi v skupine, tolerovať navzájom svoje názory.

Pomôcky: hárok papiera A4, ceruzka

Čas: 20 min.

Realizácia: Po krátkom rozhovore učiteľa s deťmi o tom, čo radi prijíma-
me zo svojho okolia, v akých podmienkach sa cítime dobre, si žiaci na pa-
pier nakreslia veľkú tvár s klobúkom. Do klobúka si každý napíše svoje
meno. K ušiam si napíšu, čo rady počúvajú, k očiam, čo lahodí ich oku, čo
rady vidia, k nosu, akú majú rady vôňu. K ústam stručne napíšu, čo by
chceli povedať ostatným. Potom sa vo dvojiciach porozprávajú o svojom
texte k obrázku. Obrázky tvári možno vyvesiť a poskytnúť deťom čas, aby
si prezreli a „prečítali“ aj ostatné obrázky.

Reflexia: Čo ťa prekvapilo v rozhovore vo dvojici? Našli ste spoločné ale-
bo podobné vyjadrenia? V čom sa spolužiakove vyjadrenia líšili zásadnej-
šie od tvojich? Čím ťa prekvapili spolužiaci vo svojich textoch? Čo všetko
vyplýva z rozmanitosti vašich záujmov, názorov a potrieb?

MÉDIÁ

Ciel': Učiť sa rozoznávať a zaujať postoj k násiliu v médiách.

Pomôcky: noviny, časopisy, pero, Dohovor o právach dieťaťa – skrátená
podoba (príloha 5)

Čas: 20 min.

Realizácia: Učiteľ aj žiaci si prelistujú prinesené noviny, časopisy. Každý
si poznačí také správy, v ktorých sa vyskytuje násilie. Potom sa o zistených
skutočnostiach vzájomne poinformujú a spoločne určujú, o akú formu nási-
lia ide.

Reflexia: Diskusia smeruje k určeniu, o aké konflikty ide, akých spoloč-
enských skupín sa dotýkajú. Je dôležité všimnúť si predsudky, ktoré vedú
k násiliu a aplikovať ich na Dohovor o právach dieťaťa (napr. články 11,
19, 22, 23)

1.5 NÁŠ REGIÓN, NAŠA VLAST'

MAPA

Ciel': Prehlbovať vzťah k svojmu rodisku, miestu, kde žijem, resp. ktoré chce žiak (dieta) poznať.

Pomôcky: predmety na symbolické označenie väčších miest v priestore

Čas: do 20 min.

Realizácia: Priestor v miestnosti predstavuje mapu Slovenska, na ktorej symbolicky vyznačíme 3 najväčšie mestá ako orientačné body. Každý účastník hry sa postaví na to miesto na mape, kde sa narodil. Porozpráva o svojom rodisku, čím je význačné, na čo sú v ňom ľudia hrdí. Ak majú viacerí rovnaké miesto narodenia, predstavia jeho časti, významné stavby, okolie. Potom sa postaví tam, kde teraz žijú, a porozprávajú o svojom bydlisku. Napokon sa postaví na miesto, ktoré by chceli navštíviť na výlete, resp. stráviť v ňom dovolenku. Zdôvodnia svoju voľbu. Pri väčšom kolektíve sa deti rozdelia do troch skupín podľa toho, ktoré miesto z uvedených troch ponúk chcú charakterizovať.

Reflexia: Poznáš dobre svoje rodisko (bydlisko)? Ako by si ho predstavil hosťovi, ktorý ho nepozná? Na čo si v ňom najviac hrdý? S čím si menej spokojný (čo by bolo treba v ňom vylepšiť)? Ktoré miesto na Slovensku by si rád navštívil? Čo o ňom vieš? Nájdi si o ňom aj ďalšie informácie.

TRADÍCIE NÁŠHO REGIÓNU

Ciel': Rozvíjať povedomie a príslušnosť k svojmu regiónu.

Pomôcky: mapka regiónu, obrázky z regiónu, resp. hudobná nahrávka krajovej piesne, ceruzka a tabuľka (príloha 8) pre každú dvojicu

Čas: 35 min.

Realizácia: Učiteľ prinesie mapku regiónu a obrázky výrobkov ľudovej tvorby, historických pamiatok a pod. Nimi alebo nahrávkou krajovej piesne či ľudovej hudby motivuje žiakov k rozhovoru. Úlohou pre každú dvojicu žiakov bude nájsť a zapísať do predloženej tabuľky významnú stavbu, typický výrobok, ľudovú pieseň a významnú osobnosť. Po splnení tejto úlohy si každá dvojica nájde ďalšiu dvojicu. Spoločne si predstavia svoje zápisy, pokiaľ majú v tabuľke niektorú kolónku prázdnu, doplnia si ju, prípadne dopíšu ďalšiu možnosť.

Reflexia: Dokázal si o svojom regióne nájsť všetko, čo bolo potrebné zapísať do tabuľky? Čo sa ti v ňom páči, na čo si najviac hrdý? Na budúce stretnutie prines typický výrobok, suveníry alebo nahrávku pesničky, resp. ju zaspievaj.

ČO CHÝBA NÁŠMU REGIÓNU

Ciel': Byť iniciatívny pri pozitívnom ovplyvňovaní svojho regiónu.

Pomôcky: Prinesené reálie z predchádzajúcej aktivity, fixky (krieda), veľký papier alebo tabuľa zvisle rozdelené v pomere cca 1:3

Čas: 30 min.

Realizácia: Žiaci prezentujú prinesené zaujímavosti z regiónu. Z rozhovoru o zaujímavostiach, bohatstve a kráse regiónu pozvoľne prejdeme aj k druhej stránke: čo nášmu regiónu chýba, čo a ako v ňom zlepšiť. Učiteľ vyzve žiakov, aby si premysleli problémy, ktoré postupne zapisuje pod seba do prvej štvrtiny pripraveného papiera. Do ďalších troch štvrtín bude zapisovať návrhy žiakov na ich možné riešenie. Z nich vyberú a vyznačia také, ktoré môžu sami zrealizovať, resp. sa na realizácii aktívne zúčastniť.

Reflexia:

Čo konkrétne môžeš urobiť ty pre zlepšenie a skrášenie svojho regiónu?

KDE SOM BOL

Ciel': Rozvíjať pozitívny vzťah k svojej vlasti.

Pomôcky: rôzne pohľadnice Slovenska, Milan Rúfus: Modlitba za Slovensko (príloha 9)

Čas: 30 min.

Realizácia: Na predchádzajúcej hodine učiteľ požiada žiakov, aby priniesli rôzne pohľadnice Slovenska. Vhodnou senzibilizáciou k aktivite môže byť *báseň M. Rúfusa Modlitba za Slovensko*, ktorú učiteľ prečíta a so žiakmi vedie rozhovor o jej obsahu. Vyzve ich, aby aj oni vyjadrili svoje pekné myšlienky o miestach, ktoré na Slovensku navštívili. Potom do stredu kruhu, ktorý tvoria sediaci žiaci, rozloží rôzne pohľadnice zobrazujúce mestá a miesta našej vlasti. Žiaci potichučky, po špičkách hľadajú pohľadnicu miesta, kde boli. Vyberú si ju a sadnú si. Po jednom si pohľadnice ukazujú a dávajú hádanky. Napríklad: „Mesto sa začína písmenom „M“, končí sa písmenom „n“. Je v ňom múzeum Matice slovenskej. V ktorom meste som bol?“ Žiak, ktorý uhádne, dáva hádanku. Hra pokračuje, kým sa nevystriedajú všetci žiaci.

Reflexia: Čo bolo na aktivite zaujímavé? Našiel si pohľadnicu miesta, kde si bol? Bolo ťažké uhádnuť hádanky? Čo bolo náročnejšie, vytvoriť, či uhádnuť hádanky? Čo ti pri tom pomohlo? Kto z vás bol na najzaujímavejšom mieste Slovenska? Kto zažil najzaujímavejšiu príhodu? Ako sa ti cestovalo po Slovensku? Čo sa ti na ňom najviac páči? Čo nám chceš ešte povedať?

2 HRY S POHYBOM NA ROZVOJ PROSOCIÁLNOŠTI

TUČNIACI

Ciel': Uvedomiť si význam pozdravu ako prostriedku k vzájomnému prijatiu, radosť a uvoľnenie.

Pomôcky: žiadne

Čas: 15 min.

Realizácia: Žiaci sedia v kruhu. Učiteľ pohybom a držaním tela znázorňuje tučniaka, ktorý sa pohybuje drobnými krôčikmi. Takto sa priblíži k jednému zo žiakov sediacich v kruhu. Postaví sa oproti nemu a pozdraví ho „tučniackym hu“. Oslovený žiak/žiačka pozdrav hu opätuje. Učiteľ spraví čelom vzad a obaja sa rovnako pohybujú smerom k ďalšiemu žiakovi. Učiteľ opäť pozdraví ďalšieho vybraného žiaka/žiačku, ktorý/á pozdrav opätuje. Učiteľ spraví čelom vzad a pozdrav odovzdá ďalšiemu oproti z radu. Tento spraví čelom vzad a vedie rad tučniakov k ďalšiemu. Opäť ho pozdraví tučniackym hu a hra takto pokračuje dovtedy, kým sa súčasťou radu tučniakov nestanú všetci žiaci.

Reflexia: Ako si prežíval hru? Čím ťa obohatila? Čo bolo v tejto hre dôležité? Vieš pozdraviť tak, aby si potešil iných? Je pozdrav dôležitý? Aké pozdravy používame my ľudia?

MOLEKULY

Ciel': Prežívať radosť, dôveru, spolupatričnosť, pocit z prehry nadľahčiť veselosťou.

Pomôcky: nahrávka rytmickej hudby, resp. bubienok

Čas: 10 min.

Realizácia: Žiaci sa podľa rytmu hudby (alebo úderov na bubienok) voľne pohybujú po miestnosti. Učiteľ zastaví hudbu a povie číslo, maximálne také, aký je počet hráčov. Na jeho povel hráči rýchlo vytvárajú skupiny v takom počte, aké číslo vyriekol. Tým, ktorým sa nepodarilo vytvoriť „molekulu“ s požadovaným počtom „atómov“, vypadávajú z hry. Sadnú si a sú pozorovateľmi. Počet hráčov sa stále znižuje, až zostanú poslední dvaja, ktorí sú víťazi. Hra je veselá, dynamická, snaha rýchlo vytvoriť molekulu podporuje vzájomné prijatie sa bez výberu.

Poznámka: Ak by v triede boli žiaci, ktorým častejšie vypadávanie z hry (neprijatie do skupiny) mohlo navodiť frustráciu, možno zvoliť taký variant, že sa po jednom kole opäť všetci môžu vrátiť do hry.

Reflexia: Zameriame ju na radosť z hry, spolupatričnosť, ohľaduplnosť a pravidlá, ktoré treba dodržiavať pri realizácii hry.

TANEC S BALÓNOM

Ciel': Spolupracovať, rešpektovať partnera i tancujúcu skupinu, prežívať súlad pohybov s hudbou.

Pomôcky: balóniky alebo ľahké lopty, pomalšia tanečná melódia

Čas: 15 – 20 min.

Realizácia: Deti postupne utvárajú dvojice. Medzi seba si dajú balón alebo ľahkú loptu tak, aby im nevypadla. Pri zvuku tichej hudby robia pomalé „tanečné“ pohyby a bez použitia rúk sa snažia udržať loptu/balón medzi sebou. Loptu/balón môžu držať hlavami, bokmi, chrbtami, ramenami, ktoroukoľvek časťou tela mimo dlaní. Po páde lopty/balóna si dvojica sadne a v hre pokračuje ďalšie dvojica.

Reflexia: Ako sa vám darilo tancovať vo dvojici a udržať loptu/balón? Čo bolo potrebné na udržanie lopty/balóna čo najdlhšie? Prečo bolo náročné rešpektovať spoluhráča i hudbu? Táto hra nebola len o tanci s balónom či loptou. O čom ešte?

Poznámka: Odporúčame aktivitu realizovať na podujatí presahujúcom rámec triedy tak, že žiaci z etickej výchovy ju naučia ostatných.

Reflexia k spoločnej aktivite: Ako sa ti páčil spoločný tanec? Čím si ty prispel k vytvoreniu dobrej atmosféry? Cítiš sa byť príslušníkom aj väčšej skupiny, ako je napr. škola? Ako sa v nej cítiš? Čo sa ti vo vašej škole páči? Čím ty prispievaš k jej dobrému menu? V čom je vaša škola výnimočná?

ZAPLETENEC

Ciel': Prijat' iného, spolupracovať, prežívať spolupatričnosť

Pomôcky: žiadne

Čas: 10 min.

Realizácia: Deti sa postavia do kruhu tesne vedľa seba a zatvoria oči, pričom nerozprávajú. Do stredu kruhu natiahnu ľavú ruku a podľa hmatu chytia ruku, ktorú nájdu. Potom to isté spravia pravými rukami. Nastáva fáza rozpletania s otvorenými očami tak, že nikto nikoho nesmie pustiť. Deti môžu podliezať, preliezať, ale musia sa nepretržite držať. Výsledkom je jeden alebo viac väčších kruhov.

Poznámka: I túto aktivitu odporúčame využiť pri podujatiach presahujúcich rámec triedy

Reflexia: Ako ste prijali prekážku na začiatku hry? Ako a prečo sa vám ju darilo prekonať? S akými prekážkami sa stretávate v dennom živote triedy i vašej školy? Čo znamená pre vás spolupráca a pomoc pri ich prekonávaní?

VÝVOJ

Cieľ: Zažiť radosť zo spoločnej hry, vedieť prijať prehru

Pomôcky: žiadne

Čas: 15 min.

Realizácia: Žiakom pripomenieme vývoj, ktorý v hre bude v prospech zábavy zmodifikovaný. Na začiatku hry sa žiaci rozptýlia v priestore, čupnú si a všetci sa „zbalia“ do podoby vajca. V tejto polohe si vypočujú ďalšie inštrukcie: na pokyn si nájdu dvojicu a „strihnú si“. Kto vyhral, stáva sa sliepku. Bude sa správať a ozývať ako sliepka, aby si našiel novú dvojicu – tiež sliepku. Strihnúť si môžu len živočíchy rovnakého druhu. Tí, ktorí prehrali prvé strihanie, nájdu si iné vajce a opäť si strihajú. Vajce, ktoré si už nemá s kým strihnúť, odchádza nabok. Kto vyhrá v strihaní medzi sliepkami, stáva sa opicou, ktorú potom aj znázorňuje pohybom a zvukom. Hľadá zároveň ďalšiu opicu a opäť prebieha strihanie, až kým neostane len jedna opica. Víťazi strihania opíc sa stávajú ľuďmi, Tým sa ukončí ich vývoj a môžu si sadnúť na miesto. Strihanie prebieha dovtedy, kým z každého druhu neostane jedno vajce, jedna sliepka a jedna opica. Hru vedíme s humorom, aby ani títo traja žiaci nezažívali pocit prehry.

Poznámka: Hra je pomerne náročná, odporúčame preto precvičiť strihanie (kameň, papier nožnice) a vopred si preskúšať jednotlivé časti hry.

V reflexii opäť sledujeme radosť z hry, osobitosť komunikácie a dodržiavanie pravidiel.

3 MEDZIPREDMETOVÉ VZŤAHY

Projekt etickej výchovy na základnej škole sa zameriava na rozvoj prosociálnosti žiakov nielen v povinne voliteľnom predmete. V širšom zmysle slova sa realizuje v každej etape výchovno-vzdelávacieho procesu, pretože tento nie je mysliteľný bez skvalitňovania sociálnych vzťahov. Bohaté možnosti pritom poskytujú medzipredmetové vzťahy.

Medzipredmetové vzťahy s etickou výchovou na I. stupni ZŠ sa realizujú v dvoch rovinách:

- **v prvej rovine** ide o zakomponovanie cieľov etickej výchovy do výchovno-vzdelávacieho procesu v jednotlivých vyučovacích predmetoch,
- **v druhej rovine** ide o využitie prostriedkov iných predmetov pri realizácii zámerov etickej výchovy, štruktúrovaných do tematických celkov.

Podnety na uplatnenie medzipredmetových vzťahov uvádzame viacmenej vo všeobecnej rovine; vychádzajú predovšetkým zo špecifických cieľov etickej výchovy v 4. ročníku:

- Poznávať a uplatňovať svoje práva a plniť svoje povinnosti.
- Osvojovať si sociálne normy.
- Rozvíjať mravný úsudok.
- Prezentovať prosociálne vzory.

Premietajú sa však do nich aj ciele etickej výchovy z predchádzajúcich ročníkov, ktoré korešpondujú s cieľmi a učivom v jednotlivých vyučovacích predmetoch. Veríme, že učiteľ nájde priestor na ich konkretizáciu v obidvoch vyššie uvedených rovinách.

Materinský jazyk ako nástroj poznávania a pretvárania skutočnosti je predpokladom na vytváranie základných vzťahov k ľuďom, k domovu, ku kultúre. Pri stále sa prehľbujúcom oboznamovaní s jazykom, s umeleckými ľudovými i umelými výtvormi sa formujú základné postoje ku skutočnosti. Tie sleduje cez svoje špecifiká každý tematický celok etickej výchovy aj v 4. ročníku.

Čítanie a literatúra žiakom poskytuje jedinečné príklady týkajúce sa všetkých atribútov osobnosti a medziľudských vzťahov. Tie sú navyše umocnené estetickým zážitkom z umeleckého stvárnenia reality.

Tematický celok *Náš región, naša vlasť* v etickej výchove úzko korešponduje s cieľovou rovinou **vlastivedy v 3. a 4. ročníku**. Žiaci v rámci tohto predmetu získavajú základné vedomosti o obci, krajine a Slovenskej republike, postupne poznávajú územie, obyvateľstvo, kultúru a históriu svojho regiónu. Súčasťou cieľov je však nielen rozvoj schopnosti zorientovať sa v danom prostredí, ale aj osvojovanie si pravidiel správania sa v kontakte s ľuďmi a schopnosť chrániť prírodné a spoločenské hodno-

ty. To priamo korešponduje s cieľmi etickej výchovy. Dôraz sa kladie aj na sociálne zručnosti, potrebné na utváranie postojov k zdravému životnému štýlu.

Organickou súčasťou cieľov **prírodovedy** v 3. a 4. ročníku je viesť žiakov k chápaniu prírody ako celku, vytvárať aktívny vzťah k ochrane prírody a celého životného prostredia, formovať hodnotový systém žiakov v súlade s etickými normami spoločnosti, viesť ich k láske k vlasti. Toto všetko úzko súvisí s rozvojom prosociálnych postojov v širšom zmysle slova. Tie totiž zahŕňajú aj kultivovaný vzťah k prostrediu (ako hodnote), v ktorom ľudia žijú a zveľaďujú ho.

Špecifické ciele a prostriedky každého z **výchovných predmetov** možno využiť aj priamo v etickej výchove.

Výchova umením a k umeniu **na hudobnej a výtvarnej výchove** má rovnako ako literatúra širokú škálu artefaktov priamo na posilnenie ktorejkoľvek témy v etickej výchove, pretože vždy ide o prežívanie. Ale aj samotný výtvarný či hudobný prejav sú prostriedkami na stváranie reality, do ktorej sa cez bohaté citové prežívanie premietajú predovšetkým pozitívne prosociálne vzťahy. Analýza umeleckých diel v týchto predmetoch by nebola zasa úplná bez reflektovania morálneho dosahu každého z nich.

Telesná výchova bude efektívnejšia, ak sa ako vnútorná potreba žiakov v nej prejaví spolupatričnosť, ohľaduplnosť, empatia, tolerancia a schopnosť spolupráce.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- Alexová, S., Vopel, K. W.:** Nechaj ma, chcem sa učiť sám. Bratislava: SPN, 1992
- Capponi, V., Novák, T.:** Aseratívne do života. Praha: Grada, 1994
- Hermochová, S.:** Hry pro život. Praha: Portál, 1994
- Hovorme o právach i zodpovednosti.** Slovenský výbor pre UNICEF. Banská Bystrica: MPC, 2006
- Ivanová, E., Kopinová, Ľ.:** Etická výchova v 1. ročníku základnej školy. Metodická príručka. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave, 2004.
- Križová, O., Kopinová, Ľ., Líšková, E.:** Učebné osnovy Etická výchova pre základné školy I. stupeň. Bratislava: MPC v Bratislave, 2004
- Lenz, L.:** Pedagogika etickej výchovy. Bratislava: MC v Bratislave, 1992
- Lenz a kol.:** Konceptia a metodika humanizácie výchovného štýlu. Bratislava: MC v Bratislave, 1997
- Lenz, L., Križová, O.:** Metodický materiál k predmetu etická výchova. Bratislava: MC v Bratislave, 1997
- Ľudské práva pre deti. ,** Bratislava: Archa, 1992
- Machková, E.:** Metodika dramatické výchovy. Praha: SPN, 1992
- Pausewangova, E.:** 100 her k rozvoji tvořivosti v předškolním a mladším školním věku. Praha: Portál, 1992
- Roche Olivar, R.:** Etická výchova. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 1992
- Skalková, J.:** Obecní didaktika. Praha: ISV, 1999
- Smith, CH. A.:** Třída plná pohody. Praha: Portál, 1993
- Svetlíková, I., Fülepová, E., Alberty, L.:** Kniha hier pre tvorivo humanistickú výchovu. Bratislava: Educatio, 1996
- Učebné osnovy pre I. stupeň ZŠ.** 1995 Bratislava: Príroda, 1995
- Vargová, D., Pilátová, N.:** Práva všetkých detí bez rozdielu. Bratislava: MPC Bratislavského kraja v Bratislave, 2006

V chudobnej rodine železničného úradníka vo Florencii žil dvanásťročný chlapec. Otec mal chlapca rád a bol k nemu dobrý a ohľaduplný. Ale čo sa týkalo školy, bol náročný a prísny. Otec bol už v rokoch a v ťažkej práci predčasne ostarel. Aby uživil rodinu, brával si okrem svojho zamestnania aj mimoriadnu prácu pre jedno nakladateľstvo a veľkú časť noci strávil za stolom pri odpisovaní textov na pásky.

„Oči mi na to doplatia,“ vravieval, „táto nočná práca ma zloží.“

Jedného dňa mu syn povedal: „Otecko, nechaj ma pracovať namiesto seba. Vieš, že píšem skoro ako ty.“

No otec mu odvetil: „Nie, synáček. Ty sa musíš učiť.“

Syn vedel, že v tejto veci by bolo zbytočné nástojiť na otca. Čo spravil? Vedel, že presne o pol noci otec prestane písať a odíde do spálne. Počkal, až zaspí, ticho sa obliekol, potme zašiel do izbičky, znovu zažal petrolejku, sadol si k písaciemu stolu. Začal písať, pričom presne napodobňoval otcovo písmo. A pásky sa vršili. Napísal ich stošesťdesiat: jedna líra! Vtedy prestal, odložil perá, zhasol svetlo a na prstoch sa vrátil do postele.

Ten deň sedel otec pri stole v dobrej nálade. Nezbadal nič. Robieval tú prácu mechanicky. Hotové pásky zratúval až na druhý deň. S radosťou ťapal rukou synovi na plece:

„Ej Giulio,“ povedal, „tvoj otec je ešte dobrý pracovník. Včera som za dve hodiny urobil o dobrú tretinu práce viac ako zvyčajne.“

Dobry výsledok Giulia posmelil a v nasledujúcu noc, len čo odbilo dvanásť, opäť sa dal do práce. Tak to robil po niekoľko nocí. Otec nespozoroval nič.

Keďže Giulio každú noc takto prerušil spánok a dostatočne si neoddychol, ráno sa zobúdzal unavený. Večer zaspával nad domácimi úlohami. Otec si začal robiť starosti. „Giulio,“ povedal mu raz ráno, „nepáčiš sa mi, už nie si taký ako kedysi. Pozri, všetka nádej našej rodiny spočíva na tebe. Som veľmi nespokojný. Chápeš?!

Prísne pokarhanie chlapca rozrušilo a rozhodol sa, že mu povie pravdu. Ale v ten istý deň pri večeri bol otec naradostený.

„Tak počúvajte,“ povedal, tento mesiac som zarobil o tridsaťdva lír viac ako minulý mesiac!“ a spod stola vytiahol vrecúško cukríkov, ktoré kúpil, aby spoločne so synmi oslávil mimoriadny zárobok.

„Nie, úbohý otecko,“ povedal si chlapec. „Neprestanem ťa klamať,“ a zanovalo pokračoval v práci.

Postupne sa chlapec natoľko vyčerpal v nočnej práci, až ochorel. Matka úzkostlivo riekla otcovi: „Pozri, aký je bledý, určite je chorý.“

Otec naňho letmo pozrel a povedal: „Zlé svedomie ho ničí. Nebýval taký, keď bol usilovným žiakom a citlivým synom.“

Giulio otcove slová prijal s ťažkým srdcom, nechcel prísť o jeho lásku. Naisťo sa rozhodol, že už nebude klamať. No i tak vstal aj v túto noc a azda zo zotr-

vačnosti začal robiť obvyklú prácu. Ako pohyboval rukou, vrazil do veľkej knihy, ktorá spadla. Guiliovi stuhla krv v žilách. Chvíľu sa však nič neudialo. Giulio sa upokojil a písal vytrvalo ďalej. A tak nezbadal, že mu otec tíško stojí za chrbtom a s úžasom a nehou ho pozoruje. Znenazdajky objal svojho syna a pokrýl mu čelo bozkami: „Odpusť mi, Giulio, pochopil som všetko, pod' so mnou.“ Vzal ho do náručia a odniesol do postele k matke.

„Pobozkaj tohto anjelského syna. Už tri mesiace nespáva a robí pre nás. A ja som ho trápil.“ Matka so slzami v očiach objala a uložila do postele.

„Ďakujem, otecko,“ opakoval Giulio. Ustatý a spokojný po dlhom čase pokojne zaspal.

Edmondo de Amicis, skrátene

Raz, práve keď padala hviezda, našli v lese dvaja drevorubači dieťa. Aj keď boli chudobní, jeden z nich si ho vzal domov a vychovával ho so svojimi deťmi. Chlapca nazvali Hviezdne dieťa. Vyrástol do nevídanej krásy, a to ho pokazilo. Začal byť pyšný a vyvyšovať sa nad svojich kamarátov, ponížoval ich, vysmieval sa im a bol k nim krutý. Oni ho obdivovali pre jeho krásu a začali nasledovať jeho zlý príklad. Hviezdnemu dieťaťu sa zvieratká zďaleka vyhýbali, lebo im ubližoval a trýznil ich. Do žobrákov, ktorí prechádzali okolo, hádzal kamene.

Raz prišla do dediny úbohá žobráčka a posadila sa na námestí pod strom. Keď ju hviezdne dieťa uvidelo, začalo dobiedzať:

„Pod takým pekným stromom sedí taká nepekná žobráčka,“ a chcelo ju vyhnať. Vysvitlo však, že žobráčka je jeho matka, ktorá ho pred rokmi stratila a teraz ho všade hľadá. Hviezdne dieťa sa urazilo, že tá úbohá žobráčka je jeho matka, a s odporom jej povedalo:

„Vôbec ti neverím, že si moja matka, si príliš škaredá. Odíď, odkiaľ si prišla, a mňa nechaj na pokoji!“

Žobráčka sa zmohla iba na krátku odpoveď:

„Veď sa pozri na seba, celkom sa podobáš na mňa.“

Chlapec neveril vlastným ušiam. Utekal sa pozrieť do studničky, ako vyzerá, a naozaj, až sa zľakol svojho obrazu. Bol úplne zmätený. Vtedy si uvedomil, že ho stihol trest za to, že zaprel svoju matku. Rozplakal sa a rozhodol sa, že ju musí nájsť a odprosiť ju. Vydal sa teda do sveta.

Dlho putoval, až prišiel do mesta, kde ho prichýlil zlý čarodejník. Ten mu prikázal, že musí nájsť v lese zlatý peniaz a priniesť mu ho, lebo inak bude zle. Hviezdne dieťa blúdilo po lese, ale nič nenašlo, len zajačika zamotaného v pasci. Zajačik ho prosil o vyslobodenie. Potom mu poradil, kde nájde zlatý peniaz. Hviezdne dieťa sa naradované vracalo do mesta s peniazom, ale tu ho pred mestskou bránou o peniaz poprosil úbohý starček. Hviezdne dieťa mu ho dalo, aj keď vedelo, že sa to s ním zle skončí.

V tom sa otvorili všetky brány a ľudia ho vítali ako svojho kráľa, ktorého podľa dávnej veštby očakávali. Hviezdne dieťa skromne vysvetlilo dvoranom, že musí nájsť svoju matku žobráčku, ktorej kedysi veľmi ublížil. A zrazu ju spozoroval v dave. Rozbehol sa k nej, padol pred ňou na kolená a odprosoval ju. Ale matka mu už dávno odpustila a nechcela, aby pred ňou kľáčaľ.

Vtedy sa stal zázrak. V okamihu vedľa neho miesto starej žobráčky stála krásna kráľovná a po jej boku kráľ.

Tak sa všetko dobre skončilo. Hviezdny chlapec, teraz už kráľ, bol opäť krásny ako predtým, ale navyše aj dobrý a múdry. Nikdy sa už nad nikoho nevyšoval, nikoho neponížoval a vládol spravodlivo.

V hlbokom lese, na machovej čistinke stála drevená chalúpka. Okolo spievali vtáci, šumeli stromy a žblnkotal potôčik. Chalúpka bola útulná najmä preto, lebo v nej býval milý, dobrý starček, ktorého mal každý rád. Ktokoľvek k nemu zavítal, odchádzal šťastný a spokojný – ako keby sa mu splnil najkrajší sen. Starček nemal ani čarovný prútik, ani zázračnú vodu. Mal iba dobré srdce a dar láskavej reči. Čo rozprával, bolo preplnené radosťou, úprimnosťou i krásou.

Ale raz zažil čosi, čo urobilo jeho život ešte plnším a bohatším. To bolo vtedy, keď mal možnosť rozdávať svetlo a radosť očiam nevidiacich. Ako sa zoznámili?

Už viackrát sa s nimi stretol na lesných chodníčkoch. Chodili s vychovávateľom so svojho terajšieho domova. Často sa pri nich zastavil a počúval zaujímavé otázky. Zoznámil sa s nimi, keď sa raz zamiešal do ich rozhovoru.

„Dobrý deň, deti! Ja so starček z neďalekej lesnej chalúpky,“ predstavil sa a všetci sa obrátili za jeho rečou. „A vy ste odkiaľ?“

„My sme z ozdravovne a budeme tu celé leto“ povedal chlapček, ktorý stál najbližšie.

„Tak sme susedia“? nútil sa starček do veselej odpovede, keď sa poohliadol po ich zhasnutých očiach.

„Aký má milý hlas!“ počul šepot z krdľa, ktorý mu pripomenul roj včiel. Obkolesili ho a čakali na ďalšie slová.

„Už vás poznám, deti! Počúval som neraz ukradomky vaše rozhovory.“

Pomrvili sa a naozaj bzučali ako včely. Až sa jeden hlások opovážil spýtať:

„A kde je vaša chalúpka, starček?“

„Tu blízko, na lesnej čistinke.“

„Mohli by sme vás navštíviť?“

„Pravdaže môžete, kedykoľvek!“ pozýval rozbzučané včielky.

„Hneď teraz, prosím vás! Tak by som chcel vidieť vašu chalúpku!“ poprosil za všetkých jeden z najväčších.

Povšimol si slovo „vidieť“ a nevdojak prešiel zrakom ešte raz po ich očiach.

„Vaša chalúpka je medovníková?“ zaštebotalo malé dievčatko, ako keby bolo prišlo z ríše rozprávok. Všetci sa zasmiali a starček pohladil jej mäkké vlásy.

„A ty si vari Anička z medovníkovej chalúpky?“

„Ja som Zuzka!“ povedala dôrazne, ako keby bola chcela potvrdiť, že nie je tá istá, čo objedla z chalúpky medovníkové srdcia.

„Nuž Zuzička, moja chalúpka je drevená a striga v nej nebýva! Ved' uvidíš!“ A sám sa začudoval, aké mu bolo zrazu samozrejmé, že tieto zhasnuté oči vidia.

Všetci už boli netrpezliví a vychovávateľ povedal:

„Ak starček dovoľí, pôjdeme ho teda navštíviť.“ Napäté ticho hovorilo túžbou, kým starček znovu vyslovil pozvanie:

„Bude ma tešiť! Podajte mi ruky, aby sme niekoho nestratili.“

Rozbehlo sa ich niekoľko, ale Zuzkina malá rúčka prvá vkĺzla do vráskavej dlane.

„No už sme pri mojom domčeku!“ vyhlásil starček po chvíli. „Ešte sa držte za ruky! Objímeme všetci chalútku na privítanie.“

Viedol ich celkom blízko, až sa pospájané ohnivká dotkli prehriatych zrubov.

„Hí! Aká je teplá!“ ozvalo sa zborove a líca sa túlili k starému drevu.

„Ako vy starček!“ povedala Zuzka a oprela si líčko o jeho ruku. A starček vedel, že sa stal jedným z nich. Keď sa reťaz rozišla, prezerali si rukami všetko, čo mali na dosah. Orámované obloky, lavičku, prútený plot... Pohostil ich sladkými malinami. A keď sa lúčili, bol rád, že jeho chalúпка ožije najčistejšími snami.

A on ich bude rozdávať...

Darina Harmanová, skrátené

Ďaleko vo vesmíre je planéta presne ako naša Zem. Ľudia tam žijú, sú presne ako my, až na jednu vec, a to, každý človek tam má iba jedno oko. Oko je však špeciálne. Ním ľudia vidia v tme aj na veľkú vzdialenosť, dokonca vidia aj cez steny. Ženy z tejto planéty majú deti presne také, ako sú naše deti. Jedného dňa sa však stala zvláštna vec: narodil sa chlapec s dvoma očami. Jeho otec a mama boli z toho celí nesvoji. Chlapec bol šťastné dieťa, mal milujúcich a starostlivých rodičov. Lenže jeho rodičia si nemohli naplno vychutnávať chvíle radosti z jeho prítomnosti, pretože strach zo synovho neobvyklého vzhľadu ich veľmi znepokojoval. Rozhodli sa syna zobrať k lekárovi, aby ten povedal, čo ich synovi je. Ale žiaden lekár im nevedel pomôcť, všetci iba bezbranne krútili hlavou, nedá sa s tým nič robiť.

Ako chlapec rástol, mal viac a viac problémov. Nevidel v tme, musel nosiť so sebou baterku. Keď začal chodiť do školy, nebol schopný čítať tak dobre, ako ostatní žiaci, učitelia sa mu museli viac venovať. Nevidel na veľké vzdialenosti, preto nosil so sebou ďalekohľad, aby videl planéty ako všetci ostatní žiaci. Pre tieto odlišnosti sa cítil osamelý a hovoril si: „Keď ostatní vidia veci, ktoré ja nevidím, tak ja musím vidieť niečo, čo nevidia oni.“

Jedného dňa zistil, čo vidí iba on. Zistil, že všetci na planéte vidia veci iba čierne alebo biele. Keď opísal rodičom, ako vidí svet on, boli ohromení. Rozprával im rodičom, ako vidí veci okolo seba a používal pri tom slová, ktoré predtým nikdy nepočuli, „červená, žltá, oranžová...“ Rozprával o zelených stromoch, ružových kvetoch. Každý bol zvedavý, ako vidí chlapec svet okolo nich. A tak chlapec rozprával o hlbokom modrom mori, o vlnách s bielymi hrebienkami. Deti počúvali jeho rozprávanie o dračej koži, o ohnivom dychu.

Jedného dňa sa chlapec zamiloval do dievčiny. Jej neprekážalo, že má dve oči a je iný. Ani jemu to už neprekážalo, dokonca sa stal slávny vďaka svojim schopnostiam. Ľudia z celej planéty ho prichádzali počúvať. Po rokoch sa mu narodil syn, ten však bol taký istý ako ostatní ľudia na planéte. Bol jednooký.

Podľa Vargová, Pilátová

Dohovor o právach dieťaťa

Články sú uvedené v skrátenej forme a nie sú formulované takým právnickým jazykom, ako v Dohovore. V prípade, že potrebujete niekoho zoznámiť s úplným znením konkrétneho článku, použite formuláciu, ktorá je v Dohovore.

Článok 1.

Dieťaťom sa rozumie každá ľudská bytosť mladšia ako 18 rokov.

Článok 2.

Všetky práva patria všetkým deťom. Deti musia byť ochránené pred akoukoľvek formou diskriminácie.

Článok 3.

Najlepšie záujmy dieťaťa musia byť prvoradé. Záujem dieťaťa musí byť nadradený vo všetkom čo sa ho týka.

Článok 4.

Povinnosťou štátu je zabezpečiť, aby každý musel dodržiavať práva tak, ako sú uvedené v Dohovore.

Článok 5.

Štát musí rešpektovať práva a zodpovednosť rodičov a postarať sa, aby zabezpečil dieťaťu takú pomoc, ktorá je vhodná k rozvoju jeho osobnosti.

Článok 6.

Každé dieťa má prirodzené právo na život.

Článok 7.

Každé dieťa má právo na meno, štátnu príslušnosť, má právo poznať svojich rodičov a právo na ich starostlivosť.

Článok 8.

Štát má povinnosť chrániť a pokiaľ by to bolo potrebné, obnoviť totožnosť dieťaťa, tzn. jeho meno, rodinné zväzky a štátnu príslušnosť.

Článok 9.

Dieťa má právo žiť so svojimi rodičmi, pokiaľ je to v jeho najlepšom záujme, má právo udržiavať kontakt s oboma rodičmi, ak je od jedného alebo od oboch oddelené.

Článok 10.

Za účelom spojenia rodiny majú deti a rodičia právo opustiť akúkoľvek krajinu, alebo sa do nej vrátiť, aby boli znova spolu ako rodina.

Článok 11.

Štát má povinnosť predchádzať únosom detí do zahraničia, zabráňovať únosom, vytvárať podmienky pre vrátenie detí rodičom do ich krajiny.

Článok 12.

Deti majú právo vyjadriť slobodne svoj názor, ako aj právo na to, aby ich názory boli brané do úvahy v záležitostiach, ktoré sa ich dotýkajú.

Článok 13.

Deti majú právo vyjadriť svoj názor, vyhľadať a šíriť informácie bez ohľadu na hranice, pritom musia rešpektovať práva alebo povesti iných.

Článok 14.

Deti majú právo na slobodu myslenia, svedomia a náboženstva s ohľadom na vhodné vedenie rodičov.

Článok 15.

Deti majú právo slobodne sa združovať a pokojne sa zhromažďovať.

Článok 16.

Deti majú právo na ochranu pred narušovaním vlastného súkromia, rodiny, domova a korešpondencie a pred útokmi na svoju povesť a dobré meno.

Článok 17.

Štát zabezpečuje deťom prístup k informáciám, podporuje masovokomunikačné prostriedky, aby šírili informácie a materiály prospešné pre deti, podporuje produkciu a rozširovanie detských kníh.

Článok 18.

Obidvaja rodičia majú spoločnú zodpovednosť za výchovu dieťaťa a štát zabezpečuje príslušnú pomoc pri plnení úlohy výchovy.

Článok 19.

Štát musí vykonať všetky opatrenia pred akýmkoľvek telesným duševným alebo sexuálnym zneužívaním, musí dieťa chrániť pred nedbalým zaobchádzaním, týraním alebo vykorisťovaním.

Článok 20.

Deti, ktoré sú zbavené rodinného prostredia, majú právo na zvláštnu ochranu a starostlivosť.

Článok 21.

Kde je povolené osvojenie, najlepšie záujmy dieťa musia byť najdôležitejším hľadiskom tohto osvojenia.

Článok 22.

Deti, ktoré sú utečenci alebo žiadajú o status utečenca, musia dostať potrebnú pomoc štátu.

Článok 23.

Postihnuté deti majú právo na špeciálnu starostlivosť, vzdelávanie a školenie, ktoré im má umožniť plnohodnotne žiť v spoločnosti.

Článok 24.

Deti majú právo na čo najlepšiu zdravotnú starostlivosť a štát sa stará o to, aby všetky deti mali rovnaký prístup k zdravotníckym službám.

Článok 25.

Dieťa, ktoré bolo zverené do starostlivosti, ochrany alebo liečenia v lekárskom alebo inom ústave, má právo na pravidelnú kontrolu jemu poskytovanej opatery.

Článok 26.

Deti majú právo na požitky sociálneho zabezpečenia vrátane sociálneho poistenia.

Článok 27.

Každé dieťa má právo na životnú úroveň primeranú jeho fyzickému, mentálnemu, duchovnému, morálnemu a sociálnemu rozvoju.

Článok 28.

Deti majú právo na vzdelanie, pritom musia dostať bezplatné a povinné základné vzdelanie. Štát musí zabezpečiť, aby disciplína v škole bola vykonávaná spôsobom, ktorý neohrozí dôstojnosť detí.

Článok 29.

Štát sa zaväzuje, že deti budú vychovávané k rozvíjaniu úcty k ľudským právam, k rozvíjaniu úcty k svojim rodičom, k vlastnej kultúre, jazyku, k rozvíjaniu úcty k prírodnému prostrediu.

Článok 30.

Deti majú právo, pokiaľ sú členmi menšinovej skupiny, vyznávať a praktizovať vlastné náboženstvo alebo používať vlastný jazyk.

Článok 31.

Deti majú právo na odpočinok, voľný čas, venovať sa hre a oddychovým činnostiam, ktoré zodpovedajú ich veku a slobodne sa zúčastňovať na kultúrnom živote a umení.

Článok 32.

Deti nesmú byť hospodársky vykorisťované a nesmú vykonávať práce, ktoré by boli pre ne nebezpečné, bránili im vo vzdelaní, alebo by škodili ich zdraviu a mravnému či sociálnemu rozvoju.

Článok 33.

Štát zaručuje, že urobí všetko pre to, aby boli deti chránené pred nezákonným užívaním drog a pred účasťou na ich šírení a výrobe.

Článok 34.

Štát zaručuje, že deti budú chránené pred všetkými formami sexuálneho zneužívania a vykorisťovania.

Článok 35.

Štát vytvorí všetky podmienky k tomu, aby zabránil únosom detí, predaju alebo obchodovaniu s nimi.

Článok 36.

Štát bude chrániť deti pred všetkými ďalšími formami vykorisťovania.

Článok 37.

Žiadne dieťa nesmie byť svojvoľne zbavené slobody. Dieťa, ktoré je držané vo väzbe, má právo na okamžitú právnu pomoc a kontakt so svojou rodinou.

Článok 38.

Dieťa, ktoré nedosiahlo 15 rokov, nesmie štát povolať do ozbrojených síl, ani sa nesmie priamo zúčastňovať bojov.

Článok 39.

Deti, ktoré sa stretli s ozbrojenými konfliktmi, s mučením, s týraním alebo vykorisťovaním majú právo na podporu, aby sa fyzicky a psychicky zotavili.

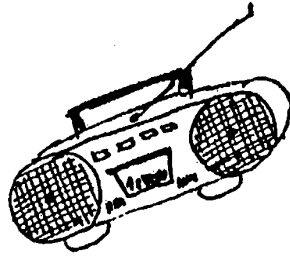
Článok 40.

Deti, ktoré porušili zákony, majú právo získať právnu pomoc, záruky a zaobchádzanie, ktoré podporí ich zmysel pre dôstojnosť a záujem pre návrat do spoločnosti, ktorej zákony budú dodržiavať.

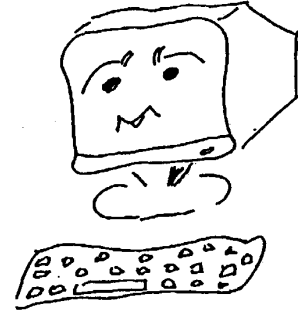
Možnosť hrať a
zabávať sa

Osobné stereo

Osobný počítač

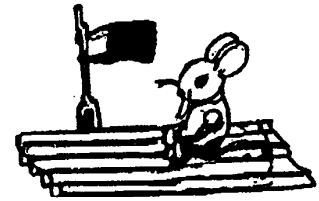
Mať vlastnú izbu

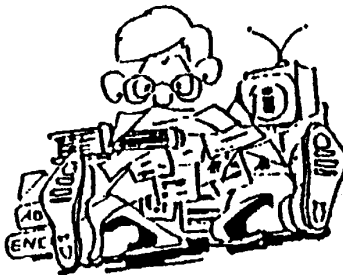
Bicykel

Možnosť cestovať
po svete

Televízny prijímač

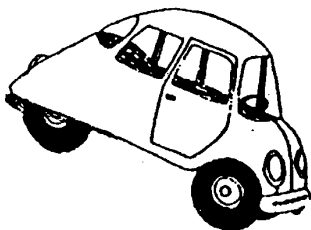
Ochrana pred zneužitím
a zanedbaním

Ochrana pred
diskrimináciou

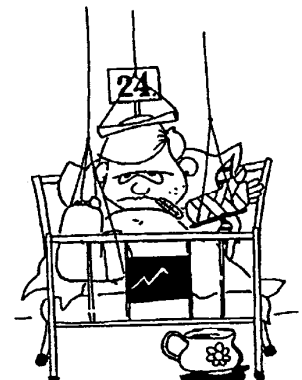
Pekné a rýchle auto

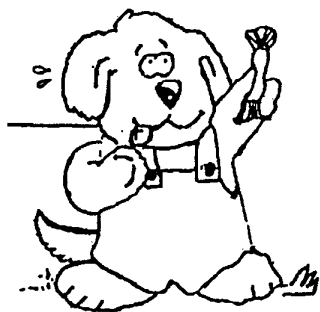
Výživná strava

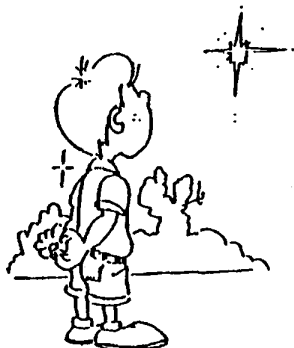
Lekárska starostlivosť,
keď ju potrebujem

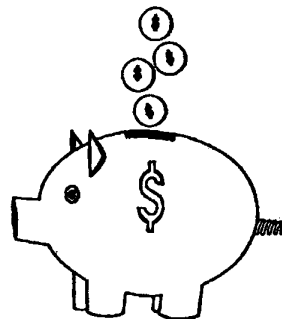
Sladkosti

Možnosť vyznávať
vlastné náboženstvo

Peniaze na vlastné
výdavky

Šaty podľa najnovšej
módy

Možnosť vysloviť svoj
názor a byť vypočutý

Ihrisko a fitness centrum

Čistá voda

Výlety počas prázdnin

Vhodný príbytok

Vzdelanie

Čistý vzduch

Turisticky sa voľne
vyžívať

1. Cítil si niekto bol k niekomu nespravodlivý?

Meno:

2. Čítal si o nespravodlivom zaobchádzaní s nejakou menšinou?

Meno:

3. Uplatnil si si v poslednom polroku právo na zdravotnú starostlivosť?

Meno:

4. Vieš o porušovaní práv dieťaťa v niektorej krajine?

Meno:

5. Veríš, že zvieratá majú svoje práva?

Meno:

6. Veríš, že povinnosti sú dôležitejšie ako práva?

Meno:

7. Pomohol si niekomu, ku komu sa iný správal nespravodlivo?

Meno:

8. Vieš o nejakom úspechu pri ochrane práv dieťaťa?

Meno:

Môj región sa volá:

Vyplň tabuľku o tvojom regióne

Významná stavba		
Typický výrobok		
Suvení, darček		
Ľudová pieseň		
Osobnosť		

Viem jedno hniezdo.
Rád ho mám.
V ňom ako v Božej sieti
je mnoho otcov, mnoho mám
a mnoho, mnoho detí.
To hniezdo uvil Stvoriteľ.
A sám aj určil: komu,
koho tam pozve prebývať
do človečieho domu,
kto si bude smieť odomknúť
i zamknúť jeho bránu,
kto pluhom krájať ako chlieb
zem, Bohom darovanú.
Viem jedno hniezdo, rád ho mám.
Hreje ma dňom i nocou,
vystlané mäkkou vravou mám
a mozol'ami otcov.
Môj dobrý Bože, zhliadni naň.
Stráž nám ho neustále.
Ach, aspoň Ty ho, Veľký, chráň,
keď si ho stvoril malé.

Milan Rúfus

OBSAH

Úvodom	3
--------------	---

I. ČASŤ

1 Základné zložky etickej výchovy	5
2 Výchovný cieľ	5
3 Obsah (výchovný program) etickej výchovy	7
3.1 Otvorená komunikácia.....	8
3.2 Ľudská dôstojnosť a sebaúcta	10
3.3 Pozitívne hodnotenie iných.....	12
3.4 Tvorivosť a iniciatíva	13
3.5 Vyjadrenie a komunikácia citov	15
3.6 Empatia	17
3.7 Asertivita.....	18
3.8 Reálne a zobrazené vzory	22
3.9 Spolupráca, pomoc, darovanie, delenie sa – prosociálnosť v osobných vzťahoch.....	24
3.10 Komplexná prosociálnosť.....	25
4 Výchovný štýl	26
5 Metódy etickej výchovy	30
6 Učebné osnovy etickej výchovy pre 4. ročník	34

II. ČASŤ

1 Aktivity k témam obsahu (Výchovného programu)	37
1.1 Sociálne postoje a spôsobilosti medziľudských vzťahov	37
1.2 Reálne a zobrazené vzory	44
1.3 Rozvoj tvorivosti a iniciatívy.....	50
1.4 Naplnenie obsahu Dohovoru o právach dieťaťa.....	57
1.5 Náš región, naša vlasť	67
2 Hry s pohybom na rozvoj prosociálnosti	69
3 Medzipredmetové vzťahy.....	72
Použitá literatúra	74
Prílohy	75

PaedDr. Eva Ivanová, PhDr. Ľubica Kopinová

ETICKÁ VÝCHOVA v 4. ročníku základnej školy
Metodická príručka pre učiteľov

Lektorovala: PaedDr. Oľga Križová

Vydalo: Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave
s finančným príspevím
Združenia na podporu vzdelávania Edukácia

Výkonná redaktorka: PhDr. Soňa Hronská

Návrh obálky: Daniel Neubauer

Rok vydania: 2007

Počet strán: 92

1. vydanie

ISBN 978-80-8052-285-8

EAN 9788080522858